

Osman Öztuna _ Osmanlı Haremnde Üç Haseki Sultan
OSMANLI HAREMİNDE
ÜÇ HASEKİ - SULTAN
Yılmaz Öztuna



ÖTÜKEN

YAYIN NU: 194 KÜLTÜR SERİSİ: 48

1. Basım: 1972
2. Basım: 1975
3. Basım: 1983
4. Basım: 1988
5. Basım: 2000

ISBN 975-437-348-5

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.

İstiklâl Cad. Ankara Han 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul Tel: (0212) 251 03 50 Faks: (0212) 251 00 12

Ankara irtibat büromuz: Yüksel Caddesi: 33/5 Yenışehir - Ankara

Tel: (0312)431 96 49

İnternet: www.otuken.com.tr

E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: grataNONgrata

Dizgi - Tertip: Ötüken Kapak Baskısı: Birlik Ofset

Baskı: Özener Matbaası

Cilt: Yedigün Mücellithanesi

İstanbul - 2006

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

SAFİYE SULTAN (7-77).

Kanalları, gondolları, şenlikleriyle, işte Venedik.../7 • Kadırğa yolcuları arasında bir pırlanta/9 " En uygunu Şehzade Murad/İh Sanki masal dünyasındaydı/12 • Manisa Sarayı/13 • «Alın götürün, önce Türkçe öğrensin!»/14 • «Bundan sonra adın Safiye olacaktır»/15 • «Cihan Tahtımın müstakbel vârisi/16 • Râziye 'nin hesapları/18 • Farklı bir cariye/19 • «Nam-ı şerifi Mehmed olsun»/21 • Selim padişah, Muradveliâhd/22 Veliâhd zevcesi 23 • Safiye 'nin üstünlüğü/24 • Kıbrıs'ın fethi müjdesi/26 • Yeni Padişah/26 • Haseki Sultanlık/27 • Kayınvalide - gelin çekişmesi başlıyor/28 • İstanbul'a geliş/29 • Cülus ve biat merâsimi/30 • Haris vezir-i âzam/31 • İki güçlü kadın karşı karşıya/32 • Safiye aleyhine müthiş bir koalisyon kuruluyor/33 • Safiye 'ye dış bileyen dört görünme/34 • Koalisyondaki öteki isimler/35 • Safiye ve başka kadınlar/36 • Devlet işlerine tekrar kadın parmağı giriyor/37 • İsmihan Sultan'ın teşebbüsü/38 • Mihr-ü Malî ölünce.../39 • Mustafa Paşa idam ediliyor/40 • Sokollu bir hançer darbesiyle can verdi/41 • Safiye şimdi daha nüfûzlu/42 • Tarihin en büyük şenliği/43 • Hediye yağmuru/44 • Yeniçeri Ocağı'nın kanunu bozuluyor/46 • Halka açık şenlikler/47 • Harb oyunları/48 • Safiye, haremın tekhâkimesi.../50 • Uğurlama merasimi/51 • Sihhsiz genişleme/51 • İbrahim Paşa 'nin hediyeleri/53 • Kaanûni Devri 'nin son adamları/54 • Bir Venedik korsanlığı/55 • Hâdise kapatılıyor/57 • Sultan Murad'ın sıhhati bozuluyor/57 • Makam ve mansıblar rüşvetle satılıyor/58 • Yeni padişah/60 • Rüşvet alıp yürüyor/61 • İğrenç bir ihtiyar vezir/62 • Kraliçe Elizabeth de haraca bağlanmıştı/63 • Avrupa 'yi haraca bağlıyor/63 • Haçova zaferi/64 ■ Bir Yahudi karısı/66 • Kanije 'de bir ihtiyar aslan/67 • Kanije 'de kan gövdeyi götürürken.. J68 'Alman ordusu mahvediliyor/69 • «Vazifemden başka ne yaptım ki? "/70 • Safiye, torununun katline sebep oluyor/70 • Sipahi ayaklanması/71 • Boğdurulan veliâhd/73 • «Şerefiyle mütenâsip şekilde defnedilsin»/'/4 • İkbâlden zevâle/75 •*

İkinci Bölüm

KÖSEM SULTAN (79-123)

14 yaşındaki padişaha aynı yaşta zevce/79 • Dikkatli, ihtiyatlı, akıllı bir câriye/80 • Mâhpeyher'in örnek tuttuğu vâlide/81 • Güzellik yanında zekâ ve kabiliyet/82 •

Şehzade doğurmak ihtirası/83 • İlk şehzâde/84 • Üst üste iki kız/85 • Kösem Sultan/86* Kösem Sultan 28 yaşında dul kaldı/87 • Barış ve huzur devri/88 • Padişahın seyahati/89 • Diğer iç olaylar/90 • 28 yaşında vefat etti/91 • Kösem harekete geçiyor/93 • Tahtta hasta bir padişah/94 • II. Osman devri/96 • Kösem 'in politikası/97 • Şehzade Mehmed boğduruluyor/98 • Ulu Şehzade Murad/99 • Karışıklık büyürken/101 • Kan ağladı bütün cihan/102 • 1. Mustafa ikinci defa tahtta/103 • İstanbul'da ihtilâl /Hafız Paşa. IV. Murad'ın huzurunda parçalandı/105 ' Bağdad geri alınamıyor/105 • Kösem, köşesine çekiliyor/106 • Yeni bir ihtilâl/107 • Husrev Paşa 'nın idamı/108 • İkinci ihtilâl/109 • Asiler tepelendi, devlet kurtarıldı/110 • Her şey devlet için/111 • Şehzadelerin idamı/112 • Yeni veliahd/113 • Bağdad Fâtihî 'nin ölümü! 14 • «Bre hây Murad Han!..»/ 115 • «Çıkmazım!»/! 16 • İbrahim götürülüyor/117 • "Bismillah pâdişâhım»/119 • Hafakan illeti/120 • Zekâsı yerinde ama.../121 • Cinci Hoca sahnede/122 •

Üçüncü Bölüm

TARHAN SULTAN (125-217)

Veliahd annesi henüz 14 yaşında/125 • Veliahd annesi/126 • Vezir-i âzam değişiklikleri/127 • Şekerpare ve âkıbeti/128 • Kösem, saltanat darbesi peşinde/130 • Vâlîde-Sultan/131 • Hezar-pâre Ahmed Paşa/132 • Karışıklık başlıyor/133 • «Cihânı haraba verdin, tahta lâyük değilsin. '7134 • "Cülus isteriz"/!35 • Kösem 'in üzüntüsü (!)/136 • Padişahın huzurunda/136 • «Tahta lâyük değilsin»/137 • Ol kadar oğlancık.../138 • Cinayet teşebbüsü başlıyor/139 • İnkâr-cılar/139 • Birmahbes ki.../140 • Ölümfetvâsı/141 • Meş'um bir gün.. JI 42 • ...Ve padişah boğduruluyor/143 • İbrişim kemendle.../143 • Oğluna kıyan ana/144 • 7 yaşında bir padişah/145 • Kimin bedduası idi?/146 • Ağalar, devleti soyuyorlardı/147 • Sipahi-içoğlanı ayaklanması/148 • Cinci Hoca ne oldu?/149 • Ak sakal, kara sakal/150 • Halk ihtilâli başlıyor/151 • Paraya karşı devlet fikri/151 • Hamaset destanları/152 • İki imparatoriçe karşı karşıya/154 ' Milletın soluğu enselerinde/155 • Kaynana-gelin karşı karşıya/156 • Tarhan Sultan harekete geçiyor/157 • Kösem, IV. Mehmed'i öldürtme hevesinde/159 • Hayat boyu iktidar hırsı/160 • Tarhan da boş durmuyor/161 • Hedef padişah/162 • "Kösem idam edilmeli '7163 • İki kavanoz şerbet/164 • Mukabil hareket/165 • Karar: İdam/165 • Sarayda silâhlı çatışma/166 • Baskın, basanıdır/167 • "Büyük Valide "yi isteriz!..!/ 68 • Hâsodabaşı parçalanıyor/168 • "Geldiler sultanım '7169 • Bir devir kapanıyor/170 • Kanlar içinde.../171 • Kösem 'in Ardından/172 • Ağaların sonu/173 • Şefkatli bir imparatoriçe/174 • Hayırsever bir kadını/175 • Anarşi devam ediyor/176 • İbşir Paşa ve akıbeti/177 • Vak 'a-i Vakvakıyye/177 • Ağaçtaki kelleler/178 • Deniz savaşları/179 • Kırım Hanı 'nın başarıları/180 • Anarşiye kim çare bulacak?/181 • "Köprülü Vezir" denen ihtiyar/181 • Gizli müşavirler/182 • Taşralı bir ihtiyar/184 • Köprülü iktidarda/185 • Müşavirler ısrarlı/186 • Yeni bir devir açılıyor/187 • Devlet toparlanıyor/189 • Celâlîliğin kökü kazanıyor/189 • Diğer dış ve iç olaylar/190 • Türk akıncıları Viyana önlerinde/192 • Fetihler/193 • Velîahd'ın doğumu/195 • ...Ve Girit 'in fethi tamamlanıyor/197 • Kandiye 'nin fethi/198 ' Teslim töreni/200 • «Elhamdülillah! »/201 • Deniz hâkimiyeti yeniden Türkler 'de/201 • Ele geçirilen askerî malzeme/202 • İnsan kayıpları/203 • Deniz seferleri/204 • Köprülü-zâde 'nin şöhreti dünyayı tutmuştu/205 • Köprülü-zâde 'nin vefâtı/207 • Kara Mustafa Paşa/208 • Kara Mustafa Paşa Rusya 'yi dize getiriyor/210 • Sobiesky 'ye mektup/210 • Cehrin zaferi/211 • Almanya seferi/212 • Tarhan Sultân, huzur içinde vefat ediyor/214 • Diğer Valide Sultanlar/215 • Harem-i Hümayûn 'da kurulan terbiye/216 •

BİRİNCİ BÖLÜM

Safiye Sultan

Kanalları, gondolları, şenlikleriyle, işte Venedik...

1563 yılı yazının ilk günleriydi. Venedik limanında bir kadirge, demir almaya hazırlanıyordu. O tarihte «Haşmetlü Cumhuriyet» denilen Venedik, dünyanın büyük devletlerinden biriydi. Büyüklüğü, toprağından, nüfusundan ve ordusundan değil, donanma, ticaret ve servetinden geliyordu. Gerçi geçen asırdaki ihtişamı Türklerce epey törpülenmiş, İspanya, Almanya ve Fransa, güç ve kudret bakımından Avrupa'da Venedik'li geçmişti. Fakat hâlâ çok ehemmiyetli bir devletti Venedik... İtalya'nın kuzeydoğusunda, çok küçük bir anavatana sığışmıştı, ama Girit, Kıbrıs, Korfu gibi Akdeniz'in en güzel adaları, Venedik'teydi. Türkler, Venediklileri Ege Denizi'nden sürüp çıkarmışlar, fakat Doğu Akdeniz'den tamamen atamamışlardı.

Bu devlet adını, başkentinden alıyordu. Venedik şehriden. Venedik, Londra, Paris ve Napoli'den sonra, dünyanın en kalabalık Hıristiyan şehriydi. 250.000 nüfusu barındırıyordu. Bütün cumhuriyetin nüfusu ise 4 milyondan azdı.



8/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Fransa Kralı'nın 15 milyon tebeası sefalet içinde yaşarken, 4 milyonu bulmayan Venedik vatandaşı, refah içindeydi.

Kanalları, gondolları, şenlikleri, maskeli balolarıyla Venedik, Avrupa'nın incisiydi. Limana her milletin gemisi girerdi. Her dilin duyulduğu, renkli bir şehirdi Venedik... 1563 yazının latif bir gününde limanı terkeden kadirga, işte böyle bir âlemden ayrılmanın hüznü içindeydi.

Kadirga, süzüle süzüle güneydoğuya doğru iniyor, Dalmaçya kıyılarını çok uzaktan takip ediyordu. Forsalar rahattı. Vardiyanbaşı, kürek temposunu «adagio» olarak vermişti.

Kadirga, Korfu'ya gidiyordu. Bütün Adriya Deniz'ini geçecek, Venedik'ten 900 küsur kilometre uzakta olan Korfu adasının aynı adı taşıyan limanına girecekti. Denizın doğu kıyıları, Dalmaçya, kuzey kesimi Venedik, güney kesimi Türkiye arasında bölüşülmüştü. Korfu, Venedik'e ait küçük İyonya Adaları'nın merkeziydi. Türk sahillerinin karşısında serpilen bu adalar, geçmişte, Venedik'le Türkiye arasında birkaç defa alınıp verilmişti. Korfu, Türk imparatorluğunun frenklerin «Epir» dedikleri Yanya sancağı kıyılarına yapışık gibiydi.

Dubrovnik'e yaklaşırken, kadirgada fevkalâde tedbirler alındığı görüldü. Gerçi Akdeniz'de Türk korsanının girmediği hiç bir mahrem köşe yoktu. Fakat artık bu sular, Türk korsanlarının fazlasıyla dolaştıkları bir sahaydı. İstanbul'la Venedik harp halinde değildi, ama Türk korsanlarının ne yapacakları hiç belli olmazdı. Trablusgarp beylerbeyi ihtiyar Turgut Paşa, Venedik'i hiç sevmezdi. Venedik düşmanlığını, hocası Barbaros Hayrettin Paşa merhumdan tevarüs etmişti. Turgut, «korsan» denilen Türk deniz akıncılarının gerçek şefi idi. Dîvân-ı Hümâ-yün'daki vezirlerin de Venedik'i pek sevmemelerinden faydalanıp, sulh haline rağmen, bazan Haşmetli Cumhuriyet'in teknelerini ve kıyılarını vurdurtuyordu.

Safiye Sultan/9 *Kadirga yolcuları arasında bir pırlanta...*

Tatlı tatlı esen meltemin rehaveti içinde Adriya sularını geçen kadirganın yolcuları arasında bir pırlanta vardı: Korfu umûmi valisi Baffa'nın 13 yaşlarındaki kızı... Korfu'ya, babasının yanına gidiyordu. Baffa'lar, asırlardan beri, Cumhuriyet'in büyük soylu ailelerinden biriydi. Devlete nice amiraller, generaller, senatörler, valiler yetiştirmişlerdi. Şimdi Korfu'da oturup İyonya adalarını idare eden son Baffa, hasretle kızını bekliyordu. Yeşil gözlü, altın saçlı kızını... Karada Türk akıncılarının, denizde Türk korsanlarının haberalma servisleri, akıllara dehşet verecek şekilde işlerdi. Her yerde Türk casus şebekesinin ajanları vardı. Kadirgada Korfu valisi meşhur Baffa'nın kızının bulunacağı haberi, tekne daha Venedik limanından ayrılmadan önce öğrenilmişti. Cihan Pâdişâhı Kanunî Sultan Süleyman Han'ın 26 yıl önce Damat Lütfi ve Barbaros Hayrettin Paşalarla beraber Korfu adasına çıkışı, Otranto'nun ikinci defa fethi, fakat pâdişâhın Korfu kalesi önünde fazla kalmak istememesi... Bu hadiseyi hatırlamayan Türk korsanı yoktu. Bir adaya pâdişâh ayağı bassın da, orası hâlâ kâfir elinde bulunsun... Türk korsanının havsalasına sığacak şeylerden değildi. Eh, şimdi bu adanın valisinin kızını ele geçirmek, meşhur Baffa'yı büyük sıkıntılara sokmak, çok keyifli olacaktı...

Venedik kadirgasının kaptanının kulağında gözcünün sesi, bir top gibi patladı:

- Ufukta bir tekne!
- Hangi sancak?
- Türk!

Kaptan sarardı. Bir Türk teknesi ile karşılaşmak, hiç bir zaman uğur getirmezdi. Her türlü sürprize karşı hazır olmak gerekiyordu. Geminin gittikçe yaklaştığı, yoluna savuşup gitmek istemediği görülüyordu.

10/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

İlk Türk topu, Venedik kadırgasının tam tepesinde patladı. Bir anda iki taraftan korkunç bir top ateşi açıldı. Venedik kadırgasının direkleri kırılmış, kasarası göçmüştü; teslim bayrağını çektiği zaman Türkler çoktan rampa etmiş, leventler kadırgaya atlamışlardı.

Türk korsan reisi, Turgut Paşa'nın adamlarından, ihtiyar bir denizciydi. Ganimet tesbitine başlandı. Beşte biri İstanbul'a Hazine'ye gönderilecekti. Kanun böyleydi. Venedikli hanımlar, titreşiyorlardı. Reis, önce Baffa'nın kızını görmek istedi. Getirdiler. Görür görmez gözleri kamaştı. Çocuklukla genç kızlık arasındaki Sinyorina Baffa, boynu dik, gözleri açık semaya doğrulmuş, kalkık burnu daha da havalanmış duruyordu. Esaret zilletine düştüğünü hiç farketmemiş gibiydi. Reis, İtalyanca sordu: — Korfu valisi Baffa'nın kızı sen misin? Genç kız tek kelimeyle cevap verdi:

— Si!

Bir an iri deniz yosunu rengindeki gözleri, reisin gözleriyle karşılaştı. O anda Türk korsanı, niyetini değiştirdi. Kızı, Baffa'ya ve Venedik'e karşı siyâsî bir koz olarak kullanmak niyetiyle bu işi yapmıştı. En azından çok yüklü bir fidye alacağına emindi. Ama şu anda kararını vermişti: Öyle yapmayacaktı. Bu kızı, Harem-i Hümâyûn'a gönderecekti. Zira ancak cihan pâdişâhına lâıyk bir inci idi. Kızı kamarasına gönderdi ve düşünmeye başladı:

Cihan Pâdişâhı!.. İyi ama, böyle anılan Kanunî Sultan Süleyman, 68 yaşındaydı. Gençliğinde bile kadına fazla düşkün değildi; Hurrem Haseki-Sultan'la yetinirdi. Hurrem'in ölümünden sonra bir iki cariye ile iktifa etmişti. Akli fikri harb ve devlet işlerinde olan bir şevketlû idi. Şu yaşında, bu emsalsiz kızın yüzüne bile bakmayacağı muhakkaktı. Ona ya hareminde bir hizmetkârlık verecek veya gözde bir kuluna nikâhlayacaktı...

Safiye Sultan/11

Sinyorina Baffa, nihayet bir vezir hanımı olabilecekti. Az şey değildi, ama ihtiyar korsanın gönlü buna razı olmadı. Şimdiden bu kızı sevmiş, gururunu beğenmiş, babaca bir endişeyle istikbâlini düşünmeye başlamıştı. Başka tarzda bir alâka gösterecek yaşı geçmişti. Kızın bakışlarında, daha parlak bir geleceğe namzed bulunduğunu okumuş gibiydi.

Türk korsanının aklına veliahd geldi. Ulu Şehzade Selim... Kanunî ile Hurrem'in oğlu. Pâdişâhın hayatta kalan tek şehzadesi. Kütahya'da sancak beyi idi. 39 yaşındaydı. Yarın öbür gün Cihan tahtı denilen Osmanoğulları'nın saltanatına vâris olabilirdi.

En uygunu Şehzade Murad

Fakat, Baffa'ların kızı, henüz çocuktuktu. Saray terbiyesi görmeden, Türkçe öğrenmeden onu şehzadeye takdim etmezlerdi. Bu da birkaç yıl alırdı O zaman Selim Han kırkını geçirdi. Zaten kadına düşkün olmak gibi bir şöreti yoktu. Baffa, onun hareminde, alelade bir odalık olarak kalabilirdi. İhtiyar Türk korsan reisinin zihninde ânî bir şimşek çaktı: Kızı, Veliahd-Şehzâde Selim'in büyük oğlu Şehzade Murad'a sunacaktı. Murad Han, 17 yaşında bir nevcivandı. Manisa'da vali idi. Sancak beyi sıfatıyla, Saruhan Tahtı'nda oturuyordu. Babası Selim Han'dan sonra saltanat sırası onundu. Henüz hiç bir çocuğu yoktu. Üstelik Türk korsanlarına karşı sevgisiyle tanınmış, onlara çok yardım etmişti. Ancak bu suretle küçük Baffa değer bulabilir, gerçek bir haseki-sultan olabilirdi.

Türk korsan teknesi, reisinin bu kararının keyfiyle, güneye doğru süzüldü. Otranto Boğazı'na girerek Adriya Denizi'nden çıktı. Felâketten henüz haberi olmayan Baf-

12/Osmanlı Hareminde Üç Haseki-SULTAN

fa'nın vali bulunduğu Korfu açıklarından geçti. Yunan Denizi'ne girdi. Güneydoğuya dümen kırdı. İşte Mora'nın mor renkli batı kıyıları... Türk korsan teknesi, Mora ile Girit arasından geçerek Ege Denizi'ne girdi. Dümen, kuzey-doğuya kırılmıştı. Sakız ve Midilli adaları arasından İzmir Körfezi görüldü. Ve işte İzmir limanı...

Sanki masal dünyasındaydı

Sinyorina Baffa, ilk defa olarak başına gelenleri kavrayabildi. Deniz yolculuğu içinde zihnini toplayamamıştı. Kendisini hâlâ babasına gidiyor, gibi hayâl ediyordu. Kamarasından pek çıkmamıştı. Bu arada Hıristiyan hanımlara çok alışık olan Türk levendleri kendisine kibarca muamele ediyor, birkaç İtalyanca cümle söyleyerek acısını unutturmaya bile çalışıyorlardı. Baffa, bir daha ailesini asla göremeyeceğini, İzmir'e ayak bastığı an anladı. Hemen hemen Venedik kadar kalabalık ve canlı bir limandı İzmir... Her milletten tacirler, gemiciler, rıhtımı doldurmuşlardı. Ama kavuklar, sarıklar ekseriyetteydi. Bu da, başka bir âleme, Türk dünyasına geçiş demekti.

Tahtirevana bindirildiği zaman, Baffa hâlâ şaşkındı. Kaderin kendisi için çizdiği çizgiyi lâıykıyla tasavvur edemiyordu. Manisa'ya Şehzade Murad'ın sarayına gideceğini duymuştu. Nerede Venedik'teki Baffa sarayı, Korfu'da-ki vali konağı, nerede Manisa Saray-ı Hümâyûnu?.. İzmir-Manisa yolunda, çevresinde atlanmış levendler, tahtirevan içinde ilerlerken, bitip tükenmek bilmez deve kervanlarını seyrederek bir müddet oyalandı. Sanki bir masal dünyasındaydı. İki gün sonra Manisa görüldü. Burası İzmir'e bile

benzemiyordu. Avrupalı kılığında kimse görünmüyordu. Sadece kavuklu, sarıklı Türkler, feraceli hanımlar, narin minareler, kurşun kubbeler, bağlar ve bahçeler, renk Safiye Sultan/13

renk çiçekler ve tâ uzakta., pâdişâh sarayı. Vaktiyle pâdişâhların da oturduğu bu sarayda, şimdi 17 yaşında bir Os-manoğlu, Şehzade Sultan Murad Han hüküm sürüyordu.

Manisa Sarayı

Baffa, geleceğinin bilinmezliği duygusuyla titredi. Tahtirevandan indi. Eşliğindeki levendlerin neş'eli yüzlerinin ifadesinin ciddiyete dönüştüğünü, adımların itina ile atıldığını, kimsenin konuşmadığını, hayretle müşahede etti. Herkes, Osmanoğulları'nın eşiğine yaklaşmanın verdiği saygı duygusu içindeydi. Söğüt'ten çıkıp bugün İndonezya ile Fas, Moskova ile Siyah Afrika arasında uzanan görülmemiş azametteki bir cihan devletinin mimarları olan Osmanoğulları'nın şevketi, bu sessiz haşmet içinde, daha vekarlı bir görünüş kazanıyordu...

Sinyorina Baffa, sarayın mermer merdivenlerini çıktı. Harem dairesine alındı. İtina ile soyulup hamama gönderildi. Türk usulü pabuç, şalvar, cepken giydirildi. Bundan sonra, Harem'in en yüksek dereceli kadın görevlisi olan Râziye Hatun'un karşısına çıkarıldı...

Râziye Hatun, sabah gelen bir korsan reisinin Şehzâ-de'nin huzuruna çıktığını duymuştu. Reis, Şehzade Hazretlerinden iltifat görmüş, Venedik'ten soylu bir kız getirdiği için kendisine teşekkür edilmişti. Hareme gelen cariyeyi şehzadenin görmesi âdet değildi. Korsan reisi de kızın güzelliğinden bahsetmemiş, bunun takdirini Sultan Murad'a bırakmış, sadece Korfu valisi ünlü Baffa'nın kızı olduğunu söylemişti. Bunlar, hareme aid en küçük bir sırrın kendisinden saklanması mümkün olmayan Râziye Hatun'a hemen yetiştirilmişti.

Râziye, henüz genç sayılabilecek yaşta bir kadındı. Şehzade Murad'ın annesi Nûrbânû'nun yetiştirmesiydi

14/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

ve onun emriyle, oğlunun harem dairesinin düzenlenmesiyle görevlendirilmiş, âzâd edilmiş bir câriye idi. Nûrbâ-nû bu sırada oğlunun yanında Manisa'da değil, kocası Ulu Şehzade Selim'in yanında Kütahya'da idi. 32 yaşlarında genç bir kadındı. Uzaktan oğlu ile meşgul oluyordu. Onun için, şimdi Manisa Sarayı haremının en büyük âmiri, bu Râziye Hatun'du.

«Alın götürün, önce Türkçe öğrensin!»

Râziye, karşısına çıkartılan ve kendisi için a'lelâde bir câriye olan Baffa'yı görünce, yüzünü buruşturdu. Zira çocukluktan çıkmış, adetâ genç kız olmuştu, vücudu gelişmişti. Saraya bu yaşta kız sokulmazdı. Ancak küçük çocuk yaşlarındaki kızlar alınır, terbiye edilir, harem hizmetlerinden biri için yetiştirilir, çok güzelleri ve istidadlıları yıllar sonra şehzade veya padişaha odalık olarak verilir. Gerçi kız çok güzeldi. Fakat bu husus Râziye'yi hiç ilgilendirmiyordu. Ama Şehzade Hazretleri'ne hediyeledi, hareme gönderilmişti, bu baş belâsını yetiştirip terbiye etmek de kendi görevi idi...

Râziye'nin emriyle, kanun olduğu üzere, Sinyorina, ihtiyar ve tecrübeli kadınlar tarafından, ince bir muayeneye tâbi tutuldu. Mükemmel bakire olup olmadığından, ağzının kokup kokmadığından, dişlerinin sayısı ve intizamından vücutça en küçük bir kusuru bulunup bulunmadığına kadar incelendi. Netice müsbetti. Râziye, bu sözlü raporu alınca, kızı tekrar çağırırdı. Yine yüzünü buruşturdu. Zira bu kızın edeb ve erkândan haberi yoktu. Kendisini eteklemek şöyle dursun, suratına küstah küstah bakıyordu. Anlaşılan Râziye'yi hayli uğraştıracaktı Emir verdi:

— Alın, acemi cariyelerin dairesine götürün. Bön bön bakar; önce Türkçe öğrensin!..

Safiye Sultan/15

«Bundan sonra adın Safiye olacaktır»

Baffa, acemi cariyeler dairesine götürüldü. Aman Allahım!.. Burada ne kadar kız vardı... Renk renk kızlar... Sarışınlar, kumrallar, esmerler, kızıl saçlılar... Sekiz dokuz yaşında küçücük ve yirmisine yaklaşmış genç kızlar... Baffa'nın ilk dikkatini çeken şey, dairedeki sessizlik oldu. İtalya'da olsa, bu kadar kız bir arada dünyayı ayağa kaldırırlardı. Burada ise fısıltıyla bile konuşulmuyordu. Demek Türkler, sessizliği seven bir millettir...

Baffa'nın zümrüd gözleri buğulandı. Bu kızların hepsi güzeldi. Tek çirkini yoktu. Her birinin de ayrı bir tarafında fevkaladelik vardı. Gerçi kendisinin hepsinden üstün güzel olduğuna şüphe etmiyordu, ama bu kalabalık içinde kaynaması, işten değildi. Mutlaka bu sarayın sahibinin, Cihan Pâdişâhı Süleyman Han'ın torunu Şehzade Murad'ın dikkatini çekmesi lâzımdı Bunun için de güzellik derecesinde zekâya ihtiyaç bulunduğunu hemen anladı. Bu kızlar, dehşetli bir disiplin içindeydiler. Bu disiplinle, zekâlarının kıvraklığı dumura uğramıştı.

Halbuki kendisi öyle değildi ve olmayacaktı.

Zekâsına güveniyordu. Tabiat bakımından şen, şuh, neşeli, kedere ve ümitsizliğe kapılmaz mizaçta idi. Artık İtalya'yı, Venedik'i, Korfu'yu unutmaması lâzımdı. Oraları bir daha kendisine asla göstermezlerdi.

Orada nihayet bir İtalyan soylusu ile evlenecekti. Burada Şehzade Murad'la evlenmesi, hayallere sığdırılmaz mertebelere çıkması, Cihan Devleti'nin birinci kadını olması ihtimali vardı...

Bu ihtimalle gözleri kamaştı. Muhteris ve ihtişama düşküdü. Şimdiden kendisine sırmalı atlas cebkenler, incili pabuçlar giydirmişlerdi. İtalya'da böylesine giyim, prenseslere mahsustu. Burada demek acemi cariyeler, alelade saray hizmetkârları bile bu seviyedeydi. Önce

16/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Türkçe'yi öğrenmesi, Türk sarayının âdetlerini kavraması gerekiyordu. Osmanlı sarayında etiketin çok karmaşık olduğunu daha Venedik'te duymuştu. Hiç bir yerde açık vermemesi icab ediyordu.

Ertesi gün kendisine Kelime-i Şehâdet tekrarlatıldı. Müslüman olduğu bildirildi. Râziye Hatun:

— Bundan sonra adın Safiye olacak, dedi. Bu suretle Venedik soylusu Baffa'ların kızı «Safiye» adıyla, Türk cihan hakanlığının ikinci vârisi olan Şehzade Murâd'ın harem dairesinin bir köşesine ilişmiş oldu.

«Cihan Tahtının müstakbel vârisi

Şehzade Murad, 4 Temmuz 1546 günü, Manisa'nın Bozdağ yaylasında doğmuştu. 17 yıl önce... O yıllarda babası Sultan Selim, şimdi kendisinin bulunduğu makamda idi. Manisa'da Saruhan Tahtı'nda...

Yazları yaylaya çıkar, avlanır, şiir okur ve yazar, musikî dinlerdi. İşte Şehzade Murad, babası ile annesinin yaz dolayısıyla yaylada otağ kurdukları böyle bir anda, Nûr-Bânû'dan doğmuştu.

1558'de Kanunî Sultan Süleyman Han, velâhdi Selim Han'ı Manisa'dan almış, Karaman Tahtı'nda oturması için Konya'ya yollamıştı. Oğlu Murada da Akşehir sancak beyliğini vermişti. Şehzade Murad, Nasreddin Hoca türbesinin karşısındaki sarayında, bu suretle 12 yaşında devlet idaresi stajına başladı.

Yeni bulûğa ermişti. Cihan Hakanı Sultan Süleyman, hayatta kalan tek oğlunun büyük oğlu Murad'ı görmek istemiş, İstanbul'a çağırılmış, tahsilini, terbiyesini, mizacını, zekâsını, yılların verdiği engin tecrübeyi incelemişti. Demek «Cihan Tahtı» denen Osmanlı saltanatının gelecekte vârisi, çocuk yaşındaki bu delikanlı idi... Şehzade Murad, bir müddet Topkapı Sarayı'nda şevketlû dedesinin yanı başında ya-

Safiye Sultan/17

şadı. O da o genç yaşında, dedesinin dünyaya nasıl düzen verdiğini yakından ve merakla gördü.

Onbeşbuçuk yaşına gelince, 1562 Mart'ında, Manisa sancak beyliğine yollandı. İşte o zamandan beri, Manisa'da yaşıyordu. Babası Ulu Şehzade Selim Han ise, bu sırada Kütahya'da, Germiyan Tahtı'nda oturuyordu...

Şehzade Murad, kumral, şahin burunlu, orta boylu, silâhşor, süvari, neş'eli, merhametli, mûsikî ve şiir sever bir delikanlı idi. Atalarının pek de rağbet etmediği Halveti tarikatına girdiğine göre, tasavvuf zevki de vardı. Fevkalâde bir tahsil görmüştü. Tahsilinin babasınınkinden bile fazla, büyükbabası ayarında olduğu söyleniyordu. Genç şehzadeye her şey öğretilmişti: Arapça, Farsça, Çağatay lehçesi, İslâm hukuku ve diğer İslâmî ilimler, mûsikî, tarih... Osmanlı tarihini, üç dildeki Doğu şiirini, İslâmî ilimleri çok iyi biliyor, okumayı seviyor, tahsiline hâlâ devam ediyordu. Devrin en değerli bilginleri Manisa Sarayı'na gidip geliyor, şehzadeyi yetiştiriyorlardı. Bir kısmı İstanbul'dan gönderilmişlerdi. Manisa Sarayı'nda oturup şehzadeyi okutuyorlardı. Şehzade, ilme ve edebiyata çılgınca meraklı idi. Arada yaylaya çıkar, avlanırdı.

Safiye, bütün bunları öğrendi ve... yutar gibi ezberledi. Artık Türkçe konuşabiliyordu. Okuyup yazmaya da başladı. İtalyanca'yı çok iyi okuyup yazıyordu ama, önceleri Türk yazısı karşısında bocaladı, sonra kıvrak zekâsıyla hemen kaptı. Saray düzenini ve protokolünü hayli öğrendi. Zaten haremdeki diğer kızlara hiç benzemiyordu. Bir defa onlardan farklı olarak yüksek bir soylu aileden geliyordu. Sonra diğerleri gibi çocukken saraya girmemişti. Kızları inceledi. Çoğu menşeyini, ailesini bilmiyordu, unutmışlardı. İşte şu sarışının bir Slav, şu esmerin bir Latin olduğu anlaşılıyordu, ama nereden geldiklerini artık hatırlamıyorlardı. Safiye ise, menşeyini hiç unutmayacak bir yaşta saraya getirilmişti...

18/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Râziye, iki yıl geçmeden Türkçeyi ve saray terbiyesini bu derecede bir zekâ ile öğrenen «Safiye» adını verdiği kızın gelişmesini hayretle takip ediyordu. Onu pek sevmiyordu. Zira küstah tabiatlı idi. Diğer kızlar gibi kendisine saygı göstermiyor, sadece emirlerini yerine getiriyordu. Buna, çoktan dikkat etmişti. Terbiyesi kit, fakat zeki bir kızdı bu. Kanuna aykırı olarak 13 gibi ilerlemiş bir yaşta saraya alınmıştı. Edeb eksikliği herhalde buradan geliyordu. Râziye Hatun, böyle düşünüyordu.

Râziye 'nin hesapları

Şehzade Murad, 19 yaşına gelmişti. Artık kendisine doğru dürüst bir eş seçmek gerekiyordu. Bu eşi, Râziye, şehzadeye sunmalıydı ki, göze girebilsin. Şehzade Hazretî'nin dikkatini biraz ilim ve edebiyattan, şiir ve mûsikîden, at ve silâhtan ayırıp hareme çevirebilse, bütün menfaat ve ikbal kapıları Râziye için de açılabilirdi. Ama dikkatli olmalıydı. Kadın hususunda toy olan şehzadeyi mutlaka

memnun etmeliydi. Şimdiye kadar götürdüğü bir iki cariyeye şehzade hiç ehemmiyet vermemiş, onları beğendiğine dair kendisine en küçük îmâ ve işarette bulunmamış, hiç bir atıyye ihsan etmemişti. Şehzade Murad, birer gece geçirdiği bu cariyelerin adetâ dilsiz olduklarını sanmıştı. Gerçi bir Osmanoğlu'na sual sorulmadan hitab etmek, kimsenin haddi değildi. Ama duygusuzluğa çok yaklaşan bu derecede bir sükûnet de Şehzade Hazretleri'nin canını sıkıyordu. Gerçi hepsi güzel kızlardı. Fakat hiçbiri gönlüne bir şey söylememiş, bir mısra bile ilham etmemişlerdi...

Tecrübeli Râziye Hatun, bütün bunları şehzadenin çehresinde okumuştur. Şu Safiye denen kızı ise, şehzadeye götürmeyi gönlü hiç istemiyordu. Haddini bilmez, kul de-Safiye Sultan/19

ğil, sultan gibi davranan bir kızdı. Ama şehzadeden atıyyeler almak, onun gözüne girebilmek, geleceğin hükümdarının nezdinde itibar kazanmak için, mutlaka bir şeyler yapması lâzımdı. Aksi takdirde haremdeki işini bile kaybedebilir, bir iki kese altınla saraydan çıkarılabilirdi.

Farklı bir cariye

Şehzade Hazretleri, belki de şu küstah Safiye'den hoşlanırdı. Râziye Hatun, kendisine ikbal ve servet kapıları açılabilir ümidiyle hiç sevmediği Safiye'yi, Sultan Murad'a takdim etmeye karar verdi. Şehzadeyi memnun ederse ne âlâ; göze girer, epey ihsan alırdı. Memnun edemezse, kızı haremde en alelade hizmetlerinden birine verir, iyice burnunu kırar, sonra şehzadenin ikinci derecede adamlarından birine nikahlayıp saltanat hareminden def ederdi. Padişah ve şehzadeler, haremde kadınların ve cariyelerin dâirelerine ayak basmazlardı, protokole aykırı idi. Hangi kızın padişah veya şehzadeye sunulabileceğine, vâlide-sultan yoksa harem kethüdası kadın veya başhazinedar denen çok yüksek rütbeli câriye karar verirdi. Kız, padişah veya şehzadenin yatak odasına götürülüp takdim edilirdi. Râziye, hazinedar denen kıdemli ve rütbeli cariyelere emir verdi:

— Bu gece için, Safiye'yi efendimize hazırlayın!

Ve Safiye, Şehzâde-i Civân-baht Hazretleri için hazırlandı. Mücevherli kemer kuşatıldı. Saçlarına elmaslı bir tarak iliştilirdi. Şehzadenin yatak odasına geçtiği haber alınır alınmaz, iki hazinedar kalfa, Safiye'yi içeri sokup Çekildiler.

Şehzade, neden sonra başını çevirdi. Önce kayıtsız şekilde, sonra dikkatle kıza baktı. Ve şaşırıldı. Zira kar-



20/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

şısındaki kız da aynı dikkatle kendisini inceliyordu ki, bu hal Şehzade Hazretleri'nin hiç başına gelmemişti. Safiye fevkalâde güzel, alımlı, uzun servi boylu idi. Fakat güzellik, Osmanlı haremde sıradan bir meziyetti. Şehzade, asıl kızın duruşuna ve bakışına hayret etmişti. Safiye, öğretildiği gibi ellerini önüne kavuşturmuş, «yaklaş» emrini bekliyordu. Fakat bu saygı duruşu ile hiç uyumsuz şekilde, şehzadeye dik dik bakıyordu. Şimdiye kadar Sultan Murad'ı at üzerinde ve uzaktan görebilmişti. 19 yaşındaki bu delikanlıyı yakışıklı, çok yakışıklı, vakur olduğu kadar sevimli, ince ve kibar buluyor, onunla anlaşabileceğini kuvvetle ümid ediyordu.

Şimdiye kadar -anası hariç- hiç bir kadın bu cür'eti gösterememiş, Murad Han'ı tepeden tırnağa incelemeye cesaret edememiş, gözlerini çehresine dikememiş. O, kadınların, huzurunda gözleri yerde durmasına alışmıştı. Ama Safiye'nin bu hâlini saygısızlık saymayı aklından bile geçirmede. Zira bir Osmanoğlu'nun herhangi bir saygısızlığa muhatab olabilmesi, hayâl bile edilemezdi. Bilâkis bu derin, zeki, manâlı, hafifçe ve samimî ateşli bakışlar, Kanunî Sultan Süleyman'ın gözde torununun, Cihan Devleti'nin ikinci vârisinin hoşuna gitti. Zira bu bakışlarda, beğenildiğini de okumuştur. Şimdiye kadar geceleri kendisine gönderilen cariyelere pek de sormadığı bir sual sordu:

— Adın nedir?

— Safiye, Efendimiz!

Şehzade Murad, şimdiye kadar hiç bir kadına göstermediği bir itina ve incelik Safiye'nin elini tuttu. Kızın, elini hafifçe sıkması karşısında neş'eli bir hayrete düştü Ne yapıyorsa, bu kız aynıyla mukabele ediyordu. Murad Han, hayatında ilk defa duyduğu bir sevgiyle genç kızın gözlerini öptü...

Safiye Sultan/21

«Nam-ı şerifi Mehmed olsun»

Safiye, o gece hâmile kaldı. 26 Mayıs 1566 günü bir şehzade doğurdu. Sultan Murad, 20 yaşında baba olmuştu.

Ulu Şehzade Sultan Selim, ilk torununun doğduğunu, ertesi gün Kütahya'da duydu. Ancak haberi, babası Süleyman Han'a iletmek gerekiyordu. Safiye'nin şehzadesi -kanun olduğu üzere- şahidler önünde doğduktan ve bebek, yatak odasının kapısında bekleyen erkek şahidlere de gösterildikten sonra, saraydan haberci çıkarıldı.

Ulak, Çanakkale Boğazı'nı geçti. Edirne ve Filibe'de nefes bile almaksızın, Haziran ayının ilk günü Tatarpa-zarcığı'nda Sultan Süleyman'ı buldu. Bu büyük yolu sadece 6 günde almıştı. Kanunî, torunundan ulak geldiğini duyunca, kötü bir haber ihtimalinden biraz endişe etti:

— Nedir? diye buyurdu.

— Sultan Murad Han'dan Efendimiz'e nâmedir! diye cevap veren hassa subayı, mektubu uzattı.

Cihan Hâkani'nin yaşlılıktan ferî kaybolmuş gözleri sevinçle ışıldadı: Torununun oğlunu idrak etmek bahtiyarlığına erişmişti. Çok sevdiği Şehzade Murad, büyükbabasından, doğan oğluna ad vermesini rica ediyordu. Kanunî:

— Şanlı atalarımızda, dedi; Murad oğlu Mehmed olagelmıştır, nâm-ı şerîfi «Mehmed» olsun!

İkinci Murad'ın oğlu İkinci Mehmed'i, yâni Fâtih Sultan Mehmed'i düşünmüştü. Fâtih, Osmanoğulları'nın, ulu'su, en büyüğü ve en şerefli sayılırdı. Kanunî'nin dedesinin babası idi. Bu suretle ihtiyar hükümdar, kendi neslinden yeni bir Sultan Mehmed beklediğini de açıklamış oluyordu. Şu anda onüçüncü sefer-i hümayûnuna çıkmıştı. Bu sevinçli haberle, daha büyük bir zevkle gençlik yıllarının kaçını geçirdiği Macar illerine doğru yoluna devam etti.

22/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Cihan Tahtının üçüncü vârisi doğmuştu. Veliahd-Şehzâde'nin büyük oğlunun büyük oğlu... Bütün Türk İmparatorluğu sevinçle titredi. Ama gerçek devlet kuşu, Safiye'nin başına konmuştu. 16 yaşında anne olan ve şehzade doğuran Safiye'nin iri yeşil gözleri, artık istikbale eskisinden çok daha ümitli bakıyordu.

Selim padişah, Murad veliahd

Şehzade Murad'la Safiye Hatun'un oğulları Şehzade Mehmed'in doğumunun üzerinden dört ay bile geçmemişti. 1566 yılının 20 Eylülünü, bir hassa subayı, çizmelerinin tozunu silmeden Şehzade Murad tarafından kabulünü istedi. Kütahya'dan, babası Ulu Şehzade Selim'den haber getiriyordu. Gelen haber, Manisa'yı alt üst etti, «Cihan Hakanı» Kanunî Sultan Süleyman Han, Macaristan'ın Zigetvar Kalesi önünde vefat etmişti. 7 Eylül sabahı gün doğmadan Padişah'ın ölümü Vezîr-i âzam So-kullu Mehmed Paşa tarafından ordudan saklanmış, hemen Kütahya'daki Ulu Şehzade Selim'e haber uçurulmuştu. O sırada Selim Han dağlarda avlandığı için, haber bir müddet geç ulaştırılabilmmişti.

Şimdi Selim Han, «İkinci Sultan Selim» ünvanıyla Os-manoğulları tahtına geçmek üzere İstanbul'a hareket edeceğini, orada cülus merasimi yapıldıktan sonra durmayıp orduyu ve babasının cenazesini karşılamak için Belgrad'a gideceğini, Manisa'daki oğlu Murad'a bildiriyordu. Ordu Zigetvar'dan ayrılmış, Belgrad'a doğru yola koyulmuştu ve askerinin hâlâ padişahın ölümünden haberi yoktu.

Dedesini ölen, babası tahta geçen Şehzade Murad, bu suretle 20 yaşında veliahdlık makamına yükselmişti. Ve-îlahd olmasına, cihan saltanatının birinci vârisi derecesine yükselmesine değil de, büyükbabasının artık bu dün-

Safiye Sultan/23

yadan ayrılmış bulunduğu inanamıyordu. İnanılır gibi de değildi ya! Sultan Süleyman, 46 yıldan beri saltanat sürüyordu. Değişmez, adetâ ebedî hükümdar gibiydi. Babası Yavuz'un devrini hatırlayabilen ihtiyarlar, artık hayli azalmıştı. Yetmiş bir buçuk yaşında ölmüştü. Ulu Şehzade Murad kulak verdi. Cuma hutbesi artık babası Selim Han bin Süleyman, bin Selim, bin Bayezid, bin Mehmed adına okunuyordu.

Bunlar ilâhî takdirin işaretleriydi. Şöyle veya böyle tecelli edebilirdi. Osmanoğulları her şeyi kanıksamışlardı. Ortada sevinilecek bir şey yoktu. Sultan Murad, bilâkis dedesinin tarih sahnesinden çekildiğine üzüldü.

Veliahd zevcesi

Ama Safiye Hatun için durum aynı değildi. Osmanoğlu değildi. Türkler için kutsal sayılan bir kan taşıyamıyordu, kul cinsi idi. Gerçi birkaç ay önce Şehzade Mehmed'i doğurduğu zamandan beri itibarı çok artmıştı. Artık Manisa Sarayı haremünün mutlak hâkimesiydi. Pırlantalar, zümrüdlere, yakutlar içinde yüzüyordu. Kendisine bol tahsisat bağlanmış, harem en iyi dairesine yerleşmiş, emrine cariyeler, hadım ağaları verilmişti. Ama yüzünü hiç görmediği, şöhretini Venedik'te her zaman dinlediği Sultan Süleyman'ın ölümüyle, kocası Sultan Murad, Cihan Saltanatı'nın veliahdı olmuştu. Kendisi de veliahd zevcesi... Oğlu bebek Mehmed, veliahdın büyük -ve şimdilik- tek oğlu ve halefi... Safiye, Osmanlı salta-

natının, Arz'in yarısı üzerinde hâkimiyet demek olduğunu biliyordu. Artık Osmanlı tarihlerini okuyor, bilhassa Hürrem Haseki Sultan'ın hayâtını inceliyordu.

Hürrem Haseki 1558'de öldüğü zaman, Safiye, Venedik'te 8 yaşlarında bir çocuktur. Kanallar üzerinde gondol-

24/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

larla geziyor, gitar ve mandolinler refakatinde şarkılar dinliyordu. Büyük kayınpederi Sultan Süleyman gibi, büyük kayınvalidesi Hürrem'in de hiç yüzünü görmemişti Zaten babaannesi Hürrem'in yüzünü Şehzade Murad da görmemişti. Büyükbabası Sultan Süleyman, Murad'ı İstanbul'a çağırdığı zaman, Hürrem henüz ölmüş bulunuyordu.

Safiye Hatun, kayınvalidesinin kayınvalidesi ve kocasının babaannesi olan Hürrem'in hayatına ait bir şeyi öğrenmeye çılgınca merak sardı. Hurda teferruatı, yutarcasına dinliyordu. Onun gibi olabilir miydi? Onun gibi olacaktı. Köşeye atılmış bir eski gözde olmayacaktı.

Ne yapmıştı Hürrem?..

Safiye'den 44 yıl kadar önce, Avrupa'nın diğer bir köşesindeki Polonya krallığında, Ukran ırkından bir papazın kızı olarak doğan Hürrem, doğrusu hiç makbul işler yapmamıştı. Kötü bir isim bırakmıştı.

Hürrem'in hiç sevilmediğini, Safiye hemen anladı. Ama, onun neler yapıp yapmadığı tarafıyla, Safiye hiç ilgilenmiyordu. Hürrem, Sultan Süleyman gibi müstesna bir hükümdar üzerinde ölümüne kadar, 38 yıl boyunca, gittikçe büyüyen bir nüfuz kazanmıştı. Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Vâlide-Sultân öldükten sonra, Harem-i Hümayûn'un mutlak hâkimi olmuştu. Devlet işlerine, yüksek siyâsete karışmış, sabırlı entrikaları ile oğlu Sultan Selim'i Cihan Saltanatı'nın vârisi durumuna getirmiş, düşmanlarını bertaraf etmiş, fakat oğlunun padişahlığını görememişti.

Safiye 'nin üstünlüğü

Safiye, Hürrem'in müstesna güzellerden olmadığını, yalnız çok alımlı ve zekî bir kadın şöhreti yaptığını öğrenmişti. Kendisinin de aynı derecede zeki olduğuna emindi. Üstünlüğü ise aşikârdı: Osmanlı haremî gibi gü-

Safiye Sultan/25

zeller sergisinde bile, kendisinin müstesna, adetâ görülmemiş bir güzel olduğunu duymuştu. Bunun şuuru içindeydi. Bunu değerlendirecekti.

Safiye, Şehzade Murad'ı seviyor ve sevgisine çılgınca karşılık görüyordu. Şehzade, Safiye'den başka bir kadının yüzüne bile bakmıyordu. Bu bakımdan şimdilik müsterihtti. Şehzade Mehmed'in annesi olması, ona çok büyük itibar temin ediyordu. Şehzade Murad, bir dediğini iki etmiyordu. Her şeye mâlikdi. Ama sadece Manisa Sarayı'nda...

Türk İmparatorluğu'na ise, Manisa değil, İstanbul hükmediyordu. Kayınpederi İkinci Sultan Selim Han'ın ve kayınvalidesi Nûr-Bânû Haseki'nin, hiç yüzlerini görmemişti. Şimdi bunlar Kütahya'dan İstanbul'a gitmişlerdi. Topkapı Sarayı Harem-i Hümayûnuna, Şehzade Murad'ın annesi ve Safiye'nin oğlu Şehzade Mehmed'in babaannesi Nûr-Bânû Haseki hâkimdi. Ne menem bir kadındı? Safiye, bunu da inceledi.

Nur-Bânû, kayınvalidesi Hürrem'in nüfuzuna erişmekten çok uzaktı, böyle bir niyet de taşımıyordu. Değil o, Sultan Selim bile fazla siyasete karışmıyordu. Devleti bizzat yönetmeyen ilk pâdişâh...

Devletin, Vezîr-i âzam Damad Sokollu Mehmed Paşa'nın elinde olduğu söyleniyordu. Sokollu, Sultan Selim'in damadı idi; Pâdişâhın büyük kızı İsmihan Sultan'la evliydi. Gerçi Sultan Selim'den çok yaşlı idi ama, kızını almıştı.

Safiye Hatun, bütün bunları biliyordu. Şehzade Murad'ın, vefâhd kaldığı müddetçe Manisa'dan ayrılamayacağını da öğrenmişti. Sultan Selim ise daha gençti.

Pek uzun yıllar Manisa Sarayı'nda hayatını geçirmeye mecburdu Safiye... Ama bir şikâyeti yoktu. Sabırlı idi. İstanbul'dan gelen haberleri, merakla takib ediyordu. Harem'deki diğer kadınların hiç ilgilenmedikleri İstanbul'un siyaset haberleriyle, Safiye, bütün ruhuyla meşgul oluyordu.

26/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Kıbrıs 'in fethi müjdesi

En mühim haber, Kıbrıs'ın fethi idi. Venedik'in kolu koparılmıştı. Ardından bir Haçlı donanmanın İnebah-tı'nda Türk donanmasını perişan ettiği haberi geldi. Bir yıl içinde daha güçlü bir donanmayı Akdeniz'e çıkarmak için bütün Türk İmparatorluğu'nun giriştiği akıllara hayret veren hamleler, Manisa'da da akisler yaptı.

Safiye, Osmanlı'nın yoğun ilgileri bulunan Batı ve Doğu devletlerini, onların politikalarını, hükümdarlarını incelemeye başladı. İngiltere'de bir kadının tahtta oturduğunu öğrendi. Fransa'da ise başka bir kraliçenin, tahtta oturmadığı halde, oğulları krallar nâmına devleti eline geçirdiğini haber aldı. Böylece 8 yıl geçti. Ulu Şehzade Murad 28 ve Safiye 24 yaşlarına geldi. Bu arada Safiye bir de kız doğurdu. Bebeğe Ayşe Sultan adı verildi. Bu müddet içinde Sultan Murad'ın Safiye için sevgisi hiç

eksilmedi. Her gün daha arttı. Safiye'den başka hiçbir kadın alâkasını çekemedi. Dedesi Sultan Süleyman için Hürrem ne ise, Şehzade için de Safiye o olmuştu.

Yeni Padişah

Hazret-i İsa'nın doğumunun 1574. yılının 15 Aralık günü, İkinci Sultan Selim, hiç beklenmedik bir zamanda öldü. 50 yaşını 6 ay ve 15 gün geçiyordu. Nûr-Bânû Haseki, haberi gizledi ve Manisa'ya oğlu Ulu Şehzade Murad'a bir ulak gönderdi. Vezir-i âzam Damad Sokollu Mehmed Paşa, Sultan Süleyman'ın ölümünden 8 yıl sonra, bu defa Sultan Selim için aynı tedbirleri aldı.

Şiddetli bir kış günü, haber Manisa'ya erişti. Sultan Murad, gafil avlanmıştı. Böyle bir şeyi aklından geçirmi-

Safiye Sultan/27

yor, taht ve tacı bu kadar erken beklemiyordu. Manisa camilerinde, ilk defa olarak hutbe Üçüncü Sultan Murad Han adına okundu. İstanbul camilerinden bile bir hafta evvel...

Budin'den Irak'a, tâ Mısır'a kadar, şehir şehir, ülke ülke, Cennet-Mekân Sultan Selim için minarelerden cenaze salaları verildi. Murad Han, acele hazırlığını yaptı. Türk devlet geleneğinde devlet başkanlığı makamı, bir an bile boş kalmazdı. Safiye'sinin nemli olduğu kadar da ışıltılı gözlerini öptü, altın sarısı saçlarını okşadı. 13 yıldan beri oturduğu Manisa'dan ayrıldı. Manisa tahtında Fâtiht'leri, Kanunî'leri ve nice Osmanoğlu'nu görmüş bulunan Manisalıları, Sultan Murad'ı çok sevmişlerdi. O da bu beldeyi çok benimsemiş, Manisalıları'dan hiç bir lutfunu esirgememişti. Manisa, yeni bir padişah çıkarmanın gururuyla karışık bir hüznle Sultan Murad'ı uğurladı.

Haseki Sultanlık

Safiye Hatun, artık 25 yaşına geliyordu. Bundan böyle "Safiye Haseki-Sultan" diye anılacaktı. Ama Türk devletinin birinci hanımı sayılmayacaktı. Zira Osmanoğulları'nın hanedan protokolü buna izin vermiyordu. Meğer ki padişahın annesi hayatta bulunmasın. Ancak o takdirde bir haseki-sultan, imparatorluğun birinci hanımı ve Topkapı Sarayı Harem-i Hümayûnu'nun mutlak hâkime-si olabiliyordu. Belki garip bir protokoldü ama, imparatorluğun sonuna kadar böyle kalacaktı. Tek imparatoriçe, hayatta ise, padişah annesi idi; ona "vâlide-sultan" denirdi. Padişah eşleri, vâlide-sultan hayatta bulunmasa bile imparatoriçe sayılmazlar, sadece kraliçe protokolüne girerlerdi. Sadrâzamların krallık ve kraliçelik bahşedebildiği bir cihan devletinde ise, çok yüksek derecede bir paye sayılmıyordu. Fakat padişah, haseki denen eşlerinden bi-

28/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

rine "haseki-sultan" unvanı verebilerek onu şereflendiriyordu. Dedesi Kanûnî'nin, babaannesi Hürrem'e "haseki-sultan" unvanı vermesinden sonra, ilk defa olarak şimdi Sultan Murad, sevgili ve genç zevcesi Safiye'ye bu payeyi taşıması için izin bahşediyordu...

Şimdi tek imparatoriçe, padişahın annesi idi. 54 yaşlarındaki Nûr-Bânû Vâlide-Sultân idi. Bir gün içinde hasekilikten vâlide-sultanlığa yükselmişti. Haseki iken de Harem-i Hümayûn'un başı olmak mutluluğuna erişmişti. Zira kaynanası Hürrem Sultan çoktan ölmüş, İkinci Selim devrinde Türk imparatoriçelik tahtı boş kalmış, bir Vâlide-sultan mevcut bulunmamıştı.

Kayınvalide - gelin çekişmesi başlıyor

Safiye, kayınvalidesi Nûr-Bânû Sultan'ın yüzünü hiç görmemişti. Nûr-Bânû ise Safiye'nin 9 yıldan beri oğlu Sultan Murad üzerinde kadın olarak mutlak bir nüfuz elde ettiğini, oğlunun ondan başka bir kadına değer vermediğini, çoktan öğrenmişti. Bu, Nûr-Bânû'nun zihniyetine ve aldığı terbiyeye göre, olacak iş değildi. Bir padişahın pek çok kadını olmalı, fakat hiç birine değer vermemeli, hiç birini başına çıkarmamalı idi. Nûr-Bânû kaynanası Hürrem Sultan'ı hiç sevmemişti. Gerçi İkinci Selim'e, Nûr-Bânû'nun kocasına taht yolunu Hürrem açmıştı. Fakat Sultan Süleyman'ın tek eşi olarak ne derecede büyük bir nüfuz kazanmıştı.

Hürrem'e kadar, Osmanlı tarihinde bir kadının siyasete, devlet işlerine karıştığı görülmemişti. Nûr-Bânû, hiç beğenmediği kaynanası Hürrem'i asla taklid etmedi ve etmeyecekti; böyle bir şeyi Osmanoğulları'nın yüce geleneklerine aykırı buluyordu. Şimdi padişah hasekiliğinden padişah anneliğine yükselmişti. Vazifesi, Harem-i Hümayû-

Safiye Sultan/29

yûn'u yönetmek, hayır işleriyle meşgul olma. Çok güzel ve zeki olduğunu duyduğu gelini Safiye'nin, Harem'in başı olarak saltanat sürmesine izin vermeyecekti. Hattâ yetkilerini geliniyle paylaşmaya bile niyeti yoktu. Vâlide-Sultan varken bir hasekinin böylesine bir arzu ve emel beslemeye kalkışması düpedüz küstahlıktı.

Ama gafil avlanmamak gerekiyordu. Zira, zeki gelinini tek başına bertaraf edememesi mümkündü. Müttefik bulması gerekiyordu, Allahtan tabii müttefikleri hiç eksik değildi. Padişah kızları, sultanlar vardı. Nûr-Bânû'ya alışmışlardı, onu severlerdi. Genç Safiye'nin nüfuzuna onlar da tahammül

edemeyeceklerdi. Manisa'daki gelin tamamen aksi fikirlerle dolu iken, İstanbul'da oğlunu bekleyen Vâlide-Sultan'ın niyetleri, bu merkezde idi.

İstanbul 'a geliş

Üçüncü Murad Han, Vezîr-i âzam Sokollu'nun gönderdiği hünkâr yaverlerinden Hasan Çavuş'un davet mektubunu alır almaz, Manisa'dan hareket etti. Aynı Hasan Çavuş, Kanûnî'nin ölümünü de 8 yıl önce Sokollu'nun nâmesiyle İkinci Selim'e bildiren çok güvenilir bir subaydı. Sultan Murad, İstanbul'a gidince bu subayı çavuşbaşı, yâni hünkâr başyaveri yapmayı aklına koydu.

Sultan Murad'a küçük bir maiyet refakat ediyordu. Bunların içinde Tiryaki Hasan Paşa denilen orta yaşlı bir beylerbeyi (orgeneral) de vardı ki, Sultan Murad'ın lalası idi. İkinci Selim tarafından Ulu Şehzade Sultan Murad'ın terbiyesine nezâret etmekle görevliydi. Kafile, at üzerinde Mudanya'ya geldi. Kapdân-ı Derya Kılıç-Ali Paşa, yeni padişahı almak için Mudanya'ya bir kadirga göndermişti. Fakat Sultan Murad, kadirgayı beklemedi. İskelede

30/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

meşhur tarihçi Feridun Bey'in bir gemisine rastladı, ona bindi. Geceyarısı Topkapı Sarayı sahiline çıktı. Vezîr-i â-zam Sokollu Mehmed Paşa eniştesi, genç hükümdarı bekliyordu.

Murad Han zor bir gece geçirdi. Ertesi sabahki protokolden sıkılıyordu. Safiye'ye bir nâme yazıp Manisa'ya gönderdi. Sevgili hasekisinin hemen hareketini istiyordu. Topkapı Sarayı harem-i hümâyûnu, hiç yüzü görülmeyen yeni haseki-sultana kucağını açmak için hazırlandı. Nûr-Bânû Vâlide-Sultan bu ince hazırlığı, hoşnutsuz nazarlarla takip ediyordu.

Cülus ve biat merasimi

Üçüncü Sultan Murad Han, yeni Cihan Hakanı, yirmi sekiz buçuk yaşında, ertesi sabah biat merasimini kabul etti. Babası Selim Han'ın ölümü resmen ilân edildi.

Tahta oturan Murad Han'ın ilk irâdesi, çok uğursuz oldu: Devletin anayasası olan Fâtih Kanunnâmesinin ünlü maddesi mucibince, Süleyman, Mustafa, Cihangir, Abdullah ve Osman adlı beş kardeşini «nizâm-ı âlem» yani «dünya düzeni» için katlettirdi.

İkinci Selim'in cenazesine, bu beş masum oğlunun cenazeleri de refakat etti. Bir cihan devletini ayakta tutabilmek ve diğer Türk imparatorluklarının akıbetine uğramamak için, hiç bir aile, Osmanoğulları kadar can feda etmemiştir. Yirmi parçaya ayrılmış Anadolu'yu birleştirdikten sonra görülmemiş azamette bir devlet kuran Osmanoğulları, imparatorluğun birlik ve bütünlüğüne hanel gelmemesi için, nice şehzadenin boynuna ibrişim kemendler dolamıştı.

22 Aralık 1574 sabahı cülus ve biat merasimini Sultan Murad, sıkıntılı bir vekarla kabul etti. Önce Sokollu, kayınbiraderi olan yeni padişahın eteğini öptü. O zamana kadar Safiye Sultan/31

padişahların eli öpülürdü. Sokollu'nun dalkavukluğu sebebiyle bundan böyle etek öpülmek kanun oldu. Ancak el öptüren Fâtihler, Yavuzlar, Kaanunîler'in onlar kadar değerli olmayan torunları, bundan böyle etek öptüreceklerdi...

Haris vezîr-i âzam

Yeni, genç bir hükümdar ve dedesi Süleyman Han'dan kalan vezîr-i âzami... Birbirlerine zerre kadar güvenleri yoktu. Gerçekte Sokollu işi iyiden iyiye azıtmış, rakiblerini temizlemeye kalkışmış, bazan muvaffak olmuş, bazan olamamış, pekçok düşman edinmişti. İkinci Selim, devlet işlerini tamamen vezirine ısmarlamıştı. Herşey Sokollu'nun elindeydi. Polonya kralını ve Fas sultânını Sokollu tayin ediyordu. Onun emri olmadan tahta oturmak bile mümkün değildi. Gerçi vezîr-i âzam, Osmanlı düzeninde çok büyük yetkilerle donatılmıştı. Ordunun, donanmanın, yönetimin, herşeyin başı idi. Yalnız saraya karışamazdı. Kaanûnî bile hükümet işlerine karışmazdı. Saltanat sürer, başkumandan olarak ordularının başında sefere çıkar, kale alır, meydan muharebesi verir, ülkeler fetheder, ancak devletin yüksek dış siyaseti ile ilgilenirdi.

Sokollu, bu kadarını bile az görmüştü. Kaanûnî gibi bir hükümdar tarafından vezîr-i âzamlığa getirilmekle mağrurdu. Kaanûnî'nin bir yıl vezirliğini yaptıktan sonra, oğlu İkinci Selim'in bütün saltanatı boyunca makamını muhafaza etmişti. Bu durum, tamamen İkinci Selim'in rızasıyla oluşmuş değildi. Sokollu, Kapıkulu Ocakları'nı elinde tuttuğunu, rahat saltanat sürmek istiyorsa sözünden çıkmamasını, İkinci Selim'e telkin etmişti. Gerçi Kapıkulu Ocakları devletin asıl ordusu değildi. Fakat asıl ordu, imparatorluğun dört köşesine dağılmış, Kapıkulu Ocakları ise, başta yeniçeriler, İstanbul'da toplanmışlardı.

32/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Haris Vezîr-i âzam, İnebahti bozgununa sebep olmuş, Don-Volga kanalını yarıda bırakmış, rakiblerini ezebilmek için devletin yüksek menfaatleriyle oynamaktan çekinmemişti. Şimdi Dîvân-ı Hümâyûn, imparatorluk bakanlar kurulu, hemen hepsi, başları olan Vezîr-i âzam'a dış bileyen nazırlarla dolu idi.

Cihan Devleti'nin bakanlar kurulunda, Sokollu'dan başka, Üçüncü Murad'ın diğer bir kızkardeşi ile evli olan ünlü denizci büyükamiral 2. Vezir Damad Piyale Paşa, 3. Vezir Ahmed Paşa, 4. Vezir Damad Zal Mahmud Paşa, 5. Vezir Kıbrıs Fâtihi Lala Kara Mustafa Paşa 6. Vezir Koca Sinan Paşa, Kapdân-ı Derya oramiral Kılıç-Ali Paşa, Rumeli ve Anadolu kazaskeri efendiler bulunuyor, hiçbiri hükümetin başı olan Vezîr-i âzam hakkında hoş fikirler beslemiyordu. Şeyhülislâm Hâmid Efendi, padişahın başhocası ünlü tarihçi Sâdeddin Efendi de Sokollu'ya dış biliyorlardı.

İki güçlü kadın karşı karşıya

Topkapı Sarayı Haremi de tıpkı imparatorluk bakanlar kurulu gibi kesin çizgilerle ikiye ayrıldı. Birinin başını Nûr-Bânû Vâlide-Sultan, diğerininkini Safiye Haseki-Sultan çekiyordu. İlki daha güçlü görünüyordu. Zira gücünü protokolden aldıktan başka, kudretli müttefikleri de vardı. Nûr-Bânû, gelini Safiye'yi padişahın tek karısı hâlinden çıkarmak, kocası padişah üzerindeki nüfuzunu kırmak için çalışıyordu.

Safiye'nin gayesi daha masum sayılabilirdi. Kayınvalidesi Nûr-Bânû'yu ve görümcesi sultanları bertaraf etmek gibi bir maksadı yoktu. Zaten bu mümkün değildi, hiçbir zaman mümkün olamamıştır. Hiçbir padişah eşi, ne vâlide-sultani, ne Osmanoğulları'nın kadın üyeleri olarak kutsal kan taşıyan padişah kızları sultanları bertaraf ede-

Safiye Sultan/33

memişlerdi. Ama nüfuzlarını azaltmak, kırmak mümkündü. Safiye, Sultan Murad'ın ebedî sevgilisi olmak, durumunu muhafaza etmek istiyordu. Kayınvalidesine de, pâdişâhın halası olan Kaanûnî'nin tek kızı Mihr ü Mâh Sul-tan'a da, pâdişâhın kızkardeşleri olan görümceleri sultanlara karşı da gücü yetmezdi. Onlar Osmanoğulları idiler. Kendisi gibi kul olarak saraya getirilmemişlerdi.

Safiye aleyhine müthiş bir koalisyon kuruluyor

Gerçi Hurrem Sultan, padişah anası olmadığı ve oğlunun padişahlığına yetişemediği halde çok büyük nüfuz kazanmıştı. Ama onun durumu istisna idi. O bile hayatta iken kayın-validesi ve görümcesi sultanlarla mücadele etmekten çok dikkatle kaçınmıştı. O bile kayın-vâldesi Hafsa Sultan ölünceye kadar, yıllar boyu, daima ikinci plânda kalmıştı.

Nûr-Banû tarafında da işler kolay değildi. Gelini Safiye Sultan, Murad üzerinde inanılmaz bir nüfuz kazanmış, kendisini pek çok sevdirmişti.

Safiye'nin güzelliği Manisa Sarayı'nda olduğu gibi, İstanbul'da da birinci idi. Rakîbesi yoktu: Üstelik Safiye, Nûr-Bânû Sultan'dan çok daha genç olduğu için cevval, hareketli, muhteristi. Nûr-Bânû Valide, yanına Os-manoğlu kanı taşıyan birkaç sultan almadığı takdirde, geliniyle baş edemeyeceğini hemen kestirdi. Padişahın halası ve kızkardeşleri, tabii müttefikleri idi. Zira yıllardan beri tanışıyorlardı ve aralarında kötü bir şey geçmemişti. Nûr-Bânû, şimdi vâlide-sultan olduğu için onlardan ayrıca samimî bir saygı görüyordu. Manisa'dan gelen, hepsinden genç, meçhul bir sima olan Safiye'nin nüfuzunu onların da çekememeleri, hazmedememeleri tabii idi.

34/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Kimdi bu sultanlar? Şüphesiz, başta "Hala Sultan" denilen Mihr-ü Mâh geliyordu. Yarım düzine ayrı sebebdan dolayı çok kudretli ve nüfuzlu bir kadındı. Belki imparatorluğun en güçlü kadını idi. Kaanûnî'nin tek ve pek sevgili kızı idi. İkinci Selim gibi Hurrem'den doğma idi. Kardeşi İkinci Selim devrinde nüfuzu pek büyüktü Zira, pâdişâhın tek kızkardeşi idi. Zira İkinci Selim'e taht yolunu açarlardan biri idi. Şimdi de Üçüncü Murad'ın tek halası bulunuyordu. Yeni padişah Sultan Murad tahta çıktığı zaman 52 yaşında idi. İkinci Selim'in ablası idi. Erkek olsa idi, babası Kaanûnî ölünce o tahta çıkardı. Ama Mihr-ü Mâh Sultan'a en büyük itibarı veren bu unsurlar dışında, gerçek nüfuzu servetine dayanıyordu. Yalnız Osmanlı devletinin değil, bütün dünyanın en zengin kadını idi. Babası Kaanûnî'den, annesi Hurrem'den, çok zengin bir adam olarak ölen kocası Vezîr-i âzam Dâmâd Rüstem Paşa'dan akıl almaz miraslar yemişti. Büyük servetini hayır işlerine harcadı. Binlerce kişinin minnet ve şükranını kazandı. Nûr-Bâ-nû bile, vâlide-sultan olmasına rağmen, kendisinden 2 yaş kadar küçük olan Mihr-ü Mâh'a çok saygı gösterir, nüfuzundan ve annesi Hurrem'den aldığı zekâsından çekinirdi.

Safiye'ye dış bileyen dört görümce

İşte körpe Safiye Haseki-Sultan'ın karşısında, Nûr-Bânû'dan sonra, böylesine korkunç kudrette ikinci bir kadın daha dikiliyordu. Hepsini bu kadar da değildi. Safiye'ye dış bileyen dört tane de görümce vardı.

Kocasını Sultan Murad'ın kızkardeşleri olan sultanlar hazarâtı: İs-mihan, Gevherhan, Fatma ve Şâh Sultanlar... Merhum İkinci Selim'in dört kızı... Her biri bir vezirle evliydi; halaları Mihr-ü Mâh Sultan gibi dul değillerdi. Tabiatıyla

Safiye Sultan/35

kocaları vezirler üzerinde de çok nüfuzlu idiler. Zira Os-manoğulları'nın kanını taşıyorlardı.

Dört kızkardeşin büyüğü, İsmihan Sultan, 28 yaşındaydı. Safiye'den 3 yaş kadar büyük. İhtiyar Vezîr-i âzam Sokollu Mehmed Paşa ile evli idi. Ondandır bir yaş küçük Gevherhan Sultan, İkinci Vezir Piyâle

Paşa'nın zevcesiydi ve Piyâle Paşa, devrin millî kahramanı idi. Cerbe'de müttefik Avrupa donanmasını imha etmiş adamdı. Yine birer yaş arayla gelen Fatma ve Şâh Sultanlar da birer vezirle evliyidiler. Bir de Mihr-ü Mâh Hala-Sultan'ın kızı Ayşe Hanım-Sultan vardı ve 3. Vezir Ahmed Paşa'nın zevcesiydi. Annesinin tek kızı, Kaanûnî'nin torunu, Rüstem Paşa kızı idi. O da Safiye'nin karşısında yer alıyordu.

Koalisyondaki öteki isimler

Bu kadar mı? Harem-i Hümâyûn kethüdası Canfedâ Kadın'la Harem-i Hümâyûn vekilharcı Râziye Kadın'ı da ihmal etmemek gerekiyordu. Bunlar Nûr-Bânû Vâli-de-Sultan'ın cariyeleri idiler, onun sözünden çıkamazlardı. Böylece dehşetli bir koalisyon meydana gelmişti. Safiye'nin tek müttefiki ise, Sultan Murâd'ın sevgisiydi. Başka dayanacak yeri yoktu. Acaba bir pâdişâhın sevgisi, böylesine mükemmel bir koalisyonu kırıp parçalamak için yeter miydi?

Bu koalisyon öyle üç-beş yılda kırılmazdı. Zaman, sabır, azim ve dikkat işiydi. Biraz da olayların yardım etmesi gerekiyordu. Safiye, bu sabrı, azmi ve dikkati göstermiye kararlıydı. Zekâsını bir an bile gevsemeye bırakmıyacaktı.

Harem dışında da yeni padişaha tesir etmek isteyenler, hemen kendilerini gösterdiler. Başta Hâce-i Sultanî Sâdeddin Efendi geliyordu. İsfendiyâroğlu Vezir Şemsi

36/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Paşa, Bâbüssaâde ağası Gazanfer Ağa, Kazasker Kadı-zâde Şemseddin Efendi, Şeyh Şücâ, Kara Üveys Paşa ve diğerleri, genç hükümdarın çevresini aldılar.

Ve hepsinin gayesi, Sokollu vezirin diktatörlüğünü bertaraf etmek, padişahı istiklâle kavuşturmaktı. Ama Sokollu'dan mührü alvermek veya kellesini cellâda teslim etmek, tehlikeliydi. Böyle bir oyunun altında çok kişi kalabilir, ihtilâl bile çıkabilirdi. Zîrâ İstanbul'daki Kapıkulları, vezîr-i azama bağlı idiler. Sokollu Mehmed Paşa'yı önce tesirsiz hâle getirmek, sonra mümkün olabildiği kadar sessiz sadasız iktidardan düşürmek gerekiyordu.

Safiye ve başka kadınlar

Nûr-Bânû Vâlide-Sultan ile çevresindeki sultân-efendileri ise, vezîr-i âzamin diktatörlüğü meselesi değil, Safiye Haseki alâkadar ediyordu. Sokollu, İsmihan Sul-tan'la evliydi. Tabiatıyla Harem-i Hümâyûn işlerine karışamaz ve karışmazdı ama, padişah haremünde de Safiye'nin büyük nüfuz kazanmasını istemezdi. Zira bu büyük nüfuz, Sokollu'nun kayınvalidesi Nûr-Bânû ve eşi İsmihan Sultan aleyhinde geliştirdi. İsmihan Sultan dolayısıyla zarar, Sokollu'ya da sıçardı.

Safiye, bir tek şeyle yıkılabilirdi: başka kadınlarla... Vâlide-Sultan Topkapı haremündeki en güzel kızları birbiri ardı sıra oğluna sunmaya başladı. Sultan Murad bu kızlarla bir iki gece geçiriyor, sonra yüzlerine bakmıyor, gene Safiye'sine koşuyordu. Artık padişahın Safiye'yi yalnız beğenip sevdiği, ona âşık olduğu değil, onu en yakın arkadaşı olarak kabul ettiği de ortaya çıkmıştı. Nûr-Bânû Sultan'ın havsalası tutuştu. Akıl alacak iş değildi. Mutlaka, bu "Venedikli karı"nın büyüydü. Kendisin-Safiye Sultan/37

den on yaş daha genç, müstesna güzelliklerdeki kızları nasıl da birer ikişer bertaraf ediyordu?

Ama padişah, bu suretle, dehşetli şekilde kadına alışmış oldu. Cariyelerin doğurduğu, şehzade ve sultanların sayısı hızla artıyordu. Safiye'nin ciğer-pâresi Ulu Şehzade Mehmed'in rakîbleri...

Safiye Haseki-Sultan için yapılacak bir şey yoktu. Bağrına taş basarak tahammül etti. Çocuk yaşına rağmen Venedik'teki hayatı da biliyordu. Babası dahil, soyluların tek karısı oluyordu ama, bir sürü de metresleri vardı. Kan yuttu, fakat câzib tebessümünü güzel çehresinden eksik etmedi. Sultan Murad'ı, her şeye rağmen hâlâ seviyordu. Bütün hıncı kayınvalidesine, görümcelerine karşıydı.

Devlet işlerine tekrar kadın parmağı giriyor

Safiye Haseki, kayınvalidesi ve görümceleriyle, mücadelesini devam ettirirken, çok mühim bir şey de öğrenmişti. Birçok iş, ancak akça ile halledilebiliyordu. Karşısındaki sultanlar ise padişah kızıldılar, vezir zevcesiydiler, çok zengindiler. Safiye de zenginleşmek hırsına kapıldı. Mücevherleri çekmcelere, çil altın ve gümüşleri sandıklara sığmaz oldu. Bunlarla Harem'de birçok vicdanı kendisi için kazandı ve Harem dışına da el atmaya başladı. Dışarıda da adamları olmalıydı Zîra rakîbelerinin, Divân'da, orduda, hattâ eyaletlerde has adamları vardı.

Sultan Murad'a gelince, Safiye'sini gerçekten çok seviyor, onun inceliğine, anlayışına gittikçe, daha çok meftun oluyordu. Safiye Sultan'ının bir dediğini iki etmiyordu. Kendisine bol gelirli haslar tahsis etmişti. Safiye, mücevherlere boğulmuştu. İstanbul'a gelen değerli taşların en nadidelerini, padişah, Safiye için satın alıyordu.



38/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Ama o zamana kadar Osmanoğulları'nda görülmemiş bir kadın ihtilasına düşmüştü. Ataları öyle değildi. Fâtih'ler, Yavuz'lar, Kanunî'ler ve daha önceki ataları, zaten hayatlarının mühim kısmını ordugâhta, otağda, at üzerinde geçirir, o ülkeden bu ülkeye koşarlardı. İstanbul'da buldukları zaman ise, boğazlarına kadar devlet işlerine batmış olur, ancak uyumak için Harem dairesine çekilirlerdi. Az kadınla yetinirlerdi. Zaten çoğunun ancak üç beş çocuğu olmuştu. Sultan Murad'ın ise ayda bir iki şehzade ve sultanının doğduğu oluyordu.

Fakat Nûr-Bânû ve çevresinin huzursuzluğu sürüp gitti. Zira padişahı sadece kadına alıştırmışlar, bu hususta Safiye'nin inhisarından kurtarmışlardı. O kadar... Ne padişahın şâhâne gönlünde Safiye'nin yerini başka bir kadına verdirebilmişler, ne Venedikli Baffa'nın nüfuzunu kırabilmişlerdi. O hâlâ burnu havada, Harem-i Hümâyûn'un tek hâkimesi gibi salınıp geziniyordu.

İsmihan Sultan 'in teşebbüsü

İşler böyle yürümeyecekti. Bir gün İsmihan Sultan, kardeşi Sultan Murad'ı sarayına davet etti. İsmihan'ın her şeyleriyle müstesna olduklarına inandığı iki cariyesi vardı Bunlar, çok iyi yetiştirilmiş iki inciydi.

İsmihan Sultan'ın sarayının bahçesinde, o gün Sultan Murad için bir eğlence düzenlendi. Saz ve söz meclisinden sonra etraf birden tenhalaştı. Padişah çevresinin boşalır-mesine hayret etti. Ortaya iki cariye çıktı. Görülmemiş güzellikte idiler. Çalıyor, söylüyor, raksa kalkıyorlardı. Yıllarca tahsil ve terbiye gördükleri, kendileri için hiç bir itinanın esirgenmediği anlaşılıyordu. Sultan Murad çok beğendi. Ertesi sabah iki cariye, Topkapı Sarayı'nda idi. Gece için padişaha hazırlandılar. İsmihan Sultan padişah karde-

Safiye Sultan/39

şine cariyeleri, çok ağır mücevherler, incili, elmaslı, çeşitli elbiseler, mükemmel bir gardrobla göndermişti. Canfeda ve Râziye kadınlar da elden gelen itınayı gösterdiler.

Fakat, işte hepsi o kadar...

İsmihan'ın yıllarca terbiye edip büyüttüğü iki cariyenin bir daha yüzlerine bile bakılmadı. Bir müddet sonra birer saray adamı ile evlendirildiler. Son söz, yine Safiye Haseki Sultan'da kaldı.

Bu vak'adan sonra, Safiye'nin padişah üzerindeki nüfuzu aldı yürüdü. Artık siyaseti de öğrenmişti. Siyasete ve devlet işlerine de karışıyordu. Niçin karışmasını? Hürrem Sultan'dan neresi eksikti? Bütün gelişmeleri dikkatle tâkîb ediyordu.

Mihr-ü Mâh ölünce...

25 Ocak 1578 günü, "Hala Sultan" denilen Kaanûnî'nin tek kızı Mihr-ü Mâh Sultan, 56 yaşlarında öldü. Sultan Murad'ın padişah olmasının üzerinden üç yıl geçmişti. Safiye böylece büyük bir düşmandan kurtuldu. Ertesi yıl, üçüncü çocuğu olan ikinci kızı Fatma Sultan'ı doğurdu. 29 yaşına gelmişti. Büyük şair Bakî, babası Kaanûnî'nin ölümünden on bir yıl sonra, kızı Mihr-ü Mâh Sultan için de acıklı bir mersiye yazarken, Türk Cihan Devleti, birbirinden ehemmiyetli iç ve dış olayları yaşıyordu. Kaanûnî devrinin şan ve şerefi gölgelenmişse de, imparatorluk büyümeye devam ediyordu.

Mihr-ü Mâh Sultan'dan 4 gün önce, İkinci Vezir Dâ-mâd Piyâle Paşa öldü. Bu suretle Safiye'nin görümcelerinden Gevherhan Sultan dul kaldı. Gene bu suretle Vezîr-i âzam Sokollu Mehmed Paşa, büyük bir rakîbden kurtuldu. Zîra Sokollu'nun yerine geçmesi beklenen Piyâle Paşa, çok

40/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN
büyük ve haklı askerî şöhretiyle, ihtiyar vezîr-i âzamin korkulu rüyası idi. Ama Sokollu'nun sonu da yaklaşıyordu.

Sokollu, Kapıkulu ocaklarına ve mühim makamlara yerleştirdiği akraba ve adamlarına dayanarak, İkinci Selim devrindeki kudretini kaybetmekle beraber, diktatörlüğünü devam ettiriyordu. Oğlu Hasan Paşa, Suriye, amcaoğlu Derviş Paşa, Diyâr-ı Bekr; bunun kardeşi Mustafa Paşa ise, Bildin (Macaristan) eyaletlerinde beylerbeyi idiler.

Üçüncü Murad, el altından, fakat dehşetli şekilde Sokollu ile bir iktidar mücadelesine girdi. Şahsen çok takdir ettiği halde tarihçi Ahmed Feridun Paşa'yı -ki daha çok "Feridun Bey" diye ünlü idi- bile Sokollu partisinden olduğu için nişancı (devlet nâzırı) göreviyle bulunduğu Dî-vân-ı Hümâyûn (bakanlar kurulu) üyeliğinden aldı. Sonra Sokollu'nun bir kanadını kırmak için, amcaoğlu Mustafa Paşa'yı gözden çıkarmaya karar verdi.

Mustafa Paşa idam ediliyor

Sokollu Mustafa Paşa, 12 yıl, 3 ay, 7 günden beri Budin Beylerbeyisi sıfatıyla Budapeşte'de Macaristan krallarının makamında oturuyordu. Cihan Devleti'nin protokolde Mısır'dan sonra gelen ikinci eyaletinin başındaydı. Macaristan'da büyük nüfuz kazanmış, eyaleti de çok iyi yönetiyordu. Yanıbaşındaki Viyana'da oturan Almanya İmparatoru ile eşitçe mektuplaşır, elçi teâtî ederdi. 3 Ağustos 1566'da, Sokollu'nun haksız yere idam ettirdiği Sifâlî Arslan Paşa'nın yerine beylerbeyi olmuş, İkinci Selim'in saltanatı boyunca makamını muhafaza etmişti.

Padişahın imrahoru Ferhad Ağa, 10 Ekim 1578'de Budin Sarayı'na ayak bastı. Al atlas keseden çıkardığı pâdişâh fermanını, Budin Beylerbeyisi Sokollu Mustafa Paşa'ya, Vezîr-i âzam Sokollu Mehmed Paşa'nın amca-

Safiye Sultan/41

oğluna verdi. Paşa, keseği üç defa öpüp başına koyduktan sonra açtı. Fermanın kırmızı mühürlerini söktü. Okudu:

— Cihan Padişahı Hazretleri'nin fermanı başım üstüne, dedi; irâde-i hümâyûnlarına derhal icabet edeceğim. Abdest alıp namaz kıldıktan sonra hazırım!

Mustafa Paşa, bir an karşısında elpençe duran Ferhad Ağa'ya baktı. Sonra sarayının penceresinden avluya, daha uzakta görülen Budin kalesine nazarlarını çevirdi. Buralarda serhadlerde pişmiş yirmi bin askeri vardı. Nemli gözlerle ve derin bir sevgiyle onları son defa seyretti. Abdest aldı. Namazını kıldı. Ağalarından birini çağırdı. İbrişim kemendle kendisini boğmasını emretti...

Sokollu'nun düşmanlarından başdefterdar (maliye nâzırı) olarak Dîvân-ı Hümâyûn üyeliğinde bulunan Üveys Paşa, Mustafa Paşa merhumun yerine Budin'e tayin edildi. Artık Dîvân, vezîr-i âzamin değil, padişahın arzularına uygun tayinler yapıyordu.

Mustafa Paşa'nın idamı, Sokollu'nun akıbetini işaret eden bir mühim olaydı. Böyle olduğu halde ihtiyar vezîr-i âzam, istifa edip hayatını kurtarmayı tercih edeceğine, makamına sımsıkı yapıştı. Osmanlı'nın "hırs-ı pîrî" dediği ihtiyarlık yaşlarına mahsus ihtirasına esir olmuştu. İstifası gerekirdi. Zira padişahın itimadını kaybeden, üstelik başkanı bulunduğu Dîvân-ı Hümâyûn'daki nazırların çoğunun da aleyhinde bulunduğu bir sadrâzamin, fiilen iş görmesine imkân yoktu.

Sokollu bir hançer darbesiyle can verdi

Sokollu'nun aleyhinde bulunanlar artık çok artmıştı. Bir kısmı, sadece uzayıp giden, ölesiyeye olacağı anlaşılan iktidarından bıkmışlardı. Bir kısmının daha makûl sebepleri vardı. Üçüncü Murad, eniştesini tutmak istese bile

42/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

artık bu kadar devlet adamının baskısına karşı koyamazdı. Padişahın hocası Sâdeddin Efendi, Sokollu'dan nefret ederdi. Musahibi İsfendiyârîoğlu Vezir Şemsi Paşa da bir gün Sultan Murad'a:

— Vezîr-i âzaminize inanmayınız, demişti, size arz eylediği ahvâli doğru söylemez. Halkın işleriyle bizzat mukayyed olmanız, işleri vezîre bırakmamanız münâsibdir.

Ama Sokollu, muazzam servetiyle, yeni taraftarlar elde etmeye, düşmanlarını susturmaya çalışıyordu. Gayesi, Cihan Devleti'nin idaresini elinden bırakmamaktı (Sokollu'nun yıllık şahsî geliri 1983 değerleriyle 135 milyar TL., ölümünde bıraktığı servet yaklaşık 2 trilyon TL. idi.)

Bu derecede ve daha dedesi Kanunî devrinde vezîr-i âzam olmuş ve devlet bünyesine yerleşmiş bir adamı, Üçüncü Murad, açıkça azletmekten çekiniyordu. Bir askerî ihtilâl olabilirdi.

12 Ekim 1579 günü Sokollu Mehmed Paşa, hükümet toplantısına başkanlık etti. Divân-ı Hümâyûn'dan çıkarken bir Boşnak derviş yaklaştı. Sokollu da Boşnak'tı. Derviş kendisinden sadaka isteyecek veya dilekçe verecek sanarak bir an durdu. Fakat kalbine çok yakın bir yere öldürücü bir hançer darbesi yedi.

Olayın, padişahın bilgisi dahilinde, Sokollu muhaliflerince düzenlendiği hemen hemen muhakkaktı. Dervişin deli olduğu iddia edildi. Zaten hemen parçalanan ve kim-bilir neler vaad edilen dervişin nâmı bile unutuldu. Yeniçeriler, bir ölü için patırdı çıkarmaktansa, yeni vezirlerle işbirliği yapmayı tercih ettiler.

Safiye şimdi daha nüfuzlu

Böylece, Sokollu'nun eşi olan, Safiye Haseki'nin amansız görümcesi İsmihan Sultan, 33 yaşında dul kaldı.

Safiye Sultan/43

Sokollu'dan İbrahim Hân adında bir oğlu olmuştu. Dul sultan, önce devrin büyük kahramanı Özdemiroğlu Osman Paşa ile evlenmek istedi. Fakat mümkün olmadı. Sonra, Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyiliği'nde halefi olan Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlendi. Bu suretle Safiye, az çok İsmihan Sultan'ı da bertaraf etmiş sayılabilirdi.

Sokollu'nun yerine Dâmâd Ahmed Paşa, vezîr-i âzam oldu. Zaten ikinci vezîr olmakla, tabîî sadâret sırası onda idi. Ahmed Paşa, Mihr-ü Mâh Sultan kızı Ayşe Hanım-Sultan'la evliydi.

Bir yıl geçmeden Üçüncü Murad'ın kızkardeşleri Fatma ve Şâh Sultanlar, 32 ve 31 yaşlarında öldüler. Bu suretle Safiye'nin amansız düşmanları, birer, ikişer sahneden çekildiler. Safiye'nin karşısında yalnız Nûr-Bânû Valide ile, eski gücünü kaybetmiş bulunan İsmihan Sultan kaldı. Safiye Haseki'nin Harem-i Hümâyûn'da olduğu gibi, devlet işlerindeki nüfuz ve itibarı da çok arttı.

Tarihin en büyük şenliği

Üçüncü Murad'la Safiye Haseki Sultan'ın oğulları "Ulu Şehzade" denen Veliahd Mehmed Han, delikanlı olduğu halde hâlâ sünnet edilmemişti. 16 yaşını 3 gün geçe sünnet edilmesine karar verildi. Osmanlı'da sünnetin ekseriya bulûğdan sonra yapılması an'anesi bilinmektedir. Dördüncü Vezir Cerrah Mehmed Paşa, şehzadeyi sünnet etti. Bu hizmetinden dolayı padişahın 10.000 altın, 30 top ağır kumaş, som altından leğen ve ibrik, değerli hıl'atlar aldı. Düğüne bütün devlet adamları, görevliler, asker, halk, hâsılı İstanbul'da bulunan, çevreden gelen yerli ve yabancı, istisnasız herkes davetli idi. Büyük umumî halk şenliği idi. Bütün padişah düğünlerinde olduğu gibi, halka açık millî şenlikti.

44/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Ve bu defaki XVI. asırda yeryüzünün gördüğü en büyük şenlikti. Belki tarihin en büyük şenliği idi. Esas eğlence ve gösteriler, Atmeydanı'nda, Ayasofya karşısında yapılıyordu (henüz Sultanahmed Camii yoktu.) Burası çok büyük meydandı (Bizans devrinde hipodrom). Sonradan vezîr-i âzam ve dâmâd olan Rumeli Beylerbeyisi İbrahim Paşa, "düğünbaşı" unvanıyla, tören ve şenliklerin düzenlenmesiyle görevli kılındı.

Üçüncü Murad, Topkapı Sarayı'ndan Atmeydanı'nın kenarında bulunan Makbul İbrahim Paşa Sarayı'na geçerek şenlikleri açtı. Hemen arkasından Veliahd-Şehzâde Mehmed geliyordu. Altın iplikle işlenmiş ipekli bir elbise giymişti. Kavuğundaki sorguçta iki siyah tüy, sağ kulağında son derece değerli bir yakut küpe, sağ elinde çok iri bir zümrüd yüzük vardı. Kılıcının kabzasında en değerli taşlar parlıyordu. Şehzadenin babasının elini öpmesi üzerine mehter takımı çalmaya başladı. Ve artık 56 gün müddetle mehter, ince saz, kaba saz gibi musikî topluluklarının sesi kesilmedi.

Hediye yağmuru

Gerçek büyüklükleriyle şekerden 9 fil, 17 arslan, 19 pars, 22 at, 21 deve, 4 zürafa, 9 denizkızı, 8 ördek, 11 leylek, 25 şahin, 8 turna yapılmıştı. Ayrıca 15 at, devamlı şekerleme taşıyordu. Hepsini halka dağıtıldı.

Sıra vezirlerin ve devlet büyüklerinin hediye takdimlerine geldi. Vezîr-i âzam Sinan Paşa, 40.000 altın değerinde atlar ve mücevherli at takımları, İkinci Vezir Siyâvüş Paşa 20.000 altın değerinde at ve kumaş, üçüncü Vezir Mesih Paşa 30.000 altın değerinde 4 at ve 150 takım elbise, dördüncü Vezir Cerrah Mehmet Paşa 15.000 altın değerinde atlar, köleler, cariyeler, kumaşlar ve gümüş takımlar, sadâret kethüdası (İçişleri Bakanı) Osman Ağa

Safiye Sultan/45

10.000 altın değerinde gümüş yemek takımları, Çerkeş ve Gürcü köleler sundular. Yalnız bu hediyeler 115.000 altın tutuyordu.

Düğün boyunca her gece 1.000 ekme, 1.000 tepsi pilav, 20 sığır ve buna nisbetle diğer yiyecekler ikram edildi. Sığırlar, boynuzları dahil, bütün olarak kızartılıp dağıtılıyordu.

Almanya, Fransa, Polonya, Venedik, Türkistan, İran büyükelçilerinin hediyelerini padişah ve şehzade çok beğendiler. Fakat Fas, fevkalâde elçisinin sundukları, hepsini gölgede bıraktı: Altın tellerle işlenmiş iki halı, incilerle işlenmiş bir mücevher kutusu, dört ipek seccade, emsalsiz bir pırlanta ile süslü bir sorguç, baştan başa mücevherlerle işlenmiş at takımları, top top en nadide kumaşlar... Binbir Gece'ye benziyordu. Bu hediyelerle beraber Fâs elçisi 40.000 altın yıllık vergisini de Hazine'ye teslim etti.

Almanya İmparatorunun gönderdiği hediyeler 40.000 altın tutarında idi. Venedik Cumhuriyeti nisbeten hasis davranmış, 8.000 altın tutarında hediye yollamıştı.

Geceleri atılan fişekler, şehri gündüze çevirdi. Türk donanmasınca Tersâne-i Hümâyûn'da hazırlanan bu havaî fişekler atıldıktan sonra, yüzlerce metre yükseklikte rengârenk dağlar, kaleler, gemiler, filler ve buna benzer tasvirler meydana getiriyordu.

Sokollu Mehmed Paşa'dan dul kalan padişahın kız-kardeşi İsmihan Sultan'ın 900 kölesi, çeşitli danslar yapıyor, tarihî konuları işleyen oyunlar gösteriyorlardı.

16 Haziran'ı 17 Haziran'a bağlayan gece atılan muazzam havaî fişek, bütün İstanbulluları hayran bıraktı: Gökyüzü, tabii renkleriyle ve çeşitli ağaçlarıyla tam bir orman manzarasına büründü.

İstanbullular ve yurdun pek çok yerinden şenlikleri görmek için gelenler, Türk Deniz Kuvvetleri'nin bu hüneri karşısında parmaklarını ısırıyor, candan alkışlıyorlardı.

46/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

7 Temmuz'da, Safiye Sultan'ın sevgili oğlu, büyük ümidi, Ulu Şehzade Mehmed, sünnet edildi.

Yeniçeri Ocağı'nın kanunu bozuluyor

Veliahd Şehzâde'nin sünnet şenliklerinde bu kadar hüner sergilenirken, Türk ordu düzeni, büyük bir yara aldı. Kötülüğü epey sonra ortaya çıkacak, o an için hemen belli olmayacak mahiyette bir büyük yara: Yeniçeri Ocağı'nın yasasının esaslı maddelerinden biri ihlâl edildi...

Düğünde hüner gösteren bir takımı, Sultan Murad beğendi ve ne şekilde mükafat istediklerini sordu. Yeniçeri Ocağı'na yazılmak istediklerini bildirdiler. Herhangi bir kanun, gelenek ve örfün, mucib sebep

olmaksızın değiştirilmemesi için en büyük ihtimamları gösteren Kanunî Sultan Süleyman'ın torunu, bu dileği kabul etti.

Yeniçeri ağası (kumandanı) Ferhad Ağa -ki sonradan vezîr-i âzam olmuştur-, bu irâdenin kanuna aykırı olduğunu söylemeye cesaret etti. Sultan Murad kızmadı, Ağa'yı cezalandırmayı da düşünmedi, fakat irâdesini tekrarladı. Bunun üzerine Ferhad Ağa, padişah emrini tatbik etmemek için istifa etti. Pâdişâh, yerine gelen Yusuf Ağa'ya irâdesini tekrarladı ve yaptırdı. Böylece, zaten bozulmaya başlamanın bütün alâmetlerini gösteren Ocak, sarsılmış oldu. Yüzü gözü açılmış şehirli delikanlılar, yeniçeri oldular.

Şenliklerin patırdı ve neş'esi arasında bu olaya o zaman kimse ehemmiyet bile vermedi. Herkesin keyfi yerindeydi ve kimse keyfini bozmak niyetinde değildi. Safiye Sultan, memnun olanların başındaydı.

Safiye Sultan/47

Halka açık şenlikler

Canbazlar, hokkabazlar, sürahıbazlar, kumarbazlar, sûretbazlar, kâsebazlar, güzrbazlar, küzebazlar, zorbazlar, resenbazlar, şûlebazlar, kuklabazlar, şehbazlar, hayalbazlar, hilebazlar, perendebazlar, sihirbazlar, şişebazlar, ateşbazlar, taşbazlar, kadehbazlar, şemşirbazlar, kayışbazlar, kâğıtbazlar, âyinebazlar, çanakbazlar, kellebazlar, yılanbazlar, kuşbazlar, ayıbazlar, maymunbazlar, keçibazlar, matrakbazlar, hımarbazlar, kemendbazlar, çenberbazlar... Çenebazlar, işvebazlar, nüktebazlar ve hünerbazlar dahil, her türlü marifetini yahut maskaralığını gösterenler mevcuddu...

Bir şehzadenin yalnız başına sünnet edilmesi ayıptı. Devlet ileri gelenlerinin çocukları ile böyle bir eğlenceyi düzenleyemeyecek yoksulların çocukları da beraber sünnet edilirdi. Zaten varlıklı her aile çocuğunu sünnet ettirirken, mutlaka birkaç yoksul çocuk da sünnet ettirilirdi, eğlence ve hediyelerden nasîbini alırdı. Örf ve an'ane idi. Böylece binlerce çocuk birden kesilir, İstanbul'dan çok uzak yerlerden bile bazı aileler çocuklarını bu iş için taht şehrine getirirlerdi.

Ulu Şehzade Mehmed'in, Safiye'nin ciğer-pâresinin sünnet düğünü de böyle oldu. Türk düğünlerinin hepsi gibi halka açık şenliklerdi. İslâm öncesi Türk toplumundan, hâkan-tebea münasebetlerinden gelen bir gelenektir. Rönesans Avrupası'nda ise böyle hükümdar şenlikleri, soylulara mahsus, halka kapalı ve saray duvarları arasında geçiyordu.

Harb oyunları, spor gösterileri, yarışlar, güreşler, ok ve koşu müsabakaları yapıldı. Kazananlara mükâfatlar dağıtıldı. Yeni rekorlar tesbit edildi. Her yerde musikî, çengi, köçek, rakkas ve rakkase vardı. Yüzlerce araba içinde ve çok büyük maketlerle esnaf alayları da geçti.

48/Osraanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Meselâ kürkçü esnafı; pars, arslan, kaplan, gelincik, tavşan, köpek, kedi, sansar, samur, vaşak, ayı, kurt, tilki gibi en değerlisinden en aleladesine kadar her çeşit kürke bürünerek arabalar içinde geçtiler. Atmeydanı'nda ip canbazları, iki dikilitaş üzerine gerdikleri ipler üzerinde çeşitli hünerler gösterdiler. Makaralar üzerinde kayıyor, ayaklarından tepe üstü ipe asılıyor, ip üzerinde davul zurna çalıyor, kucaklarında çocuk taşıyor, hâsılı her türlü gösteride bulunuyorlardı.

Şemşirbazlar, alevli kılıçlar yutuyorlardı. Güzrbazlar, en ağır güzrleri çocuk oyuncağı gibi sallayıp kaldırıyorlardı. Hayvan oynatanlar, hüner öğrettikleri kedi, köpek, kuş, ayı, deve, at, maymun, yılan, arslan, kaplan, horoz gibi her türlü hayvanla gösteriler icra ediyorlardı. Direk canbazları, hiçbir vasıta kullanmaksızın minare boyu direklerle tırmanıyor, tepeye konulmuş ödülü -ki ekseriya bir tas dolusu altındı- alıp iniyorlardı.

Ateş kusan ejderhaları halk çok beğendi. Dört ve sekiz başlı, bir çok kollu, elli, kuyruklu, boynuzlu, çeşitli renklerde ejderhalar, bir kızı yemek istiyor, uzun ve korkunç dillerini çıkarıyor, dişlerini gösteriyor, renk renk alev püskürüyorlardı. Develer, cinler, öcüler, hayaletler, burunlarından, kulaklarından, ağızlarından, gözlerinden fişekler sallıyorlardı.

Kandiller, fenerler, fanuslar, mumlar, geceleri şehri gündüz gibi aydınlatıyordu.

Harb oyunları

Sonra harb oyunları... Bunları gerçek askerler, üç kıt'a üzerinde kelle alıp kelle veren yiğitler, yeniçeriler, acemiler, cebeciler, levendler düzenlemişlerdi. Karton ve tahtadan kadırgalar, kaleler, kuleler, hisarlar, palangalar

Safiye Sultan/49

yapılmıştı. Osmanlı ve düşman muhâribleri, gemicileri savaşıyor, sonunda Osmanlı kazanıyor, düşman kadırgasını veya kalesini yakıyordu. Yangın, çok maharetle çıkarılıyordu. Kaleler mazgallarından surlarına, kadırgalar seren direklerinden güvertelerine kadar, kısım kısım, arada patlamalarla, renk renk, çatır çatır yanıyordu. Düşman askerleri esir alınıyor, zencire vuruluyor, düşman sancakları baş aşağı ediliyordu.

Ateş havuzları da vardı. Fiskiyeleri ateş püskürüyordu ve minare yüksekliğinde insanlar, gemiler, devler, şeytanlar hâsıl oluyordu.

Şâirler son kasîde, gazel ve murabbalarını okuyor, bestekârlar yeni peşrev ve semaîlerini çaldırıyorlardı. Hanendeler henüz bestelenmiş eserleri terennüm ediyorlardı.

Ve «nahl» yahut halk söyleyişle «nakil» denen düğün ağaçları... Som altın ve gümüş ağaç gövdelerine ve dallarına yakutlar, zümrüder, gökyâkutlar, safirler, elmaslar, firuzeler, zebercedler, beyaz, penbe, siyah inciler gömülmüştü. En büyükleri, altın üzerine gömülmüş inci ve firuzelerle yapılmıştı ve değeri 50.000 altındı.

Bu nahl'ler, şekerden de gene süs ağaçları şeklinde yapılıyordu. İçlerinde 25 metre boyunda, 5 metre çapında olanlar, 200 tersane forsası tarafından taşınanlar vardı. Bunların bazı sokaklardan geçirilebilmesi için evlerin saçakları -sahiplerine tazminat verilerek- yıktırılmıştı. Nahl'lerden biri, Süleymaniye minaresi biçiminde yapılmıştı. Şehzade Mehmed'in düğünde kullanması için, Hazîne-i Hümayûn'dan en değerli elmaslarla süslü sorguçlar ve kafdanlar çıkarılmıştı. Bunlar, kanuna göre düğünden sonra padişah hazinesine iade edilecekti. Hazinedeki mücevherler ve değerli eşya, törenlerde padişahça kullanıldıktan sonra yerine konurdu. Tarihî değerleri olduğu için hediye edilemez ve elden çıkarılamazlardı. Osmanoğulları yasası bunu gerektiriyordu.

50/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

XVI. asırda yeryüzünde yapılan en büyük şenlik, daha da devam edecek, üçüncü ayına girecekti. Ancak 22 Temmuz'da Sultan Murad, oğlu Şehzade ile beraber, şenlik sahasındaki otağ-ı hümayûnundan ayrıldı, Topkapı Sarayı'na döndü. İki gün önce doğan bir şehzadesi ölmüştü. 24 Temmuz'da şenliklere son verildi. Safiye Haseki Sultan da, sultanlar ve saray hanımlarıyla beraber, şenlik sahasını terketti, yeni şeyler düşünmek üzere, Harem-i Hümayûn'a geldi.

Safiye, haremde tek hâkimesi...

Safiye Sultan, artık istikbâlini temin etmişti. Oğlunun sünnet düğünü, bütün dünyada yankılar yapmıştı. Sultan Murad ise, bunca kadına rağmen Safiye'den hiçbir zaman vaz geçmiyordu.

Veliahd-Şehzâde Sultan Mehmed, sünnetinden bir buçuk yıl sonra, «Saruhan Tahtı'nda oturmak üzere sancağa çıktı.» Yani Manisa Valiliği'ne gönderildi. Safiye, heyecanla titredi. Kendisinin, istikbâli meçhul bir cariye olarak Manisa Sarayı'na getirilmesinin üzerinden onsekiz, ondokuz yıl geçmişti. Şimdi ise, dünyanın birinci kadını idi. Zîra oğlu Manisa'ya hareket etmeden 10 gün önce, Nûr-Bânû Vâlide-Sultan ölmüştü.

Kaanûnî Sultan Süleyman'ın gelini ve İkinci Selim'in zevcesi, Üçüncü Murad'ın annesi olan Nûr-Bânû, 54 yaşlarında idi. Fatih Camii'ndeki cenaze namazına padişah oğlu da katıldı. Sonra, Ayasofya bahçesindeki Mimar Sinan yapısı, Cennet misali çinilerle döşeli türbeye, rind kocası Selim Han'ın yanına gömüldü Çok büyük hayır eserleri bırakmıştı. Görünmeyen hayırları, görünenlerden çok fazla idi. Halk, ölümüne müteessir oldu.

Safiye Sultan/51

Uğurlama merasimi

Ama Safiye, rahat nefes aldı. Bu olaydan on gün sonra, 1583 yılının Aralık ayının 17. günü de, oğlu Mehmed Han'ı Manisa'ya uğurladı.

Veliahd-Şehzâde'nin sancağa çıkması, kış içinde, büyük merasimle icra edildi. Bu iş, daha önceki şehzadelere nisbetle gecikmiş, Sultan Mehmed onyedibuçuk yaşına gelmişti. Ulu Şehzâde'ye 2.000 atlı ve yaya asker, 1.500 kişilik maiyet halkı, bu arada hocaları, lalaları, yaverleri, mâbeyncileri, müşavirleri, kâtibleri, cariyeleri, hattâ şâirleri, hanende ve sazandeleri refakat ediyordu. Kapdan-ı Derya Kılıç-Ali Paşa'nın bastardasına binen şehzadeyi, büyük eniştesi Vezîr-i âzam Dâmâd Kanijeli Siyâvuş Paşa, diğer vezirler, ulemây-i rûsum, ileri gelenler uğurladılar. Sultan Murad'ın başhocası tarihçi Sâdeddin Efendi, şehzadeye, nasıl davranması gerektiğine dair nasihat ve dua etti.

Sultan Mehmed, annesinin de elini öptükten ve onunla kucaklaştıktan sonra Manisa'ya gitti. 9 yıl önce annesi ve babasıyla Manisa'dan İstanbul'a, veliahd sıfatıyla gelmişti. O zaman sekizbuçuk yaşındaydı, fakat Manisa'yı hatırlıyordu. Ataları İkinci Murad'ın, Fâtih'in, Kaanûnî'nin o kadar oturdukları ve çok sevdikleri şehir, hâfızasındaydı.

Bu arada Safiye ile Sultan Murad'ın büyük kızları Ayşe Sultan, 1584'te Bosnalı İbrahim Paşa ile evlendi. Sultan 14 ve damad 44 yaşlarında idiler.

Sihhsiz genişleme

Bu yıllarda devlet, zaferden zafere koştu. Sınırlar, akıl almaz şekilde genişledi. Kaanûnî'nin bıraktığı Cihan Devleti'ne, bir yarısı kadar daha ülke eklendi. Özdemi-

52/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

roğlu Osman Paşa, Kafkaslar'ı fethetti. Hazar Denizi'nde donanma kurdu. Kuzeybatı Afrika'ya hâkim koca Fas İmparatorluğu, Osmanlı Devleti'nin bir parçası hâline geldi. Devletin sınırları, Atlas Okyanusu'ndan sonra Baltık Denizi'ne de erişti. Büyük Polonya Krallığı, Osmanlı'ya tabî oldu. İndonezya adalarından parçalar, padişaha bağlandı. Türk donanması, Hind Okyanusu'ndan sonra

Büyük Okyanus'ta da fetihler yaptı. Doğu Afrika'da Ekvator geçilerek Osmanlı nüfuzu Mozambik'e erişti. Yerli Orta Afrika Zenci devletçiklerinin çoğu, Osmanlı tâbi-i idi. Rusya çarı ve Almanya imparatoru, padişaha yıllık vergi veriyorlardı.

Ancak bu nisbetsiz serpilmenin hazmedildiği söylenemez. İç idare karmaşık hâle geliyor, Kaanûnî devri devlet adamları birer ikişer sahneden çekiliyor, yerleri doldurulamıyordu. Özdemiroğlu Osman Paşa, Habeşistan ve Yemen'den sonra Kuzey ve Güney Kafkasya'yı, Azerbaycan'ı da fethederek, askerî şöhretinin zirvesine erişmişti ki, 25 Temmuz 1584'te vezîr-i âzamlığa getirildi. Ama ertesi yıl, Tebriz'de öldü. Ve artık sadâret makamına değil bu çapta bir vezir, bir cihan devletinin rutin işlerini döndürebilecek devlet adamları bulabilmek bile zorlaştı. İmparatorluğun meseleleri, içinden çıkılması müşkil şekilde çoğaldı, çeşitlendi. Bu meselelerin hakkından gelebilecek şahsiyetlerin önleri tıkanı. Debdebe, zenginlik ve refah, Sultan Süleyman devrindekini geçti ve beraberinde bütün kötülük tohumlarını da getirdi. Anadolu'da huzursuzluklar başladı.

Özdemiroğlu gibi Kaanûnî devrinde yetişmiş, muazzam ülkeler fethettikten sonra sadâret makamına liyakatini isbat etmiş bir vezîr-i âzamin yerine, 6 yıllık beylerbeyliğinde Mısır'ı bile doğru dürüst idare edemeyen Mesih Paşa getirildi. Onun yerine Mısır'a Hasan Paşa gönderildi. Ondandan da şikâyet edildi. Bosnalı İbrahim Paşa,

Safiye Sultan/53

beylerbeyi ve müfettiş sıfatıyla Mısır'a geldi. O sırada Ayşe Sultan'la henüz evlenmemişti, nişanlı idi. Kendisini bizzat Kapdân-ı Derya Kılıç-Ali Paşa, donanmayla İskenderiye'ye bıraktı.

İbrahim Paşa'nın hediyeleri

İbrahim Paşa'nın, imparatorluğun protokolde birinci eyaleti sayılan Mısır'da ne gibi islahat yaptığı, kesin şekilde öğrenilemedi. Ama eyaleti soyarcasına mal ve para topladığı, az zamanda herkesin diline düştü. Gerçi bu serveti halktan değil, pek zengin olan Memlûk beylerinden toplamıştı. Bu beyler, binlerce feddan münbit toprağa sahiptiler ve bazan vergilerini ödememek veya eksik ödemek gibi yollara sapıyorlardı. İbrahim Paşa bunlara öyle şekilde davrandı ki, uzun yıllar için devlete serkeşlik edecek halleri kalmadı.

İkibuçuk yıl sonra Vezir İbrahim Paşa, nişanlısı Ayşe Sultan'la evlenmek üzere Kahire'den İstanbul'a çağrıldı. Padişaha, kayınvalidesi olacak Safiye Haseki-Sultan'a, nişanlısı sultana, çok ağır hediyeler getirmişti.

Hediyelerin başında, bir saltanat tahtı vardı. Kalın altın levhaların birleştirilmesinden yapılmış, mücevher kısmı hariç yalnız bu iş için 80.000 altın harcanmıştı. Levhaları Derviş Bey adında bir san'atkar eritip birleştirmişti. Altın üzerine kakılan yeşil zümrüdlere, mavi firuzeler, sarı yakutlar, devrin en büyük kuyumcusu olan İbrahim Bey'in eseri idi. Güvercin yumurtası büyüklüğünde mücevherlerin de bulunduğu bu elmasların değerine paha biçilememişti.*

* 1922'ye kadar padişahların ve son defa bu tarihte Halife İkinci Abdülmecid'in cülus (tahta oturma), bîat (sadakat yemini kabul etme), bazen muâyede (bayramlaşma) törenlerinde kullandıkları tahttır. Bugün Topkapı Sarayı Hazinesi'ndedir.

54/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Saltanat tahtının değeri dışında İbrahim Paşa'nın hediyeleri 2.173.500 altındı. İçinde 100 delikanlı köle, 17 Habeş köle, 17 Zenci haremağası, 9'unun koşumları inci kakılmış altından olmak üzere 63 Arab atı, bir fil, bir zürafa, 79 parçadan müteşekkil altın bir tuvalet takımı, 3 çift küpe, mücevherli cildlerle cildlenmiş iki Kur'ân, mücevherler, kumaşlar ve başka değerli eşya bulunuyordu.

Ayşe Sultan'ın düğünü, ağabeyi Velâhd-Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününden 4 yıl sonra yapıldı. 9 Haziran 1586'da... Sağdıç olan Kılıç-Ali Paşa, Ayşe Sul-tan'a 50.000 altın değerinde hediyeler verdi. Bu, Akdeniz'e hâkim olan bir deniz kuvvetleri kumandanının yarım asır içinde elde ettiği gaza hissesi helâl servetinden verilmişti. Dâmâd İbrahim Paşa'nın gibi nesebi meçhul değildi. Sultan'a, babası Murad Han 300.000 altın çeyiz verdi ki, o tarihe kadar -Kaanûnî'nin tek kızı dahil- hiç bir sultana 100.000 altın üzerinde çeyiz verilmemişti. At-meydanı'ndaki Makbul İbrahim Paşa Sarayı, yeni evlilere tahsis edildi.

Kaanûnî Devri'nin son adamları

Mesih Paşa işleri kıvıramayınca ihtiyarlığını ileri sürüp istifa etti. Yerine tekrar Dâmâd Siyâvuş Paşa, vezîr-i âzam oldu. Bu sırada 21 Haziran 1587'de Kapdân-ı Derya Kılıç-Ali Paşa ve 9 Nisan 1588'de de Mimar Koca Sinan Ağa, Kaanûnî devrinin son büyük adamlarından ikisi, çok yaşlı olarak öldüler.

80 yaşlarındaki Kılıç-Ali Paşa, Kemal Reis'le başlayan ve yüz yıl kadar süren Türk denizcilik tarihinin büyük devrinin hayatta kalmış son amirali idi. Vârisleri kendisinden önce ölmüştü. Onun için 560.000 altın tutan serveti, Hazine'ye alındı. Tophane'de Sinan'a muh-

Safiye Sultan/55

teşem bir cami yaptırmış, hayatı boyunca hiç bir ihtiyaç sahibi, ihtiyacı karşılanmadan, konağından geri çevrilmemişti. İstanbul'un yoksullar babası olarak şöhret yapmıştı.

10 ay geçmeden kaybedilen Mîmâr Sinan ise, Kılıç-Ali Paşa'dan bile 18 yıl yaşlıydı. Milâdî hesapla 97 yıl, 10 ay, 11 gün ve Hicrî hesapla 101 yıl yaşamış, dehâsını verimli kılan müstesna bir çalışkanlıkla her gününü değerlendirmiş, imparatorluğun her bucağını muhteşem eserlerle süslemişti. Ama Kılıç-Ali Paşa gibi servet değil, borç bıraktı. Hesabını bilmez, müsriflik derecesinde cömertti. Borçları, Hazine'ce ödendi.

2 Nisan 1589'da, Yeniçeriler, ilk defa olarak ciddi şekilde kazan kaldırdılar. Siyâvuş Paşa düştü. Koca Sinan Paşa tekrar vezîr-i âzam oldu.

Bir Venedik korsanlığı

Bu arada, Safiye Sultan'ın nüfuzu, arttıkça arttı. Devletin pek sık bozduğu Venedik'le münasebetlerin gerilmemesi için, elinden geleni yapıyor, eski anavatanını da kolluyordu. 1585'te Cicogna, Venedik doçu (cumhurbaşkanı) seçilmişti. Onun zeki ve otoriter idaresi altında Venedik, Safiye Sultan'ın da himayesiyle, İstanbul'la geçinip gidiyordu. Ancak 1589'da geçen dehşetli bir korsanlık olayı, iki devletin iyi münasebetlerini alt üst etti.

En büyük Türk amirallerinden Ramazan Paşa, Cezayir'de bir kaza kurşunu ile ölmüş, orada gömülmüştü. Asrın en büyük meydan muharebelerinden Vâdisseyl'i kazanan, Fas sultanlığını tekrar Osmanlı Devleti'ne bağlayan, Portekiz krallığının siyasî varlığına ve istiklâline son vererek Türkiye'nin en büyük düşmanlarından

56/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

birini ortadan kaldıran Ramazan Paşa, çok zengindi. Bilhassa Vâdisseyl'de, kralları dahil Portekiz ordu ve donanmasını yok ettikten sonra, başkumandan hissesi olarak büyük ganimet payı almıştı. Ölümü üzerine genç hanımı, Paşa'nın bütün servetini ve henüz süt çocuğu olan pek küçük oğlunu yanına aldı, yerleşmek üzere, Cezayir'den İstanbul'a hareket etti. Böylesine bir servetle yüklü bir tekneyi ele geçirmek, o sırada, her korsanın hayâliydi.

Ancak Türkiye ile Venedik, sulh halindeydi. İki taraf da birbirlerinin gemilerine taarruz etmiyorlardı. Ramazan Paşa'nın hanımının Cezayir'de gemiye yüklediği serveti, 800.000 altın, 400 köle ve 40 cariyeden ibaretti. Bindiği gemi, yol ortasında Zanta adasına uğradı. Bu ada Safiye Sultan'ın babası Baffa'nın valilik ettiği Korfu adasından yönetilen İyonya Adaları'ndan biriydi.

Ada'daki Venedik kumandanı, dul hanımefendiye, gemisine gelerek saygılarını sundu ve bir emri olup olmadığını sordu. Fakat bu sulara dolaşan Venedikli amiral Emmo, gemi hamulesinin ihtişamını haber almıştı. Kefalonya Adası açıklarında, böyle bir şey beklemeyen Türk teknesine taarruz etti.

Gemide 250 Türk denizcisi vardı. Korkunç bir vuruşma oldu. 250 levendin sonuncusu da şehîd olmadan, Venedikli korsanlar tekneyi ele geçiremediler. Çok üstün düşmana karşı, birkaç saatten fazla karşı konulamamıştı. Ramazan Paşa'nın hanımı, kendisini savunurken vuruldu, kucağındaki oğlu da öldürüldü. Hanımefendinin 40 cariyesi, tecavüze uğradıktan sonra çoğu öldürüldü. Ancak birkaç müstesna güzel, sonradan İspanya Kraliçesi'ne satıldı. Bu suretle olay hakkında iddiada bulunabilecek pek az şahid bırakılmış oldu. Venedikliler, gemideki büyük serveti alıp tekneyi batırdılar. Tarihin en büyük korsanlık olaylarından biri budur.

Safiye Sultan/57

Hâdise kapatılıyor

Ama şahid bırakılmamasına rağmen, Dîvân-ı Hümâyûn, hâdisenin bütün tafsilâtını öğrendi. İstanbul halkı arasında Venedik aleyhine büyük kaynaşma oldu. Halk, Venedik büyükelçisini öldürmek istedi. Safiye Haseki-Sultan, Balyoz'un hayatını kurtarabildi. Fakat iyice dayak yedikten sonra, Venedik Sarayı denen İstanbul'daki büyükelçilik binasından cebren çıkarıldı. Yedikule'ye hapsedildi.

Padişahın emir subaylarından Hasan Çavuş, dehşetli tehditler taşıyan bir mektupla, Venedik Senatosu'na gönderildi. Senato korktu. Amiral Emmo başta olmak üzere hâdiseye katılan bütün Venedikli denizciler, Hasan Çavuş'un gözleri önünde Venedik şehrinde idam edildi. Emmo'nun el koyduğu 800.000 altın ile 400 köle, Ramazan Paşa'nın vârislerine, vârisleri yoksa Türk Hazinesi'ne verilmek üzere Preveze Kadısı'na teslim edildi. Emmo, 400 köleyi serbest bıraktığı, öldürdüğü yahut sattığı için, bunların yerine başka 400 köle bulunup verilmişti. Senato, bunlarla da yetinmedi. Bir İspanyol kadırgasından ele geçirdiği 39 Türk esirini, bir cemile olmak üzere İstanbul'a yolladı. Bu suretle Venedik için Girit'in kaybıyla neticelenebilecek bir savaş önlenmiş oldu. Ve böyle bir savaşın önlenmesinde Safiye Haseki-Sultan, bütün nüfuzunu kullandı.

Sultan Murad 'in sıhhati bozuluyor

Koca Sinan Paşa'dan sonra Ferhad Paşa, üçüncü defa Dâmâd Siyâvuş Paşa, üçüncü defa Koca Sinan Paşa, vezîr-i âzam oldular. Sinan Paşa, devleti lüzumsuz, yıpratı-

58/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

cı, kötü yönetilen bir Almanya savaşına soktu. Büyük fütuhatla neticelenmekle beraber, uzun ve meşakkatli İran savaşları henüz sona ermişti ki, Almanya ve müttefikleri ile harb başladı.

Sultan Murad'ın sıhhati bozuktu. Seleflerinden hiç birinde görülmemiş bir kadın ibtilâsı, genç sayılabilecek yaşta onu yıpratmıştı. Sultan Murad'la Safiye Haseki'nin ikinci kızları Fatma Sultan da, 6 Aralık 1593'te Kapdân-ı Derya Vezir Boşnak Halil Paşa ile evlendirildi. Sultan 14 ve paşa 38 yaşlarında idiler.

Murad Han'ın, 41 kadından 130 çocuğu doğmuştu. Çoğu küçük yaşlarda ölmüştü ama, 1595 yılı yaklaşıp da padişah iyiden iyiye keyifsizlik alâmetleri göstermeye başladığı zaman, 19 şehzadesi ile 26 sultan kızı hayatta idi, çoğu da küçük çocuktuktu.

Safiye Sultan, görünmesi İsmihan Sultan, Harem-i Hümayûn'u yöneten Canfedâ ve Râziye Kadınlar gibi nüfuz sahibi hanımlarla bazen hırlaşıp bazen birleşerek kudretli bir kadınlar partisinin lideri durumunu muhafaza etmişti. Padişah kocasının cariyelerinden hiç biri, onunla rekabet etmeyi hatırından bile geçirememiş, onun zekâ kıvraklığını gösterememişti. Sultan Murad, Safiye'sine karşı her zaman saygılı davranmış, derin sevgisini eksiltmemişti. Ama bu devirde Safiye Sultan'ın siyasete tamamen karıştığı söylenemez. Böylesine bir kudreti, ancak vâlîde-sul-tan olabildiği zaman elde edebileceği ümidinde idi.

Makam ve mansıplar rüşvetle satılıyordu

Sultan Murad'ın son yıllarında devlet, erişebileceği en geniş sınırlara, en büyük zenginlik ve refaha, en inanılmaz debdebe ve haşmete ulaşmıştı. Ancak gene bu son yıllardadır ki, devlet düzeninde, hiç de küçümsenme-

Safiye Sultan/59

mesi gereken çatlaklar kendini göstermişti. Sultan Murad, bu durumun da sıkıntısı içindeydi. Nerede dedesi Süleyman Han'ın vezirleri, paşaları, beyleri, mimarları, şairleri, her sahada büyük dehâ sahibi çevresi?.. Kendisinin, gittikçe liyâkatsizleşen bir çevrede habsedildiğinin şuru içindeydi. 1595 yılının Ocak ayının 15'ini 16'sına bağlayan gece, mesane hastalığından, Topkapı Sarayı'nda öldü. 48 yaşını 6 ay ve 1 gün geçiyordu. Saltanatı 20 yıl, 1 ay, 2 gün idi. Padişah olmadan önce de 14 yıl, 8 ay, 10 gün, Manisa sancak beyi sıfatıyla Saruhan Tah-tı'nda oturmuştu.

Son zamanlarda âdetâ hayattan bıkmıştı, yaşamaya iltifat etmiyordu. Artık isteyebileceği, erişemediği hiç bir şey yoktu. Tarihe meselâ dedesi Süleyman Han gibi bir isim bırakarak geçmeyeceğini çok iyi bilecek derecede tarih okumuştuktu. Tek bir sefere bile çıkmamış, bir defa bile ordularına başkumandanlık etmemişti. Ama bütün tarihte pek az hükümdara onunki kadar azamet ve servet nasîb olmuştu.

Ve Safiye Haseki-Sultan, 45 yaşlarında dul kalmıştı. Hayatının en büyük safhası kapanmıştı. Artık vâlîde-sul-tan ve imparatoriçe idi. Yeryüzünün birinci kadını olduğuna en küçük şüphe yoktu. Bu sıfatını keyfince kullanmaya azimli idi. Venedik'ten çıkıp Korfu adasına varamadan Manisa'ya getirilmesinin üzerinden 30 yıl geçmişti. Bu 30 yıl, şu anda bulunduğu hedefe ulaşmak için çalışmış, en küçük bir yanlış adım atmamıştı. Gençlik çağı geride kalmış, orta yaşa girmişti. Şimdi yalnız iktidar istiyordu. İktidar için belki yalnız vâlîde-sultan unvanı bile kâfi değildi. Çok zengin olması, servet ve kudretinin önünde her başın eğilmesi, eğilmek istemeyen kellelerin düşebilmesi lâzımdı. Tek meselesi, oğlunu istediği gibi idare edebilmektiktu. Şimdi bütün zekâsını ve her türlü saray entrikası içinde pişmiş engin tecrübesini bu yolda kullanacaktı.

60/Osmanlı Hareminded Üç Haseki-SULTAN

Yeni padişah

Sultan Murad'ın öldüğü gece, yerine geçecek büyük oğlu Şehzade Sultan Mehmed, Manisa'da idi. 27 yaşını 7 ay, 12 gün geçiyordu. Aynen babası Murad Han'ın tahta oturduğu yaşta idi.

Sultan Mehmed babasının ölüm haberini, annesi vasıtasıyla derhal aldı. On bir gün sonra Manisa'dan İstanbul'a geldi. Osmanoğulları'nın «Cihan Saltanatı» denen tahtına oturdu. Önce babasının başhocası olan Sâdeddin Efendi'nin biatini kabul etti. Aynı gün Sultan Murad merhumun cenaze merasimi yapıldı. Oğlu da katıldı. Namazı Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi kıldırdı. Sultan Murad, Ayasofya avlusunda, babası Sultan Selim'inkine yakın, Mimar Sinan yapısı, muhteşem çinilerle kaplı türbesine gömüldü.

Fâtih Kanunnâmesi'nin meşhur maddesine uyarak erkek kardeşlerinin hepsini boğdurtttuktan ve cülus bahşisi dağıttıktan sonra, yeni padişah, devlet işlerini ele aldı Niyetleri iyiydi. Fakat bilgi ve kültürüne rağmen, tecrübesizdi. Atalarının dehâsından tamamen mahrumdu. Babası Sultan Murad ve dedesi Sultan Selim derecelerinde bile karar sahibi değildi. Zaten durum da, atalarının saltanatı devraldıkları zamanlara benzemiyordu. Kardeşi şehzadelerin idamıyla hava bulanmış, mateme bürünmüştü. Sinan Paşa'nın devletin başına açtığı Almanya savaşı gailisi devam ediyor, İran harbleri gibi hiç bitmiyecekmiş gibi gözükiyordu. İç siyaset karışık, ordu düzensiz, devlet adamları beceriksiz ve menfaatperestti. Aynı yıl içinde ikinci defa Ferhad Paşa, Lala Mehmed Paşa ve bu büyük vezirin hiç beklenmeyen ânî ölümü üzerine beşinci defa Sinan Paşa, sadârete getirildi.

Safiye Sultan/61

Rüşvet alıp yürüyor

Safiye Vâlide-Sultan'ın, devletin yüksek menfaatle-riyle ilgisi yoktu. Devlete ihanet ettiği söylenemez. Zira devletin zaafı onun da felâketi olurdu. Fakat şahsî menfaatlerini her şeyin üzerinde telâkkî ediyordu. İhtirası sınır tanımıyordu. Kocası Murad Han'ın bilhassa son yıllarında zaten nüfuzu kâfi derecede büyüktü. Oğlu tahta çıkıp valide sultan olduktan sonra ise, artık padişah dışında hiç kimse onunla aşık atamaz hâle geldi. Oğlu, annesine saygılı ve hayrandı. Harem-i Hümâyûn kethüdası Canfedâ Hatun ve Bâbüssaâde ağası beyaz hadımlardan Macar Gazanfer Ağa, Safiye'nin birinci derecede âletleriydi.

Safiye'nin Harem'den Enderun'a, oradan Dîvân'a yayılan nüfuzu, birçok veziri düşündürmeye başladı. Valide Hazretlerinin tasvibi olmaksızın pekçok iş ve pek çok tayin yapılamıyordu. Bunun için de Safiye'yi memnun etmek gerekiyordu. Hediye ve peşkeş nâmı altında düpedüz rüşvetle memnun etmek...

Dünyanın birinci kadını memnun edebilecek çapta rüşvet ise, büyük yolsuzluklarla elde edilebilecek meblâğlara ulaşıyordu. Rüşvet yedikçe Valide Hazretleri'nin iştihası artıyor, daha büyüğünü istiyordu. Büyük kayınvalidesi Hurrem Haseki de devlete çok kötü oyunlar oynamıştı. Ama onun hedefi, oğullarından birinin tahta oturması, üvey oğlunun padişah olmaması idi. Asla rüşvete tenezzül etmemiş, zaten rüşvet alınacak işlere, tâyinlere karışmamıştı. Safiye, servetinin hepsini saklamıyor, yeni adamlar ve taraftarlar elde etmek için, bir kısmını dağıtıyordu.

62/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

İğrenç bir ihtiyar vezir

Beş defa vezîr-i âzam (başbakan) olan ve ihtiyarlığı dolayısıyla «Koca» diye anılan Sinan Paşa, rüşvette herkese örnek olmuştu. Pervasızca para alınıp veriliyor, mansıplar ve makamlar satılıyordu. 3 Nisan 1596'da Sultan Mehmed'in tahta geçmesinden bir yıl sonra, 89 küsur yaşındaki bu uğursuz ve iğrenç vezir, ölmek suretiyle devlete en büyük hizmetini yaptı. Her tarafta sevinç çılgınlıkları yükseldi. Şairler ölümüne sevinçli tarihler düşürdüler, keyifli şiirler yazdılar ki, şimdiki kadar pek görülmuş şey değildi. Bıraktığı büyük servet, geçmişteki vezirlerinki gibi ganimet ve gaza malı helâl servet değildi. Yarım asır boyunca, koca devlet soyularak elde edilmişti. Padişah, bu pis servetin Hazine'ye alınmasını emretti. Maliyeciler, Hazine'ye teslim etmek üzere, Sinan Paşa'nın servetini kısaca şu kalemler hâlinde tesbit ettiler: 600.000 altın, 2.900.000 gümüş akça, 29 çekmece dolusu elmas, zümrüd, yakut, firûze, 20 çekmece zeberced, 62 çekmece inci, 20 miskal altın tozu, 15 inci tesbih, 2 pırlanta gerdanlık, 30 parça iri elmas, mücevherli altın tabaklardan oluşan 7 ayrı sofraya takımı, 16 mücevherli altın bilezik, 20 altın ibrik, bir mücevherli satranç takımı, 120 mücevherli kemer, 32 mücevherli kalkan, 140 mücevherli miğfer, 16 mücevherli ve incili eyer, 34 altın üzenği, 2 mücevherli at örtüsü, 16 mücevherli at zırhı, yüzlerce parça altın tabak, kılıç, yatağan, hançer, pala, bozdoğan, gürz, şesper, 100 kantardan fazla çeken gümüş tabaklar, vazolar, kâseler, ibrikler, 600 samur kürk, 600 vaşak kürk, 30 siyah tilki kürk, 1.075 top sırmalı ve ipek kumaş, 900 çeşitli kürk, 1.000 parça elbise, büyük mikdarlarda misk, anber, öd ağacı, sandal ağacı, abanozdan yapılmış eşya, Hindistan, Çin ve Türkistan antikaları, binlerce parça mobilya ve halı, binlerce at, pek çok çiftlik, arazi, malikâne, çayır, arsa, saray, konak, ev, köle, cariye... Safiye Sultan/63

Kraliçe Elizabeth de haraca bağlanmıştı

Almanya ile harb iyi gitmiyordu. Estergon düşmüştü. Tuna üzerinde bir köprünün çökmesi neticesinde, akıncı ocağı, telâfisi mümkün olmayacak derecede ağır kayba uğramıştı. Harbin yürütülmesinin vezir ve serdâr işi olmadığı anlaşıldı. Padişahın sefere çıkması lüzumu üzerinde, birçok devlet adamı birleşti.

Son sefer-i hümâyûnun, padişahın bizzat başkumandanlık yaptığı son seferin üzerinden 30 yıl geçmişti. Bu müddet içinde, İkinci Selim ve Üçüncü Murad, hiç sefere çıkmamışlardı ve bunda Sokollu Mehmed Paşa'nın sorumluluğu da büyüktü. Üçüncü Mehmed şimdi, dedesinin babası Süleyman Han'ın Sigetvar seferinden 30 yıl sonra, gene Almanya üzerine bir sefer-i hümâyûna rızâ gösterdi.

Sultan Mehmed, annesi Safiye Vâlide-Sultan'ın muhalefetine kulak asmadı. Safiye'nin, sanki istikbâli okur-muş gibi, bir aksilik olacağından korkarak oğlunu seferden alıkoymak çabaları netice vermedi. Bu defa genç hükümdar, irâdesini kullanabilmişti. 20 Haziran 1596 günü, ordunun başında İstanbul'dan hareket etti. Bu sırada Safiye Sultan'ın dâmâdı ve Sultan Mehmed'in eniştesi İbrahim Paşa, vezîr-i âzam olmuştu. Padişahın başkumandan olarak sefere katılmasının gerçek şerefi ise, Hoca Sâdeddin Efendi'ye âiddi. Devrin en büyük devlet adamı ve tarihçisi, bu kazasker efendi idi.

Avrupa 'yi haraca bağlıyor

Seferde, padişaha Sâdeddin Efendi'den başka, İngiltere Kraliçesi Birinci Elizabeth'in İstanbul Büyükelçisi Sir Edward Burton da refakat ediyordu. Zira İngiltere, Tür-

64/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

kiye'nin harb hâlinde bulunduğu Almanya ve İspanya'nın düşmanı idi. Almanya ile İspanya'nın başında aynı Habsburg hanedanından hükümdarlar bulunuyordu. Osmanlı hükümeti, zayıf İngiltere'yi, en kudretli Hıristiyan devlet olan korkunç İspanya'ya karşı himaye ediyordu. Kraliçe Elizabeth, Safiye

Sultan'a çok saygılı mektuplar yazıyor, hediyeler gönderiyordu. Böylece Safiye yalnız Türk devlet adamlarını değil, Avrupa hükümdarlarını da haraca bağlamıştı. Onun muhalefetine rağmen iş çıkarmak kolay değildi. Onun tasvibiyle olan bir iş ise kolayca yürüyordu. Bunu öğrenen yabancı hükümdarlar ve elçiler, birer ikişer Vâlide-Sultan'la münasebet kurmaya çalıştılar.

Üçüncü Mehmed, Vezir Hasan Paşa'yı İstanbul'da kaymakam bırakmıştı ama, taht şehrinde gerçek iktidar, Vâlide-Sultan'da idi. Bütün ileri gelenler, padişahla beraber seferde idiler. Üçüncü Mehmed, ordu hazinesi olarak yanına 18.5 milyon altın almış, 2,2 milyon altını da ihtiyaten Saray'da bırakmıştı. Halkalı konağında oğlunu uğurlayan Safiye Sultan, düşünceli olarak Topkapı Sarayı'na döndü. Padişahların seferden sefere koştukları bir önceki kuşağın kadını değildi. Bu sefer-i hümâyûnun neler getirip neler götüreceğini pek kestiremiyordu.

Haçova zaferi

9 Ağustos'ta Sultan Mehmed, Belgrad'da idi ve 30 yıldır padişah yüzü görmemiş şehirde çılgınca gösterilerle karşılandı. Ordusuna geçit resmi yaptırdı ve otağ-ı hümâyûn, Hünkâr Tepesi'ne kuruldu. Padişahların seferde kalede yatmaları kanun değildi, dâima «otağ-ı hümâyûn» denen muazzam çadırlarında yatarlardı. 24 Eylül'de hakan, Macaristan'ın kuzey-doğusunda idi ve Al-Safiye Sultan/65

manlar'ın, elindeki Eğri (Eğer) kalesini muhasaraya başladı. 12 Ekimde bu çok mühim ve müstahkem kale fethedildi. Safiye Sultan'ın oğluna «Eğri Fâtihi» unvanı verildi. Kaanûnî devrinde, çok büyük bir asker olan Vezir Ahmed Paşa'nın bütün gayretine rağmen fethedilemeyen Eğri'nin alınması, sevinç uyandırdı 26 Ekim'de de Alman imparatorluk ordusu Haçova'da imha edildi. 70.000 düşman askeri öldü. 100 Alman topu ve büyük ganimet ele geçti. Büyük zaferdi. Ama zaferin azametini değerlendirecek stratejik dehâ Sultan Mehmed'de bulunmadığı gibi, Türk ordusunun da bir meydan muharebesi kazandıktan sonra, iki krallık ülkeler fethettiği çağlar mazi olmuştu. Zaten zafer Üçüncü Mehmed'in askerlik bilgisiyle değil, Hoca Sâdeddin Efendi'nin azmiyle kazanılmıştı.

Zaferden sonra Çağaloğlu Sinan Paşa bir ara mühr-i hümâyûnu ele geçirdiyse de, az sonra Dâmâd İbrahim Paşa, tekrar vezîr-i âzam oldu. Üçüncü Mehmed, muhteşem bir zafer alayı ile İstanbul'a döndü. Yollara halılar ve şallar döşenmişti. Padişah, ancak öğle üzeri Topkapı Sarayı'na varabildi. Zira zafer alayı adım adım ilerleyebilmişti.

Annesi ve kızkardeşleri sultanlarla görüştü. Padişahın hasekileri daha geride idiler. Safiye'nin gelin korkusu yoktu. Başhaseki Handan Hatun'un bile, oğlu üzerinde bir tesiri mevcut değildi. Hasan ve Dâmâd Cerrah Mehmed Paşalar'dan sonra Dâmâd İbrahim Paşa, üçüncü defa vezîr-i âzam oldu. Almanya ile büyük harb devam ediyordu. Hiç bitmeyecek gibiydi. Anadolu, Celâlî ihtilâl-riyle huzursuzdu. Eğri seferinden padişahı zafer şiirleriyle karşılayan ihtiyar Baki şimdi:

Yâr-i bîpervâ, Celâlî gibi hat kaldırdı bâş Memleketde fitne peyda oldu Sultan bî-haber

66/Osmanlı Hareminded Üç Haseki-SULTAN

diyerek, padişahı ağır şekilde kınıyordu. Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin ölümü, imparatorluğu kudretli devlet adamından mahrum etti. Safiye Sultan'ın cür'eti arttıkça arttı. Ama artık ciddî tepkiler de geliyordu.

Bir Yahudi karısı

Halk, Vâlide-Sultanın rüşvet vasıtalarından olan Ester Kira adındaki ihtiyar Yahudi karısına dış biliyordu. Ester, her türlü yolsuzluğa karıştıktan başka, piyasadan gümüş akçaları toplatıyor o zaman sikkelerin çevresi tırtıllı olmadığı için, kenarlarını yontuyor, gene piyasaya sürüyordu. Bu, yontulmuş ve değerini kaybetmiş, esnafın almak istemediği akçalar, sipahilere de maaş olarak verilmek istenince kıyamet koptu. Sipahiler, sadâret kaymakamı Halil Paşa'nın huzuruna çıkıp, Ester'in başını istediler. Halil Paşa, müşkil durumda kaldı. 6 Aralık 1593'te, Safiye Sultan'ın ikinci kızı Fatma Sultan'la evlenmişti. Dâmadlığının üzerinden altı buçuk yıl geçmişti. Şimdi başı belâda idi. Kudretli kayınvalidesinin adamı olan bu Yahudi kadını nasıl idam ettirebilirdi? Üstelik Türk hukuk sisteminde kadınlar idam edilmiyordu. Talih ve tesadüf, Paşa'ya yardım etti. Bu sırada Ester, Harem'e gitmek üzere, Dîvân-ı Hümâyûn'un önünden geçiyordu. Tanındı. Derhal hücum eden sipahiler, kılıç üşürüp kadını parçaladılar. Ertesi gün Kira'nın 4 oğlu da tevkif edilip asıldı. Yalnız küçük oğlu Müslüman olup canını kurtardı. Ester, son zamanlarda aleyhindeki cereyanları haber alıp Fatma adını takınarak güyâ İslâm dinini kabul etmişti. Ancak cesedine, Müslüman muamelesi yapılmadı.

Bu çirkin olaydan 6 gün sonra, büyük şair Baki, 73 yaşında öldü. Süleyman Han'ın yetiştirdiği bir dahî daha tarih sahnesinden çekildi.

Safiye Sultan/67

Kanije 'de bir ihtiyar aslan

Oylardan hiç biri ve artık halkın teveccühünü kaybetmiş bulunması, Safiye Sultan'ı siyaset hırsından ve servet toplama illetinden vaz geçiremedi. 50 yaşına gelmişti ama, ihtirası zirvedeydi. Padişah, annesine karşı â-cizdi. Hayır eseri olarak yaptırdıklarına ve yoksullara dağıttığı büyük paralara rağmen, halk, Safiye Valide Hazretleri'ni sevmiyordu. Pek büyük bir cami inşâsına başlatarak itibarını yenilemek istedi. Sonradan «Yeni Cami» denecek bu yapının inşaatı, hikmet-i Huda, bir türlü iler-leyemedi. Önce Bahçekapısı'nın alt tarafındaki Yahudi evlerini istimlâk etmek gerekti. Zorla istimlâk olamazdı, kanuna aykırı idi. Allah yolunda bir hayır eseri için, Cihan Hâkanı'nın tebeası olmak şerefini kazanmış bir yurddaşı yerinden atmak hiç mümkün değildi. Yahudiler'e, haklarının çok üzerinde paralar verilip evleri yıkıldı. Cami için büyük bir arsa ortaya çıktı. Ama temel kazılmaya başlanınca, su fıskırdı. Temel derinleştiği nisbet-te su fazlalaştı. Bin güçlükle boğuşulup büyük meblağlar sarfedildikten sonra, su boşaltılıp temel atılabildi. Halk, böyle sulak arsada yapılan camiin ilk zelzelede yerle bir olacağını iddia ediyor, ibadete açılrsa bile burada namaz kılmayacaklarını söylüyordu.

Harbin gidişi de iyi değildi. 29 Mart 1598'de Viyana'nın kapısı sayılan Yanıkkale (Györ/Raab), Almanlar'ın eline düştü. Vezîr-i âzam Serdâr-ı Ekrem Dâmâd İbrahim Paşa, 1599'da Slovakya'ya girip durumu düzeltti. Ertesi yıl yeniden sefere çıkarak, Almanlar'dan Kanije kalesini aldı. Bu suretle Yanık'ın kaydı dengelenmiş oldu. Bu büyük hizmetinden sonra İbrahim Paşa, henüz genç yaşında öldü ve Safiye Sultan'ın büyük kızı Ayşe Sultan'ı dul bıraktı. Yerine, gayet değersiz bir adam, Ye-68/Osmanh Haremde Üç Haseki-SULTAN mişçi Hasan Paşa, vezîr-i âzam oldu. Almanlar, Kanije'yi istirdada hazırlanıyorlardı ve bunun için her türlü fedakârlığı göze almışlardı.

Kanije 'de kan gövdeyi götürürken...

Allah'dan Kanije'yi savunan paşa, serhadde saç ve sakal ağartmış, şeytana taş çıkartacak zekâ ve kurnazlıkta bir ihtiyar beylerbeyi idi. Tiryaki Hasan Paşa... Safiye Sultan da, bu ihtiyar askeri 40 yıldan beri tanıyordu. Tâ Manisa'dan... O sırada Hasan Paşa, henüz velâhd olan Murad Han'ın musahibi idi. Üçüncü Murad, babasının ölümünü öğrenip Manisa'dan tahta çıkmak üzere İstanbul'a gelirken, maiyetinde lalası Tiryaki Hasan Paşa da vardı. Böylesine bir devlet emekdarı idi. Ve şimdi 9.000 asker, 100 topla, karşısındaki 100.000 asker, 47 ağır muhasara topuna karşı Kanije'yi savunacaktı...

Almanlar, 9 Eylül 1601 'de Kanije önlerine geldiler. Günde 1.000 ilâ 2.000 gülle atarak kaleyi dövmeye başladılar. Düşman ordusunun başında, imparatorluk tahtı namzedi Arşidük Ferdinand bulunuyordu. 23 yaşında, muhteris bir prensti. Onun enerjisi, şimdi seksenine yaklaşan Tiryaki Paşa'nın gün görmüş tecrübesiyle çarpışacaktı.

Arşidük Ferdinand'ın büyük korkusu, Dâmâd Yemişçi Hasan Paşa'nın, Belgrad çevresindeki büyük ordusu ile Kanije'nin imdadına gelmesiydi. Yoksa böyle bir şey olmadığı takdirde, Kanije kalesini helva gibi yiyeceğine emindi. Ama Yemişçi Paşa, korkağa çok yakın bir miskindi. Askerlikten haberi yoktu. Sadece Vâlîde-Sultan'ın adamı idi.

Tiryaki Paşa, askerini, her an vezîr-i âzamin geleceği ümidiyle canlı tutuyordu. Arşidük ise, hiç bir zaman gel-

Safiye Sultan/69

meyecek olan vezîr-i âzam yetişmeden, Tiryaki Gazi Hasan Paşa'nın işini bitirmek niyetindeydi.

Alman ordusu mahvediliyor

Kanije sahrası, dinmek bilmeyen kar altında bembeyaz hâle geldiği zaman Türk kalesi hâlâ dayanıyordu. Ama artık muharebe, bir maneviyat savaşı durumuna dönüşmüştü. İki taraf da bitkindi. Tiryaki Paşa'nın yiyeceği ve cebhânesi kalmamıştı. Kış geldiği için, artık vezîr-i âzamin yetişmesi hayal bile edilemezdi. Zaten vezîr-i âzam, Kanije'yi «Allah'a ismarladığını» Beylerbeyi Tiryaki Paşa'ya resmen bir mektupla bildirmişti. Böylesine bir ümitsizlik çenberi, ancak akıl almaz bir cür'etle kırılabilirdi.

Muhasaranın 69. günü idi. Tiryaki Paşa, akıncı subaylarından Kara Ömer Ağa'yı 300 süvari ile kaleden çıkarttı. Çadırları ve barakaları içine sığınan düşman, bu beklenmedik huruç hareketiyle şaşırıldı. Hasan Paşa, toplarını ateşledi, son güllerini Almanlar'ın üzerine gönderdi. 500 gaziyi daha kale kapısından salıverdi. Sûrların üzerinden mehter takımı, yeri göğü inleyen bir peşrev çalmaya başladı. Burçlardan Türk askeri:

— Serdar Hazretleri yetişmiştir! diye bağıyor, bu feryadlarını, hançerelerinin olanca kudretiyle düşmana duyurmaya çalışıyorlardı.

Arşidük Ferdinand, Türk ordusunun yetiştiğine en küçük şüphe duymaksızın, gecelik kıyafetiyle atına zor can attı. 18 Kasım günü Alman kayıpları 80.000'i bulmuş, imparatorluk ordusu mahvolmuş, bütün ordugâh Türkler'in eline geçmişti. 60.000 çadır, 14.000 tüfek, 14.000 kuzma ve kürek, binlerce araba dolusu ağırlık ve Arşidük'ün altın, mücevher dolu, tahtlı, kürsülü muhteşem otağı, ganîmetin bir kısmını teşkil ediyordu.

70/Osmanh Haremde Üç Haseki-SULTAN

« Vazifemden başka ne yaptım ki? »

Üçüncü Mehmed, Hasan Paşa'ya vezir (mareşal) rütbesi, haslar, mücevherli kılıç, muhteşem şekilde donatılmış üç at, üç hil'at ve bir hatt-ı hümâyûn gönderdi. İki defa Budin beylerbeyisi (Macaristan umûmî valisi) olduğu halde, bu yıllarda artık en değersiz adamlara verilmeye başlanan vezir payesini henüz almamış olan Tiryaki Hasan Paşa, hatt-ı hümâyûnu okurken ağladı:

— Vazifemden başka ne yaptım ki vezirlik verildi? dedi. Zira Süleyman Han devrinden kalma son adamlardan biriydi. O geçmiş devrin zihniyetiyle düşünüyordu. Artık Süleyman Han'a yetişmiş kişiler çok azalmıştı. Kaanûnî'nin ölümünden tam 35 yıl geçmişti.

Bu sıralarda İstanbul'da kıyamet kopuyordu. Celâlî ihtilâli, Anadolu'dan İstanbul'a sızamış, taht şehri kendi derdine düşmüştü. Kanije zaferinden sonra İstolni Bel-grad, Almanlar'dan geri alındı. Budin önlerinde düşman yenildi. Avrupa harbi iyi bir safhaya girdi. Ama doğuda Şâh Abbas, Kafkasya ve Batı İran eyaletlerini Osmanlı'dan geri almaya hazırlanıyordu. İlk hedef olarak Tebriz'e göz dikmişti ve Osmanlı, bundan gafildi.

Safiye, torununun katline sebep oluyor

Safiye Sultan, âciz ve hain adamı Yemişçi Hasan Paşa'yı vezîr-i âzam yaptırmıştı. Ertesi yıl da, dul büyük kızı Ayşe Sultan'ı bu değersiz vezire nikahladı. Ayşe Sultan, 17 yıllık bir evlilikten sonra, 31 yaşında, Dâmâd İbrahim Paşa'dan dul kalmıştı. Bir yıl sonra Yemişçi ile evlendi. Safiye Sultan, 52 yaşına gelmişti. Aleyhindeki feryadlar artık ayyuka çıkıyordu. Gerçi düzensizliğin pekçok sebebi Safiye Sultan/71

vardı. Tek sorumlu Safiye Sultan değildi. Ama zirvede bulunduğu ve Osmanlı Türk toplumu da kadın saltanatına hiç alışık olmadığı için şimşekler onun üzerine yağıyordu. Dâmâd Yemişçi Hasan Paşa'nın padişaha azlettirdiği Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi, Anadolu'daki Celâlîler'i savunuyordu. Celâlîler, İstanbul'da bile böyle kudretli hamiler edinmişlerdi. Bunlar, isyanın liyakatsiz vezirlerin sakar tutumlarından çıktığını, devletin ihtilâli yumuşaklıkla yatıştırmasını istiyorlardı. İstanbul'daki yolsuzluk ve rüşvetin önlenmesi de dilekleri arasındaydı. Bilhassa İstanbul'daki sipahiler, bu fikirde idiler.

Yeniçeriler ise, daha çok zorba vezirleri tutuyorlardı.

Sipahi ayaklanması

6 Ocak 1603 günü ihtilâl, İstanbul'a sızdı. Şiddetli bir kış günü idi. Hüseyin Halife, Poyraz Osman ve Kâtib Cezmi adında üç subay, sipahileri ayaklandırdı:

— Yemişçi Paşa'yı istemezük! diye bağıryorlardı; kanını bağısladık, hemân azledilsin!

Vezîr-i âzam ve Serdâr-ı ekrem Dâmâd Yemişçi Hasan Paşa hazretleri ise İstanbul'da değil, Almanya cebhesindeydi. Bir şey yapmadan, yeryüzünün en büyük ordusunu peşine takmış, Orta Avrupa'da gezdiriyordu. Safiye Sultan ve kızı Ayşe Sultan, Yemişçi'nin azledilmemesi için padişahı ikna ettiler. Annesinin ve kızkardeşinin tesiriyle Üçüncü Mehmed, Yemişçi'yi azletmedi. Cebhede başkumandanlık yapan bir sadrâzamı harb içinde değiştiremeyeceğini söyledi. Fakat Yemişçi'nin adamı olan ve ona İstanbul'da vekâlet eden sadâret kaymakamı Vezir Saatçi Hasan Paşa'yı azletti. Yerine, Yemişçi muhalifi olarak tanınan Vezir Güzelce Mahmud Paşa'yı getirdi. Bu tedbirlerle ihtilâli söndürdüğünü sandı.

72/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Ama sipahiler ve onların ardındaki devlet adamları, bu tavize kanmadılar. İstanbul'a dönen Yemişçi'nin kendilerine neler yapacağını biliyorlardı. Azledilmesi için direndiler. Padişah tereddüt etti. Daha fazla, böyle bir ayaklanmada âsîlerin söz geçirir hâle gelmelerini istemiyordu. Muhalifleri tatmin etmek için, ihtilâlin teşvikçisi olan eski şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'yi, tekrar devletin ikinci görevi sayılan meşihat makamına getirerek şeyhülislâm yaptı. Ancak ihtilâl, her zaman olduğu gibi, onu hazırlıyan şahsın ve zümrenin kontrolünden çıkmıştı. Yemişçi, İstanbul'a yaklaşıyor, âsîler onun şerrinden korkuyorlardı. Vezîr-i âzamin zulüm ve yolsuzluklarını padişahın yüzüne karşı anlatmak için «ayak divânı» istediler. «Ayak dîvânı» Türkler'de, daha İslâm dininin kabulünden önce var olan çok eski bir müessesesi idi. Hakan'ın tebaası olan her Türk, tek başına veya toplu halde, devletin haysiyetini ihlâl eden veya tebaanın yüksek menfaatlerini ilgilendiren meselelerde, hakana yüzyüze şikâyette bulunmak hakkını haizdi.

Üçüncü Mehmed'in tahtı, Topkapı Sarayı avlusuna kuruldu. «Zorba elebaşları» denen sipahi subayları huzura kabul edilerek dinlendi. Subaylar, sırayla söz alıp konuştular. Ezcümle şöyle diyorlardı:

— Muhterem anneniz Vâlîde-Sultan Hazretleri rüşvet alır. Yemişçi gibi zâlimleri himaye eder...

— Zâlim vezirler ve beylerbeyiler Anadolu'yu haraba çevirmişler, halka ağır zulümler yapmışlardır...

— Bâbüssaâde ağası Macar Gazanfer Ağa ile Dârüs-saâde ağası Habeş Osman Ağa, rüşvetle makam ve rütbe satarlar...

Osmanlı tarihinde ilk defa bir padişah, bu kadar ağır tenkidlere muhâtab oluyordu. Ve bunun başlıca sebebi Safiye Valide idi. Sultan Mehmed Han, her iki ağanın da idamını emretti ve yolsuzlukların önleneceğini söyledi.

Safiye Sultan/73

Saraçhanebaşı'ndaki zarif medreseyi yaptıran ve aslında Safiye Sultan'ın rüşvet vasıtası olan Gazanfer Ağa'yı cellâd alırken, ihtilâlciler, padişah lehine gösteride bulunup huzurdan ayrıldılar.

Ama ihtilâl sona ermedi. Zira Yemişçi, İstanbul'a geldi ve yeniçerileri yanına alarak karşı ihtilâle girişti. Bu suretle Safiye Sultan'ın birinci derecede sorumlu olduğu düzensizlikler, devletin bünyesini kemirmeye başladı.

Boğdurulan veliahd

Sultan Mehmed, devletin beşiği olan Anadolu'nun ihtilâl içinde kalmasından çok müteessirdi. Yemeden içmeden kesildi. Oğulları 16 yaşındaki Mahmud'la 13 yaşındaki Şehzade Ahmed bile bu durumu aralarında münakaşa ediyorlardı. Ulu Şehzade (Velâhd) Sultan Mahmud, bir gün babası Üçüncü Mehmed'in huzurunda görüldü. Padişah şaşırıldı. Oğluna:

— Ne istersin? diye sordu.

— Anadolu üzerine serdârlık isterim, diye cevap verdi delikanlı; ordunun başına geçip Celâlî ihtilâlini tez söndürür, padişahımı ızdırabdan kurtarırım.

— Vezirlerin yapamadığı bu işi nasıl yaparsın, de bakayım?

— Yalnız sertlik ve asker gücü kâfi değildir. Ben Os-manoğlu'yum. Bana itaat ederler. Yumuşaklıkla bu işi halletmek mümkündür.

Padişah hayretle oğlunun yüzüne baktı. Hiç cevap vermedi. Ulu Şehzade, babasını dalgın halde bırakıp huzurdan ayrıldı. Şehzade Ahmed, ağabeyinin bu teşebbüsünü haber aldı ve derhal yanına gitti. Zinhar bu sevdadan vaz geçmesini söyledi. Ama Şehzade Mahmud, şurada burada söylenmeye, babasının devlet işlerini şuna bu-

74/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

na bıraktığından şikâyete başladı. Safiye Sultan, torununun tahta geçmek ve gelininin de vâlîde-sultan olarak kendisini tasfiye etmek istediklerini sandı. İktidar hırsının yarattığı vesvese içinde, Şehzade ile anasının padişaha suikastde bulunacaklarını yaydı. Sahte birtakım deliller de hazırlattı ki, bunların Kaanûnî gibi bir padişaha bile tesir ettiğini, Hürrem Sultan hakkında bilgi edinirken öğrenmişti. 7 Haziran 1603'te Velâhd-Şehzâde Mahmud ibrişim kemendle boğuldu. Kardeşi Şehzade Ahmed, velâhdliğe yükseldi.

«Şerefiyle mütenâsip şekilde defnedilsin»

Safiye, oğlu padişahı evlâd katili de yapmıştı. Sultan Mehmed, bundan sonra, korkunç bir vicdan azâbiyle çöktü. Hiçbir şeyden zevk alamıyordu. Her geçen gün biraz daha eriyor, hiçbir şeyle meşgul olmuyor, insanlardan kaçıyordu.

Safiye Sultan, büyük damadının kellesini kurtaramadı. Yemişçi Hasan Paşa'nın değersiz başı 16 Kasım 1603'te düştü. Ayşe Sultan, 33 yaşında tekrar dul kaldı. İkinci evliliği sadece bir yıl sürmüştü. İki ay sonra Safiye'nin 24 yaşındaki ikinci kızı Fatma Sultan da 10 yıllık bir evlilikten sonra dul kaldı. Kapdân-ı Derya Vezir Boşnak Halil Paşa öldü. Fatma Sultan, Cafer Paşa'ya nişanlandı.

Üçüncü Mehmed, nevcivan oğlunun ölümünden sonra ancak 6 ay, 13 gün vicdan azabına dayanabildi. Artık yaşamak istemiyordu. 1603 yılının 21 Aralık günü, sabahın erken saatlerinde öldü. Henüz 38 yaşını doldurmamıştı.

Safiye Sultan, fevkalâde nazik durumda kaldı. 54 yaşına geliyordu. Eski enerjisi kalmamıştı. Saltanat hırsı, servet ihtirası devam ediyordu ama, parlak günlerin mazi

Safiye Sultan/75

olduğunu da biliyordu. Hem Almanya, hem İran'la, iki cephede ve iki kıt'ada iki büyük imparatorlukla harb devam ediyordu. Yemişçi'nin idamından sonra sadârete getirilen Malkoçoğlu Yavuz Ali Paşa, beylerbeyi bulunduğu Mısır'dan henüz gelmemişti.

8 yıl velâhd zevceliği, 21 yıl haseki-sultanlık, 9 yıl vâlîde-sultanlık yapmıştı. Vâlîde-sultanlığı yıllarında nüfuzunu yalnız Osmanlı ülkeleri değil, yabancı devletler bile hissetmişlerdi. 18 yıldan beri Cicogna'nın doğ olduğu Venedik Cumhuriyeti'ni, eski vatanını, mümkün olduğu kadar himaye etmiş, fazla zarar görmemesini temine çalışmıştı. Venedik, onun değerini biliyordu ve kendisine minnettardı. Safiye, devletin ve mutlaka dünyanın en zengin kadını idi. Ama bu servetin şimdi ne değeri vardı? Tahta geçen çocuk yaştaki torununu hüküm altına alacağına emindi ama, acaba yıllar öncesindeki gibi iktidar ve saltanatı arzu ediyor muydu?

İkbâlden zevale

Hal ve vaziyet, hiç de Safiye'nin tahminleri gibi çıkmadı. O, tahta geçmesini beklediği büyük torunu Şehzade Mahmud'u incelemiş, ehemmiyet vermediği ikinci torunu Şehzade Ahmed'i ihmal etmiş, mizacını öğrenememişti. Zaten ona çocuk gözüyle bakıyordu.

14 yaşını bile doldurmamış, daha ne sünnet olmuş, ne sancağa çıkmış bulunan yeni padişah, Safiye'nin torunu Birinci Sultan Ahmed Han, babaannesine dış biliyordu. 6 ay önceki facia, ağabeyinin öldürülmesi, hafızasından silinmiş değildi. Safiye Vâlîde'yi başlıca sorumlu görüyordu. Demek kendisine vâlîde-sultanlık şerefi bahşedilen bu «yabancı» bir Osmanoğlu'nun kanına girmek gibi en büyük cinayeti irtikâb edebilmişti.

76/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Birinci Ahmed, sert ve haşın bir delikanlı idi. Mizacı yüzünden, ağabeyinin katli ile kendisine taht yolu açıldığını ve hayatının da kurtulduğunu düşünmek bile istemedi. Zira bir Osmanoğlu'na ve Osmanlı toplumuna göre hakanlık, Allah tarafından verilirdi. Cenâb-ı Hak, takdir ve nasîb etmediği takdirde, kimsenin bir şehzadeyi tahta oturtmak iktidarı yoktu, haddi de değildi. Nitekim, Sultan Ahmed, kardeşi Şehzade Mustafa'yı öldürtmedi. Şahsî fikirleri vardı. Devlet işlerine kadınların karışmasından nefret ediyordu. Dedesinin babaannesi Hürrem Sultan'ın yaptıklarını tarihlerden nefretle okumuştur. Kendi babaannesinin çirkin entrikalarının çoğuna ise, çocuk yaşında bizzat şahid olmuştu.

O tarihe kadar hiç bir padişahın tahta geçtiği zaman babaannesi olmamıştı. Hepsî torunlarının saltanatını görmeden ölmüşlerdi. İlk defa Sultan Ahmed, babasını maskara eden, ağabeyinin kanına giren, devleti zelîl kılan bir babaanneye sahib oluyordu. Bu kadının şân ve kudretinden nefret ettiği de muhakkaktı. Annesi Handan Vâlîde-Sultan da, kayınvalidesi Safiye'den tir tir titreyerek hayatını geçirmişti. Genç padişah, tahta oturduktan 19 gün sonra, kimsenin beklemediği ilk irâdesini bildirdi: Safiye Sultan'ın Topkapı Sarayından çıkarılarak Bayezid'deki Eski Saray'a gönderilmesini emretti. Safiye, bütün hayatının en büyük darbesini yedi. 9 Ocak 1604 günü, 30 yıldan beri yaşadığı, saltanat sürdüğü, kaderlere hükmettiği Topkapı Sarayı'ndan ayrıldı. Kara bir kış günü idi. Topladığı servet beş para bile etmemişti. Eski Saray'ın karanlık bir dairesine yerleşti. Derin bir melankoliye düştü. Venedik kanallarını, gondollarını, serenadlarını hatırlamak istiyordu. Fakat en çok Sultan Murad'ı anarken derin bir sızı duyuyordu. Gerçekten sevmiş ve sevilmişti. Bilhassa Manisa Sarayı'nda, iktidar kavgalarından uzak, sakin hayatının değerini, ilk

Safiye Sultan/77

defa idrâk edebiliyordu. Yorgundu. İktidardan düştüğüne teessüf bile etmiyordu.

Saltanata, tahakküme, sevgiye, hürriyete alışık mizacı, yeni ve bambaşka bir hayata iki yıl bile dayanamadı. 10 Kasım 1605 günü Eski Saray'dan gelen bir subay, babaannesinin vefat ettiğini Sultan Ahmed'e bildirdi. Padişahın kılı bile kıpırdamadı:

— Şerefiyle mütenâsib şekilde defnedilsin! irâdesi ağzından çıkabildi.

Öyle yapıldı. Cenaze Ayasofya Camii'ne getirildi. Avluda, pek çok sevdiği ve pek çok sevildiği zevci Üçüncü Sultan Murad'ın yanına gömüldü. Venedik kanallarına karşı 55 yıl önce açtığı gözleri, şimdi Sinan yapısı bir türbede devamlı Kur'ân sesleri içinde, cennetten nümûne şâhâne çinilerin çerçevelediği bir hücrede ebedî uykusuna dalmıştı.

İKİNCİ BÖLÜM

Kösem Sultan

14 yaşındaki padişaha aynı yaşta zevce

1604 yılı baharının letafetine dayanılmaz bir gecesiydi. Topkapı Sarayı'nın denize bakan harem kısmı, ışıl ışıl yanıyordu. Genç padişah, Birinci Sultan Ahmed Han, o gece evleniyordu.

Birkaç ay önce, Aralık ayının gamlı bir günü, Üçüncü Sultan Mehmed, genç yaşında ölmüştü. Ulu Şehzade Ahmed, sancak beyi olarak Manisa'ya harekete hazırlanıyordu. Taht ve tâc, aklından bile geçmiyordu. Daha sünnet olmamıştı. Ama işte şimdi Osmanoğulları'nın cihan tahtına oturmak sırası ona gelmişti.

Sultan Ahmed, çocuk yaşına rağmen, çok serpilmiş, vücut ve zekâ bakımından erken gelişmişti. Yaşına göre mükemmel tahsil görmüş, Arabça, Farsça öğrenmişti. Güzel şiirler yazıyordu. Padişah olmuştu ama, tahsili devam ediyordu. Ortalığı fazla velveleye vermeden, genç padişahın gecikmiş sünnetini de yapmışlardı. Şimdi sıra evlenmeye gelmişti. Ve ondört yaşındaki padişaha, aynı yaşta gelin de bulunmuştu. Bu gece zifaf olacaktı.

80/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Dikkatli, ihtiyatlı, akıllı bir câriye

Cihan Padişahı'na lââyik görülen kızın adı "Mahpeyker" idi. Adı gibi ay yüzlüydü. Kara, manâli, ateşli, derin bakışlı gözleri, zekâ parıltılarıyla yanıyordu. Parlak siyah saçları, beline kadar iniyordu. Muhteris kırmızı ağzı, hesaplı bir alaycılıkla çizgilenmişti. Orta boylu, narin yapılı, çok alımlı bir kızcağızdı.

Mâhpeyker, merhum Üçüncü Mehmed devrinde, Bosna beylerbeyilerinden biri tarafından saraya sunulmuştu. O sırada altı-yedi yaşlarında çok tatlı bir çocuktur. Kimin nesi olduğu pek bilinmiyordu. Bosnalı bir Hırvat kızı veya İstanbul yakınlarındaki bir kasabadan bir Rum kızı olduğu söylenmişti. Gerçek bilinmiyordu ve ehemmiyeti de yoktu. Saray-ı Hümâyûn'a ayak basan her kız çocuk, orada doğmuş gibi muamele görmeye başlardı. Hatırlıyorsa bile, ailesi ve memleketiyle ilgilenmezdi.

Mâhpeyker, dikkatli, itaatli, akıllı bir kızdı. Öğrenmeye mecbur tutulduğu şeyleri, ihtirasla bellemeye başladı. "Kalfa" ve "usta" denen sarayın kıdemli cariyeleri, derslerini yutarcasına öğrenen bu sevimli kızıdan çok hoşlandılar ve onu çok iyi yetiştirmeye karar verdiler. İyi yetiştirilmiş güzel bir kızın, Türk sarayında parlak istikbâli olabilirdi.

Saraya çok küçük yaşta kız çocuklar alınır. On yaşını geçmiş, hele bulûğa ermiş kızların saraya alındığı çok nâdirdi. Çünkü yaş ilerledikçe İslâm ve Türk terbiyesi vermek, saray âdabına uydurmak zorlaşırdı. Ama nâdir istisnalar da olurdu. En meşhur istisna, Safiye Vâlide-Sultan'dı. Adetâ bir genç kızken Manisa Sarayı'nda Şehzade Murad'la evlendirilmişti.

Kösem Sultan/81

Mâhpeyker'in örnek tuttuğu valide

Mâhpeyker'in Harem'de tahsil ve terbiye gördüğü yıllar, Safiye Valide Sultan'ın vâlidelik dönemi idi. Harem'in mutlak hâkimi idi. Mâhpeyker, kendisinden 40 yaş büyük Safiye Vâlide'yi arada bir görürdü.

Nasıl Safiye, kendisine hedef olarak bir Hürrem Sultan olmayı seçmişse, Mâhpeyker'in gönlünden de bir gün Safiye olmak emeli geçiyordu. Safiye'nin serveti, iktidarı, ihtişamı genç kızın gözlerini kamaştırmıştı. Ve şu bakımdan şanslıydı ki, Safiye Sultan, örnek ittihaz ettiği Hürrem'i hiç görmemişti. Safiye ise şimdi Mâhpeyker'le aynı çatı altında yaşıyordu.

Mâhpeyker, devletlû ismetlû Valide Hazretleri'nin her davranışını, her hareketini takibedebilmek, yutarcasına öğrenmek, nasîb olursa taklid edebilmek talihine erişmişti. Padişah için hazırlanan has cariyeler sınıfına ayrılmıştı. Padişahın kendi yaşında bir delikanlı olması, ayrı bir şanstı. Kendisinden önceki hasekileri inceledi, hepsi padişahlardan çok gençtiler; onun için çok azı tecrübeli padişahlara tesir edebilmişti. Mâhpeyker, şimdi Sultan Ahmed'le zifafa hazırlanıyordu.

Safiye Valide, birkaç ay önce Eski Saray'a gönderilmiş, Topkapı Sarayı'ndan ayrılmıştı. Şimdiki Vâlide-Sultan Handan, Safiye'nin otoritesi altında ezilmiş, Üçüncü Mehmed'in pek de ehemmiyet vermediği bir hasekisi idi. 30 yaşlarında, zayıf bünyeli bir genç kadındı. Mâhpeyker'e alâka göstermiş, oğlu için hazırlanmasını istemişti. İyi ahlâklı, terbiyeli, çekingen bir vâlide-sultandı. Mâhpeyker'in kudretine hayran olduğu Safiye Sultan'a hiç benzemiyordu.

Hürrem, Safiye'nin kayınvalidesinin kayınvalidesi idi. Şimdi Safiye de Mâhpeyker'in kayınvalidesinin ka-

82/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

yınvâlidesi oluyordu. Bu çizgiye gelmek için çocuk yaşındaki genç kız, çok çalışmıştı. Bir an gaflet uykusuna dalmamış, en küçük bir hatâ yapmamaya dikkat etmişti.

Güzellik yanında zekâ ve kabiliyet

Harem-i Hümâyûn'da yükselmek için güzelliğin kâfi olmadığını daha ilk yıllarında öğrenmişti. Çünkü, kendisi gibi küçük kızlardan yaşlı ve rütbeli cariyelere kadar her kadın güzeldi. Ama birkaç aydır padişah için ayrılan has cariyeler sınıfına alınması, zekâsının, konuşma kabiliyetinin, protokol bilgisinin beğenildiğini gösteriyordu. On-dört yaşında bir kız için gerçekten görülmemiş bir zekâ ve kabiliyet sahibiydi. Güzelliğini, çeşitli meziyet, hüner ve bilgilerle süslemişti. Öyle ki, Harem-i Hümâyûn'u yöneten, "hazinedar" denen ve harem içinde beylerbeyi, hattâ vezir derecesinde teşrifata giren yaşlı cariyeler, Mâhpeyker'i genç padişaha eş seçmişler, Handan Vâlide-Sultan da tasvîb etmişti. Yüzlerce genç kız arasından yapılan bu tercih, Mâhpeyker'in arkadaşları arasında en şiddetli kıskançlıklara zemin hazırlamıştı.

Mâhpeyker, 1604 yılının letâfetli bir bahar gecesi nevcivan padişahın dairesine sokulduğu zaman, istikbalin kendisi için neler hazırladığını belki tastamam kesti-rebilmiş değildi. Ama çok mühim bir merhale geçirdiğini çok iyi biliyordu.

Artık onun hizmetine cariyeler, harem ağaları verilecekti. Ayrı dairesi, büyük bir tahsisatı, şimdiden siyah saçlarına ilâz edilmiş azametli zümrüd gibi nice mücevherleri olacağını biliyordu. Hele doğurursa hasekiliğe yükselecek, nüfuz kazanacaktı.

Kösem Sultan/83

Şehzade doğurmak ihtirası

Sultan Ahmed'in "cihan padişahı" denen dünyanın en büyük hükümdarı için mütevazı sayılabilecek dairesine girerken, Mâhpeyker, zerre kadar korku duymadı Sultan Ahmed, yakışıklı bir delikanlıydı. Fazla sert tabiatlı idi ama, merhamet ve güzellik anlayışından da nasibi vardı. Uzun boylu, kuvvetli bünyeli, sporlara düşkün, çok dindar, tasavvufa meyyal, şair ve san'atkâr ruhlu idi. Mâhpeyker nasıl o

zamana kadar uzaktan görebildiği padişahı beğenmiş, onu sevmeye ve ona kendisini sevdirmeye karar vermişse, Sultan Ahmed de, güzellik, zekâ ve ağırbaşlılığı ile haremde incisi olan bu genç kıza en yumuşak duygularla kabul etmişti.

Padişahın haremine ulaşabilmiş bir cariye için değişmez, korkunç denecek bir ihtiras başlardı ki, o da bir çocuk, tercihan bir şehzade doğurmaktı. Dünyaya metelik vermez gibi duran Mâhpeyker de, aynı ihtirasla yandı. Padişahın başka hanedanın hayatta tek şehzadesi bulunuyordu. O da Sultan Ahmed'in kardeşi Ulu Şehzade Velâhd Mustafa Han idi. Sessiz, zavallı bir çocuktü. Sultan Ahmed'in henüz çocuğu yoktu, ilk şehzadesi, velâhd olacaktı.

Niçin Mâhpeyker'den doğmasını bu müstakbel padişah?.. Şimdi genç kadının bütün ateşli muhayyilesi, Sultan Ahmed'in ilk şehzadesini doğurmak ümidiyle yanıyordu.

Mâhpeyker, gerçekte Safiye Sultan'dan çok şanslı idi. Çünkü Safiye, padişahın büyük oğlunun büyük oğlu ile evlenmiş, kademe kademe yükselmişti. Mâhpeyker, doğrudan doğruya padişah eşi olmuştu. Ama Sultan Ahmed'in dairesine giren ilk cariye değildi. Birkaç aydır padişahın dairesine birkaç cariye sokulmuştu. Gerçi bir padişahı tek başına elde tutacağını tasavvur etmiş değildi. Ama mutlaka temayüz etmeye kararlıydı. Ahmed Han'ın dedesinin dedesi Kanunî Sultan Süleyman Han'ın uzun yıllar yalnız



84/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Hürrem'le yaşadığını biliyordu. Diğer taraftan Ahmed Han'ın dedesi Üçüncü Sultan Murad'ın da yüzlerce cariyeye rağmen, yalnız Safiye'yi sevdiğini öğrenmişti.

Mâhpeyker, daha padişah haremine ayak basarken, kendisinin doğuracağına emin olduğu şehzadelerden önce doğacak şehzadelere büyük bir kin duyduğunu hissetti. Daha doğmamış şehzadelere karşı duyulan bir kin...

Cihan Hakani'nı, zerre kadar çekingenlik duymadan etekledi. Hatırı sorulunca, hiç titremeyen, tereddüt etmeyen yumuşak, ahenkli ve tatlı bir sesle cevap verdi. Kaza, ve kaderin, müstesna bir talihin, kendisi gibi mütevâzi men-şelli, henüz ondört yaşında bir kızcağızı cihan saltanatının eşğine erdirmesinden doğan bahtiyar bir gururla titredi. ■ Bu saltanatın şevketi karşısında kızıl dudakları ihtirasla gerildi, kara gözleri sevinçle ışıldadı. Nice padişah eşleri gibi, bir kenarda adı sanı belli olmadan kalmayacağına âdeta iman ediyordu. Tarih sahnesine doğduğuna inanıyordu.

İlk şehzade

Güzel gecenin üzerinden aylar geçti. Mâhpeyker kendisini padişaha iyice sevdirdi. Sultan Ahmed, en çok onu istiyor, Mâhpeyker'e, sert tabiatına hiç uymayan muhabbet dolu bir yumuşaklıkla muamele ediyordu. Sevgili eşine mücevher üzerine mücevher hediye ediyordu. Artık Mâhpeyker'in nâdîde elmasları, zümrüdlere, yakutları, incileri vardı.

Ve Mâhpeyker, anne olacaktı. Zaten hemen hâmile kalmıştı. Ama hamilelikte kendisinden önce gelen bir haseki vardı: Mahfiruze. O da, Mâhpeyker yaşlarında, Rum asıllı bir kızcağızı. Beraber tahsil ve terbiye görmüşlerdi. Mâhfirûze, Mâhpeyker kadar güzel değildi, hele onun derecesinde zekâsı hiç yoktu. Ama şimdi bu eski yoldaşı kızcağız, Mâhpeyker'in en azılı rakîbesi idi. Gerçi padi-

Kösem Sultan/85

şahın kendisi kadar iltifat görmüyordu. Bu hususu kesin şekilde tesbit etmişti. Ne çare ki, Mâhfirûze, daha önce hâmile kalmıştı. Acaba bir şehzade mi doğururdu?

Evet, Mâhfirûze Haseki, 3 Kasım 1604 günü bir şehzade doğurdu: Velâhd Şehzade Osman...

Mâhpeyker, bütün istikbalinin karardığını, hattâ mahvolduğunu hissetti. Kaderin bir acı cilvesine baş egecek, istikbâlin saltanatını bu eski harem arkadaşı basit kıza mı bırakacaktı? Hayır! Ama artık önünde, pek uzun yıllar sürecek ve pek sert geçecek bir mücadele devresinin açıldığını biliyordu. Vah Mâhpeyker'e ki, Safiye Sultan gibi ilk şehzadenin annesi olamamıştı. Hürrem Sultan'ı düşünerek teselli buldu. Hürrem de ilk şehzadenin annesi değildi ama, tahta kendi oğlunu geçirmesini bilmişti.

Mâhpeyker kendini hiç de Hürrem'den daha az kabiliyetli hissetmiyordu.

Talihiyle yarışması, onu yenmesi gerekiyordu. Genç kadın, bütün beşerî zaatlardan uzaklaşmak, gittikçe daha azimli olmak mecburiyetindeydi. Şu pısrık Mâhfirûze gibi yiyip içip takıp takıştırarak haremde gezmeye niyeti yoktu. Hürrem'ler, Nûr-Bânû'lar, Safiye'ler gibi bütün Harem-i Hümayûn'un

hâkimesi olmak istiyordu. Bütün hareme hâkim olmak emelindeydi, belki bütün saraya, kim bilir belki bütün Cihan Devletine...

Üst üste iki kız

Az sonra Mâhpeyker de doğurdu. Gerçi velfahd-şehzâde artık dünyaya gelmişti. Binaenaleyh Mâhpeyker'den doğacak çocuğun kız veya erkek olması fark etmezdi. Ama genç haseki böyle düşünmüyor, şiddetle bir şehzade arzu ediyordu. Fakat Allah'ın takdiri böyle tecelli etmedi: Mâhpeyker, 1605 yılı yazının ilk günlerinde bir kız doğurdu. Sultan Ahmed müjdeyi aldı ve sevindi. Çünkü hem ilk kızı dünyaya gelmişti, hem de bunu en sevgili hasekisi doğurmuştu. Yav-

86/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

rüya "Ayşe" dendi. Ekseri padişahlar, büyük kızlarına "Ayşe" adını takarlardı. Mâhpeyker, lohusa döşeğinde tebrikleri kabul ederken, minimini Ayşe Sultan'a acı nazarlarla bakıyor, kaderin bu garip cilvesine lanet edeceği geliyordu.

Bu darbeye sabırla katlandı. Zaten zevci padişah henüz onbeş yaşındaydı. Önünde upuzun seneler uzanıyordu. Mâhpeyker, bu müddeti mutlaka değerlendirecekti. Ama her şeyden önce bir şehzade doğurmalıydı ki, elinde oynayacak kozu bulunsun.

Bir yıl geçmedi, Mâhpeyker gene anne oldu. Ve o kadar güvendiği bahtına tekrar küstü. Yine kız annesi olmuştu. Küçüğe Fatma Sultan adı verildi.

Bu ikinci darbe Mâhpeyker'i, daha bir soğukkanlı, daha temkinli, daha hesaplı yaptı. Şehzade doğurmak fikrinden vaz geçmiş değildi. Ama artık o kadar acele ettiği de yoktu. Her şeyden önce padişah üzerindeki nüfuzunu muhafaza etmeye mecburdu. Zira Veliâhd-Şehzâde Osman'dan sonra 8 Mart 1605 günü, cariyelerden biri, Sultan Ahmed'in ikinci oğlunu, Şehzade Mehmed'i doğurmuştu. Bu da Mâhpeyker'in henüz doğmamış şehzadesine taht yolunu kapatan ikinci engeldi.

Ama Mâhpeyker'in nüfuzu gittikçe arttı. Padişah eşi olduktan iki yıl sonra, Harem-i Hümayûn'un da en muteber kadını, imparatorluğun birinci kadını hâline geldi. Zira padişahın genç annesi Handan Vâlide-Sultan, 26 Kasım 1605'te ölmüştü. Garip tesadüftü; bundan 16 gün önce de, Handan Vâlide'nin kayınvalidesi meşhur Safiye Sultan, Eski Saray'da, hüzün içinde dünyadan ayrılmıştı.

Kösem Sultan

Başından vâlide-sultan da kalkan Mâhpeyker, Sultan Ahmed'e dört elle sarıldı. Padişahı ateşli bir aşkla sevdiği için, ona tesir etmesi hiç zor olmuyordu. Diğer haseki-

Kösem Sultan/87

ler sert ve ciddi Sultan Ahmed'den korkuyor, çekiniyor, Mâhpeyker, hiçbir korku ve çekingenlik duymaksızın padişahın bütün alâka, sevgi ve aşkına mukabele ediyordu. Cihan Hâkanının münakaşa edilmez şekilde en gözde hasekisiydi. Haremdeki nüfuzu gittikçe büyüyor, adetâ yegâneleşiyordu. Artık kalabalık maiyeti, müstesna cariyeleri, çok büyük tahsisatı, ciddi bir serveti vardı.

Sultan Ahmed, Mâhpeyker'i "Kösem" diye çağırıyor, genç hasekinin asıl adı yavaş yavaş unutuluyor, "Kösem" diye meşhur olmaya başlıyordu. İstanbul'daki Avrupalı büyükelçiler, devletlerine yazdıkları resmî ve mahrem yazılarda, cihan pâdişâhının gözde zevcesinden "Kösem Sultan" diye bahsediyorlardı. Yirmi yaşına gelmeden, Mâhpeyker'in şöhreti Avrupa saraylarını tutmuştu.

Bu şekilde yıllar geçti. Mâhpeyker Kösem Haseki, 22 yaşına geldi. Büyük kızı Ayşe Sultan 7 yaşındaydı. Sultan Ahmed, kızının zamansız da olsa mürüvvetini görmek istedi. Çocuk Ayşe Sultan, Vezîr-i âzam Gümülcine-li Nasûh Paşa'ya nikahlandı. Tabii bu, gösterişte bir evlenmeydi. İstanbul'da büyük şenlikler yapıldı ama, çocuk sultan, yine Topkapı Sarayı'nda annesi Kösem'in yanında kaldı. Belirli bir yaşa gelince, ayrı saraya geçecek, zevci Paşa ile zıfafa yapılacaktı.

Kösem Sultan 28 yaşında dul kaldı

Kızı Ayşe Sultan'ın düğün hazırlıkları yapıldığı sırada, Kösem, üçüncü çocuğuna hâmile idi. Yazı Boğaziçi'nde İstavroz hasbahçesinin küçük kasrında geçiriyordu. İşte orada, 27 Temmuz 1612 Cuma günü, bir şehzade doğurdu.

Sultan Ahmed, üçüncü oğluna, büyükbabasının adını verdi. Şehzade Murad, fevkalâde sıhhatli, annesini andı-

88/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

ran hatlara sahip bir çocuktü. Ama hayatta iki ağabeyi vardı. Hem de Kösem'den doğmamış iki ağabey. Mâhpeyker Haseki sonunda muradına ermiş, şehzade doğurmuştu ama, üvey oğulları Ulu Şehzade Osman'la Şehzade Mehmed'i ne yapacaktı? Maalesef bu çocuklar yaşamaya devam ediyorlardı. Murad'dan hemen birkaç ay sonra Birinci Ahmed'in başka oğulları da oldu. Çeşitli hasekilerden doğan bu şehzadelerden Hasan, fazla yaşamadı. Hüseyin ve Selim de az sonra öldüler. Ama Bâyezid'le Süleyman, hayatta kaldılar. Padişahın birkaç kızı da oldu.

Kösem Haseki, tek şehzadeyle yetinmek istemiyordu. Bütün gürbüzlüğüne rağmen Murad'a bir şey olabilirdi. Ertesi yıl Şehzade Kasım'ı, iki yıl sonra da Şehzade İbrahim'i doğurdu. Şimdi yalnız padişahın gözde hasekisi değil, aynı zamanda en çok çocuk sahibi eşiydi; üç şehzade ve iki sultan doğurmuştu. Kösem, Sultan Ahmed devrinde geçen bütün olaylara candan alâka gösterdi. Siyasete ve devlet işlerine çok meraklı, bir o kadar da kabiliyetliydi.

Diğer hasekilerin ilgilenmeyi akıllarından geçirmediikleri, geçirseler kavrayamayacakları siyasi meseleleri o, büyük bir dikkatle izliyordu.

Barış ve huzur devri

Böyle yıllar yılları kovalarken, Sultan Ahmed ne yapıyordu?

Babası Üçüncü Mehmed henüz 38 yaşını doldurmadan ölünce, Sultan Ahmed, 13 yaşını 8 ay ve 4 gün geçe tahta oturmuştu. Babası Manisa'da, sancak beyi iken bu şehirde doğmuş, bulûğ yaşına gelmediği için henüz ne sünnet olmuş, ne de Manisa'ya sancak beyliğine gönde-

Kösem Sultan/89

rılmıştı. Zaten vefiahdliği ancak 6 ay 13 gün sürmüştü, ağabeyi Ulu Şehzade Mahmud'un feci ölümü üzerinedir ki beklenmeyen şekilde vefiahd ve 6 ay sonra gene beklenmeyen şekilde padişah olmuştu. Bu suretle Fâtih Sultan Mehmed'in ilk cülusundan sonra ikinci defadır ki Osmanlı tahtına, bir çocuk çıktı. Sultan Ahmed, Üçüncü Mehmed'in dördüncü oğlu olarak doğmuştu. Diğer iki ağabeyi, Şehzade Cihangir, on beşer yaşlarında, babalarının hayatında, ecelleriyle ölmüşlerdi.

Almanya ile uzun süren savaş, Sitvatorok sulhu ile sona erdi. Anadolu'da Celâli isyanları bastırıldı. İstanbul'da sultan düğünleri ve nişanları yapıldı. Sulh ve huzura kavuşan dünyanın en büyük şehri, hattâ taşra halkı, epey eğlendi. 1612 yılının son günü İstanbul'dan hareket eden Sultan Ahmed, Edirne'ye gitti.

Hoş bir kış seyahati oldu. Avlanıldı. Edirne'nin tamire muhtaç yapıları onarıldı. Yoksullara büyük yardımlar yapıldı Edirneliler sevindiler ve eğlendiler. Sultan Ahmed' le Nasûh Paşa birbirlerine karşı cirit oynadılar, padişah kazandı. Sultan Ahmed, bilginliğinin, san'atkârîğî-nın yanında, eşi gelmemiş bir arslandı. Cirit oynaması, a-ta binmesi, ok atması, yay çekmesi, kılıç savurması hayranlık uyandırıyor. İlim, şiir ve musikî meclisleri kuruldu. Devamlı savaşlardan, ihtilâllerden bunalan halk, âsâyîş ve huzur yüzü gördü. Yeniden iyi devirlerin geldiğine inandı.

Padişahın seyahati

Bahar geldi. 1613 yılının 15 Nisan'ında Ahmed Han yolda avlanarak Tekirdağ'a geldi. Bütün maiyetini burada bıraktı. Sadece dört subayla Gelibolu'ya gitti. Padişahın yalnız dört adamla gelmesi Geliboluluları şaşkın bir se-

90/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

vince boğdu. Ahmed Han, Rumeli Fâtih Ulu Şehzade Gazi Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki türbesini ziyaret etti. Türkleri Avrupa kıt'asına geçiren Orhan Gazi'nin bu şanlı büyük oğlunun ruhuna fatiha okudu. Sandukayı yeniletti ve üzerine tamamen altın işlenmiş muhteşem bir örtü örttü. Sonra Çanakkale Boğazını geçti. Çanakkale şehrine gelirken top atışlarıyla selâmlandı. Aynı gün Gelibolu'ya döndü. Büyük şair ve mutasavvıf Yazıcıoğlu'nun kabrini ziyaret etti. O gün, Peygamber'in doğum gününe tesadüf ediyordu. Padişahın katıldığı büyük törenle Mev-lid okundu. Sultan Ahmed, tekrar Bolayır'a geldi. Gazi Süleyman Paşa türbesine doyamamıştı, bir daha ziyaret etti. Sandukanın ayak ucuna kılıcını bırakıp çekildi. Fakirlere şâhâne sadakalar dağıttı. Tekirdağ'a döndü. Mehmed Giray Han'ı burada kabul etti. 14 Mayıs 1613'te İstanbul'a avdet etti. Herkesin gönlünü kazanmıştı.

Trakya seyahati 4 ay 14 gün sürmüştü. Harem-i Hümayûn'da sevgili hasekisi Mâhpeyker'i hasretle kucakladı. Derhal Sultanahmed Camii inşaatına koştu. Hayli ilerlediğini görüp sevindi. Hiçbir savaşa çıkmadığı halde, halk arasında samimî bir sevgi ve saygı kazandı.

Diğer iç olaylar

Bu seyahatinden o da, millet de pek memnun kalmıştı. İstanbul'da ancak 6 ay 20 gün oturabildi. 3 Aralık'ta yolda avlana avlana gene Edirne'ye geldi. Kış orada geçirdi. Baharda İstanbul'a döndü. Üç gün Dâvudpaşa Sa-rayı'nda kaldı. Büyük oğulları, Mâhpeyker'in üveyle, Ulu Şehzade Osman'la Şehzade Mehmed babalarını karşılamak için buraya gelmişlerdi. Ahmed Han, yanında küçük şehzadeleri olduğu halde, ordu birliklerini, tersaneyi, Eski Saray'ı, Sultanahmed ve diğer cami ve binalar

Kösem Sultan/91

inşaatını teftiş etti. Çılgınca alkışlandı. Topkapı Sarayı'na indi. İçki yasağı ilân etti. İçkiden alınan resimler kaldırıldı, meyhaneler kapatıldı. Müslüman dininden olanların içki içmeleri yasaklandı.

17 Kasım 1614'de Vezîr-i âzam Dâmâd Nasûh Paşa, idam edildi. Pâdişâhın Mâhpeyker'den olma büyük kızı Ayşe Sultan'la evliydi ama, daha zifaf olmamıştı. Çocuk sultan, zifaf olmadan dul kaldı. Nasûh Paşa, garip hareketleriyle meşhurdu. İstanbul'daki bütün köpekleri kayıklara doldurup Üsküdar'a salıvermişti.

Halk, paşanın köpeklerin âhını aldığına inandı. Paşanın bütün malları ve parası Hazine'ye alındı. Meşru olmayan bu servet, muazzamdı.

Dâmâd Kara Mehmed Paşa, vezîr-i âzam oldu. Paşa, Sultan Ahmed'in çocuk kızlarından Gevherhan Sultan'la nikâhlı idi, fakat daha zıfâf olmamıştı. İran'la savaş devam ediyordu. Revan'ı alamayan ve sulhu temin edemeyen Mehmed Paşa azledildi. Dâmâd Halil Paşa onun yerine vezîr-i âzam oldu.

28 yaşında vefat etti

Birinci Sultan Ahmed Han, 1617 yılının Kasım ayının ilk günlerinde hastalandı ve yataktan çıkamaz hâle geldi. 21 Kasım'ı 22 Kasım'a bağlayan gece öldü. Ateşli bir karın hastalığından kurtulamamıştı. 27 yaşını ancak 7 ay 4 gün geçiyordu ve o güne kadar hiçbir Osmanlı hakanı bu kadar genç öl-memişti. Saltanatı, 14 yıldan 28 gün eksik olarak noktalandı.

Kösem Mâhpeyker Haseki'yi 27-28 yaşlarında dul bırakan sevgili eşi Ahmed Hân, acaba nasıl bir hükümdardı?

Babası Üçüncü Mehmed, onun babası Üçüncü Murad, onun babası İkinci Selim'den sonra, yani Kaanûnî Sultan Süleyman'dan beri, devlet işleriyle ilk defa ciddî şekilde ve kabiliyet göstererek uğraşan bir şevketlû idi.

92/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Çocuk yaşında büyük zekâ ve kabiliyetini gerçi isbat etmişti. Ancak ilk on Osmanlı hükümdarının dehâlarına erişememişti. Zevk ve eğlencelerinde mutedildi. Bu bakımdan da Kaanûnî'den sonra gelen üç padişaha benzemiyordu. Çok dindardı, Yavuz gibi pek sade giyinir, değerli kumaşlar kullanmazdı. Diğer bir meziyeti, büyükbabası, bilhassa babası zamanındaki Harem'in fevkalâde nüfuzuna, daha tahta geçer geçmez babaannesi Safiye Vâlide-Sultan'ı Eski Saray'a sürerek son vermesiydi. Pek sevgili hasekisi Kösem Mâhpey-ker, sadece gönlünün sultanıydı. Devlet işlerine karışacak bir nüfuz elde etmesini önlemişti. Hükümdarlığı boyunca hiçbir saray kadınının siyâsî nüfuzu bahis konusu olmadı. Bununla beraber Ahmed Han, sert, icabında devletin menfaatleri için kan dökmekte tereddüt etmeyen mizaçta idi. Ama hayattaki tek kardeşi ve tek şehzade Sultan Mustafa'ya kıymadı. Zira tahta çıktığı zaman, Mustafa'dan başka erkek Osmanoğlu yoktu. Üstelik kardeşi budala, belki aklen illetli bir çocuktü, şer'an tahta çıkamazdı. Bununla beraber Ulu Şehzade Osman ve diğer oğulları doğunca da Mustafa'ya dokunmadı.

Cennet-Mekân Ahmed Han, babası Üçüncü Mehmed'in bile tek sefere çıkmasına rağmen, hiçbir sefere çıkmadı. Buna karşılık her yerde halkın ve ordu birliklerinin arasına karıştı. Böyle şey görmeyen askerın ve milletin çok büyük saygısını kazandı. Bursa, Edirne, Çanakkale, Tekirdağ, Gelibolu, Bolayır gibi yakın yerlere gitti. Ordunun ve milletin hayranlığını kazanmasına diğer bir sebep, fevkalâde iyi binici, atıcı, avcı ve silahşor olmasıydı. Bedenen de çok kuvvetliydi. Oğullarını da böyle yetiştirmişti. Edirne'de bir şesperi 30 metre yüksekliğinde bir burçtan aşırıp 500 metre mesafeye fırlatmaya muvaffak olarak rekor kırmış, şesperin düştüğü yere nişan-taşı olarak bir sütun dikilmiş, hâdis ebedileştirilmişti.

Kösem Sultan/93

«Bahtî» mahlasıyla dîvân ve tekke tarzında güzel şiirler yazmıştı. Sultanahmed Camii ile adını ölümsüzleştirmişti. Zamanında yaşayan Ermeni tarihçisi Grigor, onun hakkında şu kaydı düşüyordu: «Sultan Ahmed sulhsever, şefkatli, dindar ve Hıristiyanlar 'a karşı muhabbetli bir padişahtı.»

Kösem harekete geçiyor

28 yaşını bitirmeden dul kalan Kösem Mâhpeyker Haseki, Ahmed Han'ın hiç beklenmedik ölümü üzerine dehşetle sarsıldı. Şimdi ne yapacaktı? Taht, üvey oğlu Sultan Osman'a kalıyor, diğer üvey oğlu Sultan Mehmed de velîahd oluyordu. Kendi oğulları yaş sırasıyla daha sonra geliyordu ve kendi oğullarının da hayatı tehlikede sayılırdı. Sultan Osman, babasına bile rahmet okutacak derecede sert tabiatlı bir çocuktü. Üvey annesine hiç yüz vermeyeceği aşikârdı. Acaba Sultan Osman gibi bir belâyı taht ve tâcdan uzak tutmak mümkün miydi? Nasıl olurdu?

Sultan Osman'ın annesi, Ahmed Han'ın başhasekisi Mâhfırûze, Kösem yaşında, henüz otuzuna gelmemiş, güzel, tatlı, merhametli, sâf bir kadıncağızdı. Onu atlatabilir miydi? Budala kayınbiraderi Sultan Mustafa'nın annesi olan 40 yaşındaki hasekiyi, Ahmed Han'ın üvey annesini, elde etmek kolaydı. Elbette o, oğlu Şehzade Mustafa'nın tahta çıkmasını isterdi. Saltanat hırsıyla yanan, merhametsiz olduğu nisbette akılsız bir kadındı. O da Sultan Osman'dan pek ürküyordu. 25 yaşındaki Şehzade Sultan Mustafa ise, dünyadan bihaber, köşesinde oturuyordu. Ağabeyi Sultan Ahmed'in ölümünü bildirdikleri zaman, zerre kadar ilgi duymamıştı. Ama bütün entrikalar, şimdi onun hesabına yapılıyordu.

94/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Kösem Haseki, Harem'in en büyük ağalarını elde etmek için, yıllardan beri ince bir siyaset takip etmiş, muvaffak da olmuştu. Harem'in yüksek görevlileri olan bu hadım ağalarının dışında, devlet adamları içinde de dostları vardı. Kösem, para dağıtmakta çok cür'etkârdı. Maksudına ulaşmak için,

parmağındaki son yüzüğü feda edebilecek tıynetide idi. İnsanların paraya dayanamadıklarını çoktan öğrenmişti. Gene, siyâsî iktidar sahibi olabilmek için, her türlü servetin gözden çıkarılmasının en akıllı tedbir olduğuna samimiyetle inanıyordu. Büyük kayınvalidesi Safiye Sultan, politikaya asla bu derecede akıl erdirememiş-ti. Kösem'e göre o, sâdece rüşvet ve servet toplayan bir kadındı. Gerçek siyâsî iktidar nedir bilmiyordu ve bir devletin yönetimine el koymayı aklından geçirmiş değildi.

Tahtta hasta bir padişah

Sultan Mustafa zâten hasta idi. Kösem şimdi onu tahta çıkarabilirse, mutlaka sonunda tahttan indirilecekti. Böyle olmasa bile, hasta bir padişahın hayatına son vermek kolaydı. Bu müddet içinde iki üvey oğlunu bertaraf etmesi, ortadan kaldırması ve taht yolunu kendi oğullarına açması gerekiyordu. Ki Hürrem Sultan'ın bunu yapabildiğini çok iyi biliyordu.

Her halde en büyük rakîbesine, Mâhîrûze Haseki'ye saltanat yolunu tıkayacak, vâlide-sultan olmasını önleyecekti. Sultan Mustafa'nın Eski Saray'da sürgün hayatı yaşayan nüfuzunu kaybetmiş annesine haber gönderdi. Madem Sultan Mustafa en yaşlı şehzade idi, o tahta geçmeliydi. Bu iddiada idi Kösem. Gerçi şimdiye kadar daima ölen padişahın oğlu padişah olagelmmişti. Ölen padişahın oğlu olmadığı takdirde, kardeşine sıra gelebilirdi. Sultan Ahmed ise tam 7 oğul bırakıp ölmüştü. Ama Kösem Sultan/95

Kösem, birkaç vezîri elde etti. Osmanoğulları saltanatında akla ve hayale sığmayacak değişiklik oldu. Ulu Şehzade Sultan Osman'ın hakkı yenilerek, Sultan Mustafa tahta oturtuldu. Kösem'e göre, bu geçici bir tedbirdi. Şimdilik Sultan Mustafa'nın hastalığı saklanabilirdi. Fakat yeni padişah, tedavi kabul etmeyecek derecede hastaydı. Kadınları yanına yaklaştırmadığı için, çocuğu da yoktu.

Fâtihten Sultan Mehmed'in kerameti ortaya çıktı. Devletin anayasası ve yürürlükte olan kanunnâmesinde, «ni-zâm-ı âlem için» tahta çıkan padişahın erkek kardeşlerini öldürtmesine cevaz veriliyordu. Sultan Ahmed merhamet göstermiş, kardeşini öldürtmemiş, böylece devletin başına belâ açıldığı gibi, kendi öz oğullarının da hakkı yenmişti. Ancak Sultan Mustafa olayı ile saltanat sırasının değiştirilmesinin devlete nelere mâl olacağını Kösem de kestirebilmiş değildi.

Kösem Mâhpeyker Haseki, kanun gereği Topkapı Sarayı'ndan ayrıldı. Bâyezid'deki Eski Saray'da bir daireye çekildi. Ama saray, hattâ, devlet işlerini yakından takip ediyor, elde ettiği saray ve devlet adamlarıyla münasebetlerini devam ettiriyordu. Zengindi. Ahmed Hanın kendisine verdiği tahsisatı ve hediyeleri har vurup harman savurmamış, idareli kullanmış, büyük servet biriktirmişti. Şimdi bu serveti, akıllıca dağıtıyordu. Eski Saray'a çekildiği halde oradan bile siyasete karışan tek kadındı. Ama Topkapı Sarayı'nda şimdi Vâlide-Sultan olan Sultan Mustafa'nın annesi, kendisine minnettardı. Ve bu Vâlide-Sultan, şimdi üstelik saltanat nâibesi idi. Osmanlı tarihinde ilk defa olarak padişah annesi bir saltanat nâibesi görülmüyordu. Oğlu deli olduğu için, onun nâmına devlet işlerini kabul ve tasdik mercii, Vâlide-Sultan idi. Vezîr-i âzam tayini bile onun muvafakatiyle yapılabiliyordu.

96/Osman!ı Haremde Üç Haseki-SULTAN

II. Osman devri

Az zamanda Sultan Mustafa'nın vaziyeti ortaya çıktı. Boğaziçi'nde kayıkla gezerken «balık kullarına» altın serpecek derecede işi azıtan genç padişahı tahtta muhafaza etmeye imkân yoktu. Kösem, henüz büyük oğlu Şehzade Murad'ı tahta geçirecek hazırlıkları yapamamıştı. Kayınbiraderinin bu kadar erken deliliğini açığa vuracağını ummuyordu. Ocak ağaları generalleri elde etmek, Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesini engellemek, hiç olmazsa geciktirmek, üvey oğlu Ulu Şehzade Osman'ın tahta geçmesine mâni olmak için servetler dağıttı. Ama boşuna... Şeyhülislâm Es'ad Efendi -ki Hoca Sâdeddin Efendi gibi bir adamın oğlu, şeyhülislâm oğlu ve şeyhülislâm kardeşi idi fetvayı yazmıştı:

"Muhteliti 'ş-şuûr olanın hilâfeti caiz değildir!.. "

25 Şubat 1618 günü Velîahd-Şehzâde, «İkinci Sultan Osman Han» ünvanıyla tahta oturdu.

Genç bir arslan

Sultan Osman'a halk «Genç» dedi. Gerçekten gençti. 13 yaşını ancak 3 ay ve 24 gün geçiyordu. Sultan Mustafa, Topkapı Sarayı'ndaki eski dairesine kapatıldı. Annesi Vâlide-Sultan, Bayezid'deki Eski Saray'a, Kösem'in yaşadığı dairenin yakınlarındaki eski dairesine gönderildi. Sultan Osman'ın annesi Mâhîrûze Haseki ise, vâlide-sultan sıfatıyla, Eski Saray'dan büyük merasimle alınıp, 3 ay önce terkettiği Topkapı Sarayı'na götürüldü. 3 yıl sessiz sadâsız vâlide-sultanlık yapıp, oğlunun saltanatında, genç yaşında ölecektir.

Kösem Sultan/97

İkinci Osman, velîahd olarak doğan nâdir Osmanlı hükümdarlarından biriydi. Fâtihten Sultan Mehmed ve babası Sultan Ahmed'den sonra tahta geçen üçüncü çocuk padişahı. Babası Sultan Ahmed padişah olduğu zaman, Sultan Osman'dan ancak 4 ay 10 gün büyüktü. Onun genç yaşında gösterdiği kabiliyet, İkinci Osman'da çok daha gelişmişti. Fakat gelenekte ve yasada iradesinin Allah'dan hemen sonra

geldiğine iman edilen Türk hakanının, fiiliyatta yetkilerinin hayli sınırlı bulunduğunu kav-rayamayacak derecede tecrübesizdi.

Mâhpeyker Kösem Haseki'nin üvey oğlu bir ateş parçasıydı. Genç bir arslandı. Fevkalâde yetişmişti. Arabça, Farsça, hattâ bir rivayete göre Batı dillerini öğrenmişti. «Fâris» ve «Fârisî» mahlasıyla olgun şiirler yazıyordu. Silâhşorluk ve pehlivanlıkta, babasından da üstündü. Korku nedir bilmiyordu. Sultan Osman Han'ı kindar kılan husus, babasının ölümünde saltanat hakkının üç ay için gasbedilmesi, deli amcasının tahta çıkarılmasıydı. Bu işe rıza gösteren Kapıkulu Ocakları'nı da küçümsüyordu. Şunu da biliyordu ki, amcası deli olmasa, tahttan indirilmeyecek ve kendi hakkı tamamen elinden alınmış bulunacaktı.

Kösem 'in politikası

Kösem Mâhpeyker, genç padişahın bu ruhî hâline teşhis koyabilecek kadar zeki idi. Ne yapıp edip üvey oğlunun kinini kendi şahsından uzaklaştırmak gerekiyordu. Gerçi bir Osmanoğlu'nun üvey annesine kötü davranması, son derece ayıp sayılırdı. Ancak şimdiye kadar pek az üvey anne de Kösem derecesinde üvey oğlu aleyhine çalışmıştı. Kösem, bütün zekâ ve servetini Sultan Osman belâsını başından uzaklaştırmak için kullandı. Sultan Osman da, kardeşleri üç şehzade ile iki

98/Osmanh Hareminded Üç Haseki-SULTAN

sultanın annesi, Eski Saray'a çekilmiş bu kadınla uğraşmaya tenezzül etmedi.

Genç padişahın akıl hocaları vardı. Bunların başında başhocası Hâce-i Sultanî Ömer Efendi geliyordu. Tahta geçince, kendi oğlu olmadığı için, kardeşlerinin büyüğü Şehzade Mehmed, velîahd oldu. Ulu Şehzade Mehmed, merhum Sultan Ahmed'in Sultan Osman'dan sonra doğan ikinci oğlu idi ve ağabeyinden ancak 4 ay 3 gün küçüktü. Ağabeyi gibi çok iyi yetiştiriliyordu. Cesur, ilim sahibi ve zeki idi.

Sultan Osman, hâlâ hakkı çiğnenerek amcasının tahta oturtulması hâdisesinin tesiri altındaydı. Polonya seferine çıkmaya karar verince, arkasında iyi yetişmiş, kudretli bir velîahd bırakmaktan korktu. Deli amcasına ehemmiyet vermiyordu. Fakat kendisi seferde iken ya İstanbul'da kardeşi Mehmed'i tahta çıkarırlarsa?.. Zîra bir defa saltanat nizamı bozulmuştu, her şey olabilirdi. Saray oyunlarından ağız yanan Sultan Osman, seferden dönüşte sarayına da bir çekidüzen vermeyi kararlaştırdı. Kardeşi Ulu Şehzâde'yi ortadan kaldırmayı ilk tedbir sandı. Ancak bu kolay iş değildi.

Şehzade Mehmed boğduruluyor

Kaanûnî Sultan Süleyman gibi bir hükümdar bile, oğulları Mustafa ile Bâyezid'i ortadan kaldırmak için uzun yıllar uğraşmıştı. Sonsuz muhalefetlere karşı koymuştu. Sultan Osman, kızı ile evli bulunduğu Şeyhülislâm Hoca-zâde Es'ad Efendi'den, kardeşinin katli için fetva istedi. Şeyhülislâm, nefretini göstermekten çekinmeyerek reddetti. Kayınpederinden yüz bulamayan Sultân Osman, şeyhülislâmdan sonra gelen ikinci din ve hukuk adamına, Rumeli kazaskeri Taşköprülü-zâde Mehmed Kemaleddin Efendi'ye müracaat etti. Kemaleddin

Kösem Sultan/99

Efendi, büyük bir âlim ve müellifti. Şeyhülislâm olmak isterdi. Ama gene de padişahın teklifini kabul etmedi.

Aklına koyduğunu yapmak için hiçbir şeyden çekinmediğini birçok hâdisıyla ortaya koyan Osman Han, Kemaleddin Efendi'yi tehdid etti. Efendi, fetvayı vermezse hem mevkiini kaybedeceğini, hem de padişahın bu fetvayı eninde sonunda şu veya bu kazaskerden alacağını anladı. Karanlık bir ifadeyle ve «suçlu ise» kaydını koyarak, istenen fetvayı verdi.

Bunun üzerine İkinci Osman, 12 Ocak 1621 günü, kardeşinin idamını emretti. Cellâdlar, Ulu Şehzade'nin dairesine girdiler. Genç Velîahd durumu anladı:

— *Osman*, diye beddua etti; *Allah'dan dilerim ki, ömr-ü devletin berbâd olup beni ömrümden nice mahrum eyledinse, sen dahi behremend olmayasın*

İslâm'dan önceki en eski Türk devletlerinden beri uyulan bir töreye göre, hanedan mensublarının kanı kutsaldı, akıtılmazdı. Velîahd-Şehzâde Mehmed, ibrişim kemendle boğularak öldürüldü.

Ulu Şehzade Murad

Mâhpeyker Kösem, haberi dakikası dakikasına denecek şekilde aldı. Büyük sevinç duydu. Artık oğlu Murad, velîahd-Şehzâde olmuştu. Oğlu ile taht arasında bir tek engel kalmıştı ki, o da Sultan Osman'dan ibaretti.

Yeni Velîahd-Şehzâde Murad, 7 yaşını 5 ay ve 16 gün geçiyordu. Annesinin, kendi şahsında saltanat için beslediği büyük ihtirastan habersiz bir masumdu. Okuyup yazmak, şiir ve mûsikî dinlemek, tarih ezberlemekle meşguldü. Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde, lalaları, hizmetkâr cariyeleri ve hocaları arasında, annesinin kucağından koparılmış halde yaşıyordu. Zira annesi Kösem, Eski Saray'da idi.

Ağabeyi Şehzade Mehmed'in idamı,

100/Osmanh Hareminded Üç Haseki-SULTAN

Şehzade Murâd'a duyurulmadı. Onun için, vefâhdliğe yükseldiğinden bile haberi olmadı. Ağabeyi Sultan Osman'a hayrandı. Onun gibi olmaktan başka gayesi yoktu. Şehzade Mehmed'in ölümünden sonra, Sultan Osman'ın hayatta beş kardeşi kalmıştı ki, en büyükleri Murad'dı. Ama o da sekiz buçuk yaşında olduğu için, zerre kadar endişesi yoktu. Rahatça Polonya'ya gidebilirdi.

Vefâhd anası olmak, Kösem Mâhpeyker Haseki'nin iktidar hırsını büsbütün arttırdı. Gerçi Topkapı Sarayı'nda bıraktığı üç oğlundan uzakta idi. Ama Bayezid'deki Eski Saray'ın tek hâkimesi idi. Vefâhd annesi sıfatı ona bu nüfuzu sağlıyordu. 27 yaşında dul kalıp Eski Saray'a gönderildiği zaman, emsali gibi dünya işlerinden el çekmemişti. Aksine dünya işleriyle daha hevesli şekilde uğraşmaya başladı. Üvey oğlu Sultan Osman tahta çıktığı zaman, hem ona, hem annesi Mâhfîrûze Vâlide-«Sultan'a değerli hediyeler göndermiş, tebrik etmişti.

Tecrübe bakımından cahil Osman Han, üvey annesinin söylendiği gibi hiç de kötü bir kadın olmadığına, hattâ kendisini sevdiğine inandı. 1619 yılı Nisan'ının ilk günlerinde, Eski Saray'a gitti. Üvey annesi Mâhpeyker Kösem Haseki'yi ziyaret etti. Bir ihtiyacı, bir arzusu olup olmadığını sordu. Üç gün orada kaldı. Görülüp işitilmiş hâdise değildi Üstelik kanuna da aykırıydı. Çünkü padişahlar, Eski Saray'a adım atmazlardı. O derecede mühim bir hadise telâkkî edildi ki, İstanbul'daki Venedik büyükelçisi, 17 Nisan tarihli raporu ile olayı derhal Venedik Senatosu'na bildirdi.

Hâdise, Kösem'in itibarını çoğalttı. Hele 1621'de padişahın annesi Mâhfîrûze Valide ölünce, vefâhd annesi

Kösem Sultan/101

olarak Kösem'in nüfuzu bir kat daha arttı. Adetâ bir sürgün yeri sayılan Eski Saray'da olduğu halde, devletin en kudretli kadını şöhretine ulaştı.

Karışıklık büyürken

Kösem'in ümidini arttıracak belirtiler de eksik değildi. Üvey oğlu Sultan Osman, rahatça saltanat sürüp tahtında ihtiyarlayacak yerde, devamlı huzursuzluk çıkarıyor, olmadık, olmayacak işlere kalkışıyordu. Devleti islâh etmek, atası Kaanûnî devrindeki gücüne çıkarmak, hattâ bu gücü aşmak hülyasıyla huzursuz etmediği zümre kalmamıştı. Kösem, Eski Saray'daki dairesinde, pek iyi haber alıyordu. Ulemâ'nın, Kapıkulu ocaklarının, genç hükümdar aleyhindeki homurtularının sesi, oraya kadar geliyordu.

Sanki tabiat de genç hakana karşıydı. 9 Şubat 1621'de, Osmanlı çağında asla görülmeyen bir hâdise oldu: Boğaziçi dondu. Üsküdar'la İstanbul arasını yürüyerek geçen İstanbullu bıçkınlar görüldü. Halk, kıyametin yaklaştığına hükmetti. Gemiler İstanbul limanına giremedi. Kıtık başladı. Şubat ayı sonunda etin okkası, 15 akçaya yükseldi.

Bu hâdiseden birkaç ay sonra, Sultan Osman, 1621 yılının 21 Mayıs günü Polonya seferine çıktı. Sefer-i hümâyûn, 25 Ocak 1622'de padişahın İstanbul'a dönmesiyle bitti. Bu, dedesi Üçüncü Mehmed'in Eğri seferinden 25 yıl sonra ilk sefer-i hümâyûn idi.

Sultan Osman, sefer boyunca ordusunun bütün aksaklıklarını gördü. Bu orduyu ıslah etmeye, Kapıkulu ocaklarının, başta yeniçeriler olmak üzere canlarına okumaya karar verdi. Alay kumandanlarını, birliklerinin önünde, en ağır hakaretlerle azarladı. Paşaları kırıp geçirdi. Suçlu saydıklarını, kanuna aykırı olarak, dîvân-ı harbe vermeye lüzum görmeden re'sen verdiği emirlerle öldürttü.

102/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Kan ağıladı bütün cihan

Kapıkulları, padişahın niyetinden gafil değillerdi. Üstelik dehâ sahibi, fakat tecrübesiz hakan, çok kudretli olan ulemâ zümresini de tahkir etmiş, yetkilerini kıstıkça kısmış, karşısına almıştı. Osmanlı devletinde ordu + ulemâ = ihtilâl prensibi yürürlükte idi. Böylesine ikili bir ittifak karşısında padişah - halîfe'ye çok az şans tanınırdı. Gerçi o tarihe kadar ne bir padişah tahtından indirilmiş, ne bir padişah öldürülmüştü. Ancak ihtilâllerde âsîler, padişaha dileklerini kabul ettirmişlerdi.

18 Mayıs 1622 günü sabahın erken saatlerinde «Pay-taht-ı Cihan» (Dünyanın Taht Şehri) denen İstanbul'da ihtilâl başladı. Süleymaniye'de toplanan yeniçeriler, muntazam bir yürüyüşle artık «Sultanahmed Meydanı» da denen Atmeydanı'na geldiler. Ocağın kutsal kazanı kaldırılmıştı. Ertesi gün ihtilâl çok büyüdü ve genişledi. Padişaha, en değerli devlet adamlarının da içinde bulunduğu bir kellesi istenenler listesi sunuldu. Sultan Osman:

— *Katli taleb olunan âdemleri vermem!* dedi. Topkapı Sarayı basıldı. Ulu Şehzade Murad'ın tahta geçmesi gerekiyordu. Fakat ihtilâlcilerin arasına karışan ajanlar, Sultan Mustafa'nın ismini bağırdılar. İhtilâl akılla değil, zenbereklerinden boşalmış duygularla yapılan bu iş olduğu için, 19 Mayıs günü Sultan Mustafa, hayran ve perişan, dairesinden alınıp tahta çıkarıldı. Akıl almaz işti, fakat Cihan Devleti'nde bu iş yürürlüğe kondu; deli olduğu için 4 yıl 2 ay 21 gün önce tahttan indirilen Sultan Mustafa, tekrar padişah ve halîfe yapıldı.

«Genç» denen Sultan Osman, 17 yaşını ancak 6 ay ve 18 gün geçiyordu. Ertesi gün Yedikule'ye götürülüp alçakça şehîd edildi. Bütün millet kan ağlıyordu. Cihan

Köse Sultan/103

Devleti, on yıllık bir ihtilâller dönemine girdi. Sultan Osman'ın intikamını almak için, kan gövdeyi götürdü.

I. Mustafa ikinci defa tahtta

Sultan Mustafa'nın ilk saltanatı 3 ay 22 gün sürmüştü. İkinci defa daha uzun müddet tahtta kaldı: 1 yıl 3 ay 22 gün... Çocuğu yoktu. Zira kadınları yanına yaklaştırmamak suretiyle deliliklerin en büyüğünü irtikâb etmişti. Cennet-Mekân Sultan Osman'ın iki şehzâdesiyle bir kızı olmuştu ama, doğumlarından az sonra ölmüşlerdi. Tahta Vefâhd-Şehzâde Murad geçecekti. Kösem Mâhpeyker Haseki'nin büyük oğlu... Sultan Ahmed merhumun üçüncü oğlu... Sultan Osman merhumun 7 yıl 8 ay 24 gün küçük kardeşi... Sultan Murad, ağabeyi Sultan Osman'ın benzeri idi. Onun gibi arslan yavrusuydu. Onun gibi korkusuzdu. Onun gibi mükemmel bir tahsil ve terbiye görmüştü. Fevkalâde yetiştirilmişti. Fakat daha çoktu. Tahsil devam ediyordu.

Köse, kayınbiraderi Sultan Mustafa'nın bir yılı az geçen ikinci saltanatı boyunca, sabırla bekledi. Artık sıranın kesin şekilde oğlu Murad'a geldiğini biliyordu; Bir delinin Cihan Tahtı'nda daha fazla tutunabilmesi mümkün değildi. Kaldı ki imparatorluk, Sultan Osman'ın kan davasıyla karışmış, ihtilâller alıp yürümüştü.

Köse, Valide Sultan oluyor

Ulu Şehzade Murad'ın «Dördüncü Sultan Murad Han» ünvanıyla Osmanoğulları tahtına oturduğu 10 Eylül 1623 günü, tatlı bir yaz sonuydu. Kösem'in ha-

104/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

yatının da münakaşa edilmez şekilde en bahtiyar günü... Hem vâlide-sultan, hem de nâibe-i saltanat olmuştu. 33 yaşındaydı. Oğlu çoktu. 13 yaşını 1 ay 14 gün geçiyordu ve o tarihe kadar tahta bu kadar küçük yaşta hiç bir padişah oturmamıştı. Gerçek saltanat, «makaam-ı mehd-i ulyâ»yı işgal eden Kösem Mâhpey-ker Vâlide-Sultan Hazretleri'nindi. Sadrâzamları, büyük devlet adamlarını artık o tâyin, hiç olmazsa tasdik edecekti. Olgun yaşındaydı. Kösem Sultan, Devlet işlerinde epey tecrübe sahibi olmuştu. Saray entrikalarının da en büyük ustası idi. Bu konuda kimse onunla aşık atamazdı. Saray'da beş padişah, dört vâlide-sultan görmüştü.

Mazideki, büyük Osmanlı tarihindeki bütün rakîbelerini ve emsalini geçmiş, kat kat geride bırakmıştı. Şu andaki nüfuz ve kudretini mazide hiç bir kadın elde edememişti. Ne Hurrem, ne Nûr-Bânû, ne de Safiye.. Cihan Devleti'nin saltanat nâibesi ve biricik hâkimesi gibi görünüyordu. Mazideki kadınlar ise bizzat değil, ancak kocaları ve oğulları padişahların kudreti arkasına saklanarak saltanat sürebilmişlerdi. Tek tatsızlık, ihtilal dönemi olması, Kapıkulu generallerinin cuntaları ile uğraşmak zorluğu idi.

Gerçekten bu 33 yaşında, ince, zarif, son derecede zeki, ihtirası sınır tanımayan, kudret, servet ve iktidara âşık kadını, sonsuz zorluklar bekliyordu. Bunların hepsinin üstesinden gelmeye kararlı idi. Şuna da kararlı idi ki, şahsî iktidarı, devletin bütün menfaatlerine takaddüm edecekti. Tabiatıyla devleti zaafa düşürmek istemiyordu. Ama kendi aleyhine güç kazanmasına da izin vermeyecekti. Serveti gittikçe büyüyordu. Vezirlerin çoğu akılsız adamlardı ve akıllılarını da nüfuzu altına almak zor değildi. Aralarında denge kurmaksa, onun büyük kabiliyet sahalarından biriydi.

Köse Sultan/105

İstanbul'da ihtilâl Hafız Paşa. IV. Murad'ın huzurunda parçalandı

Hazîne-i Hümayûn, büyük sıkıntı içindeydi. Son yıllarda kaç cülus olmuş, kaç padişah tahta oturmuştu? Zevci Cennet-Mekân Sultan Ahmed'in ölümünden sonra 1617'de Sultan Mustafa, 1618'de Sultan Osman, 1622'de tekrar Sultan Mustafa ve 1623'de tekrar Sultan Mustafa ve 1623'te oğlu Sultan Murad cülus etmişlerdi. Cülus bahşişleri pek büyük yekûn tutmuştu. Yeniçeriler bu defa bahşiş istemeyeceklerine söz verdikleri halde, Sultan Murad tahta çıkar çıkmaz uğursuz seslerini yükselttiler. Kösem para için saltanatını tehlikeye atamazdı. Cülus bahşişinin ödenmesini irâde buyurdu.

Ama padişah hazinesi tamtakırdı. Valide Hazretleri'nin emriyle, Saray-ı Hümayûn'da kullanılmayan ve antika değeri de olmayan bütün altın ve gümüş eşya toplandı. Darbhâneye gönderilip sikke kesildi. Dağıtıldı. Çocuk Sultan Murad'ın başındaki tehlike uzaklaştırıldı.

Anadolu'da ayaklanmayan çok az eyâlet kalmıştı. Hepsi Sultan Osman'ın kanını istiyor, kaatillerinin yeterli şekilde cezalandırılmadığını iddia ediyor, ellerine geçirdikleri yeniçeriyi öldürüyorlardı. 1624 yılının 11 Ocak'ını 12 Ocak'ına bağlayan gece, Bağdad'ın Safevîler'in eline düşmesi, Sultan Murad'ın saltanatını daha karanlık bir manzara ile açtı. İran'la kanlı bir savaş başladı.

Bağdad geri alınamıyor

İran'la savaş, Anadolu'da ihtilâl, İstanbul'da cuntalar... Devlete sadrâzam dayanmıyordu. 3 Nisan 1624'de Kemankeş Kara Ali Paşa'nın boynu vuruldu. Çerkeş

106/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN '

Mehmed Paşa vezîr-i âzam oldu. O da tutunamadı. 8 Şubat, 1625'te Kösem Valide, mührü Dâmâd Müezzîn-zâde Hafız Ahmed Paşa'ya verdi.

Hafız Ahmed Paşa, Sultan Ahmed'le Kösem Sultan'ın büyük kızları Ayşe Sultan'la evliydi. Ve Ayşe Sultan'ın üçüncü kocası idi. Otuz beşine gelmemiş Kösem Sultan'ın kızı nasıl üç koca değiştirmiş olabilirdi? Şöyle: Ayşe Sultan, önce Vezîr-i âzam Dâmâd Nasûh Paşa'ya nikahlandı. Ancak çocuk olduğu için zıfaf olmadı. Paşa idam edilince, bakire olarak dul kaldı. Gene çocuk yaşında vezirlerden Karakaş Mehmed Paşa'ya nikahlandı. Paşa 1621 Polonya seferinde şehid düşünce, Sultan, 16 yaşında ve bu defa bakire olmaksızın dul kaldı. Hafız Ahmed Paşa ile evlendirildi. Şimdi Bağdad'ı Osmanlı'nın «Kızılbaş-ı bed-maaş» dediği İran'ın Safevî Türkleri'nden geri almak görevi, Vezîr-i âzam ve Serdâr-ı Ekrem Dâmâd Hafız Ahmed Paşa'ya verilmişti. Ama Paşa iyi devlet adamıydı, asker olarak tecrübesi azdı. Ordu düzenini kaybetmiş, politika ve ihtilâl bulaşmıştı. Safevî İran Türk Devleti ise, Osmanlı'dan sonra dünyanın en kudretli imparatorluğu idi. Nitekim Hafız Paşa, Bağdad'ı alamadı ve Kösem de damadını iktidar makamında fazla tutamadı. 1626 yılının ilk günü mühr-i hümâyûn, ikinci defa olarak Dâmâd Halil Paşa'ya verildi.

Kösem, köşesine çekiliyor

Anadolu hâlâ karmakarışık. Vezir Abaza Mehmed Paşa'nın çevresinde toplananlar, hâlâ şehid Sultan Osman'ın kan dâvası peşindeydiler. Vezir-i âzam Halil Paşa, Anadolu'ya hareket etti. Ama bütün tecrübesine rağmen Abaza Paşa meselesini halledemedi. İran'a karşı da bir başarı kazanılamadı. Halil Paşa'dan mühr-i hümâyûn alındı. 6 Nisan 1628'de dördüncü vezir olarak İstanbul'a çağırıldı.

Kösem Sultan/107

Genç vezirlerden Husrev Paşa, vezîr-i âzam ve serdâr-ı ekrem (başkumandan) oldu. Zeki, sert, gayetle zalim, muhteris, kurnaz, karıştırıcı, hodbin bir adamdı. İyi askerdi. Ama zorbabaşı idi. İstanbul'da çocuk padişahı ve kadın saltanat nâibesini pençelerinde tutan zorbalara, gizliden gizliye ona dayanıyor, ondan emir alıyorlardı.

Husrev Paşa, Abaza Mehmed Paşa'yı devlete itaat ettirerek İstanbul'a gönderdi. Batı İran'ı çiğnedi. Ama Sultan Murad'ın en büyük emelini gerçekleştiremedi: Bağdadı geri alamadı. Az sonra öldürülmek üzere azledildi.

Sultan Murad, delikanlı olmuştu. Zorbalardan kurtulmak, idareyi eline almak istiyordu. Eniştesi Dâmâd Hafız Paşa'yı tekrar sadârete getirdi. Kösem Sultan da zorbalardan bıkmıştı Delikanlı olan oğlunun zamanla artacağı tabii görünen nüfuzuna karşı çıkamayacağı da aşikârdı. Gittikçe siyâset sahasında daha az görünmeye gayret etti. Adetâ zorbalarla oğlunun, başlamakta olan amansız mücadelesini seyre çekildi.

Yeni bir ihtilâl

İkinci Sultan Osman Han'ın şehid edilmesi üzerinden 10 yıl geçmişti. Huzursuz, adetâ padişahsız bir on yıl... Devlet başkanlığını Kösem Sultan temsil ediyordu. Ama padişah oğlu, palazlanmaya başlamıştı. Sultan Murad, daha tahta geçtikten az sonra, çocukken suikaste maruz kalmıştı. Kaldı ki, ağabeyi Sultan Osman'a karşı yapılan ihtilâlin öcünün alındığına da kani değildi. On ihtilâl yılının Cihan Devleti'ne nelere patladığını hesap ettikçe, dişlerini daha fazla gıcırdatmaya başladı. İlk olarak zorbabaşı Husrev Paşa'nın işini bitirmeye karar verdi. Kösem, bucağına sindi. İhtilâlciler ve padişah oğlu... Çarpışmaları mukadderdi. Çünkü oğluna söz geçiremez olmuştu. Oğlunun ihtilâl elebaşlarına boyun eğmeyeceğini

108/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

de, ihtilâlcilerden çok evvel teşhis etmişti. Hangi taraf kazanırsa, Kösem onun yanında olacaktı.

19 Receb'e rastlayan 10 Şubat 1632 günü, çoktan beklenen ihtilâl koptu. Karanlık ve yürekleri titreten bir kış sabahı, dünyanın en kalabalık beldesi, Cihan Devleti'nin taht şehri İstanbul, ıztırabla uyandı. İhtilâli, Husrev Paşa'nın İstanbul'daki cuntasının başı olan Vezir Dâmâd Topal Receb Paşa düzenlemişti. Zaten iki günden beri yeniçeriler, kapıkulu sipahileri ve onların peşine takılan işsiz güçsüz takımı, sokaklarda nümayiş yapıyorlardı.

Husrev Paşa'nın idamı

Âsîlerin bahanesi, Sultan Murad'ın, Husrev Paşa'nın katlini emretmiş olmasıydı. Tokat yolunda olan padişahın adamları, Husrev Paşa'nın işini bitirmek için irâde-i şâ-hâne almışlardı. Husrev Paşa'nın kellesi düştü. Osmanlı tarihinde, padişahın katlini ferman buyurduğu hiç kimsenin, ordu onu savunsa bile kellesini kurtarabildiği görülmemişti. Meğer ki, Osmanlı toprakları dışına kaçabilsin! İstanbul'da cuntacılar, dehşete düştüler. En güvendikleri vezîri, resmen annesinin niyabeti altında bulunan bir delikanlı padişah, Kapıkulları'na bile danışmadan idam ettirmişti. İş sıkı tutmadıkları takdirde, sıranın kendilerine gelmesi gün meselesiydi. Padişahın gözünü korkutmaya karar verdiler. Onu, ağabeyi Sultan Osman'ın akıbetiyle tehdit edeceklerdi. Yola gelirse ne âlâ; gelmediği takdirde, Allah'a şükür şehzade

kıtlığı yoktu. Efendileri Sultan Ahmed Han'ın oğulları, padişahın küçük kardeşleri hayatta idi. Âsî elebaşları, aralarında bunları konuşuyorlardı. Sonra bu konuşmaları, açık nümâyîş hâline dönüştü. Nihayet padişahın yüzüne karşı tehdid derecesini buldu.

Kösem Sultan/109

Âsîler, padişahı yanlış yola sürüklediklerini iddia ettikleri 17 devlet adamının kellesini istediler. İstedikleri başlar arasında, Osmanlı tarihinde görüp işitilmemiş bir şey olmak üzere, 79 yaşındaki Şeyhülislâm büyük şair Yahya Efendi'nin mazlum başı da vardı.

Sultan Murad, şeyhülislâmını kurtardı ama, eniştesi Hafız Paşa'yı muhafaza edemedi. Âsîler, sadrâzam paşayı padişahın gözleri önünde delik deşik ettiler. Kerbelâ'ya nazire bir gündü. Sultan Osman faciasının adetâ küçük çapta bir tekrarı idi.

İkinci ihtilâl

Delikanlı padişah, ilk vuruşmayı kaybetmişti.

Ama baş eğmedi. İhtilâlcilerle işbirliği yapacağına dair tek kelime telâffuz etmemesi, gözlerinin önünde eniştesi sadrâzâmı parçaladıkları hâlde en küçük tâviz vermeye yanaşmaması, cuntayı önce şaşırttı, sonra fena halde kızdırdı. Gerçekte, padişahı öldürmek gibi bir fikirleri yoktu. Sultan Murad da bunu hesaplamış olabilirdi. Padişahı sadece sindirmek, devlet işlerinden el çektirmek istiyorlardı. Daha önce de İkinci Selim gibi devlet işlerine çok az karışan pâdişâhlar gelmemiş değildi. Ama onlar, yönetimi, meşru sadrâzâma ve Dîvân-ı Hümâyûn'a bırakmışlardı. Yoksa imparatorluk ordusunun küçük bir kısmını teşkil eden İstanbul cuntasına değil. Bir Cihan Devleti'nin böyle bir sisteme girebilmesi mümkün değildi, Aşîret hâline gelirdi. Padişahın savunduğu mantık bu idi. İhtilâlciler ise, ikinci bir Genç Osman faciasını göze alacak durumda değillerdi. Zira 10 yıldan beri Sultan Osman'ın öcünü almak için binlerce yeniçeri öldürülmüş, Kapıkulları çok ağır şekilde itibar kaybetmişlerdi. Çok sıkıştırlarsa, Sultan Murad'ın hayatına dokunmamak kay-

110/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

dıyla, kardeşi velîahdi tahta geçirmek için karar aldılar. 20 Şaban'a rastlayan 12 Mart 1632 günü yeni bir ihtilâl çıkarttılar. Sultan Murad, bu ihtilâlden de mağlûp çıktı

Asiler tepelendi, devlet kurtarıldı

Artık padişah, «ya devlet başa, ya kuzgun leşe» çizgisine gelmişti. 18 Mayıs'ta, ihtilâlcilerin kendisine zorla vezîr-i âzam yaptırttıkları, âsîlerin gerçek lideri, Dâmâd Topal Recep Paşa'yı saraya çağırıp, hiç beklemediği bir anda cellâda teslim etti. Tabaniyassı Mehmed Paşa'yı yerine getirdi. 8 Haziran 1632'de zorbalar, son bir ihtilâlle padişahı alt etmek istediler. Fakat bütün tedbirleri alan Sultan Murad, ihtilâli bastırdı. Asîlere çok tesir edici bir nutuk söyledi. Tek ses çıkmadı. Asayişsizlikten ve sözün ayağa düşmesinden yaka silken herkes, pâdişâhın yanında yer aldı.

Sultan Osman'ın şehid edildiği Haile-i Osmaniyye'den 10 yıl ve 19 gün geçmişti ki, meşru iktidar ancak kurulabildi. Sultan Murad, bütün devleti eline aldı. Ve Kaanûn'den beri asla görülmemiş bir kudret ve iktidarla kucakladı. Kösem Sultan'ın nâibelik devri sona erdi. 10 yıllık asayişsizlik, zorbalık, huzursuzluk devri de sona erdi. Şimdi Dördüncü Sultan Murad Han 20 yaşındaydı. Kösem'in 8 yıl 8 ay 28 gün devam eden saltanat nâibeliği biterken yeni bir dönem açılıyordu. 42 yaşına gelen Vâlîde-i Cihan Hazretleri, Topkapı Sarayı'ndaki muhteşem dairesine çekildi, devlet ve siyaset işlerinden tamamen el çekti. Oğlunun böyle bir şeye asla müsamaha etmeyeceği anlaşılmıştı Sultan Murad, devlete eski düzenini iade etmek için, büyük bir çabaya girişti.

Dokuz yıla yakın Kösem Sultan, dünyanın en kudretli devletine hâkim olmuştu. Nüfuzu, bütün Avrupa'da bili-

Kösem Sultan/11

niyordu. Elçiler, Valide - Sultan'ın muvafakati olmaksızın bir şey yapılamayacağını çoktan anlamışlardı.

Şimdi Kösem Sultan, bu derecede büyük bir nüfuzu kaybediyordu. Gerçi Sultan Murad, annesine karşı saygılıydı. Ama hâkimiyetinin Harem-i Hümâyûn dışına taşmamasına çok dikkat ettiği de bir gerçektir.

Her şey devlet için

Sultan Murad'ın tedhiş devri, bir devlet terörü halinde başladı. Padişah, hiçbir gayrı meşru harekete izin vermiyordu. Küçük suçlar, şiddetle cezalandırılıyordu. 2 Eylül 1632'de Cibali'de çıkan bir yangın hızla yayıldı. Rüzgâr, yangını körükledi. 24 saat içinde, Marmara ile Haliç ve sular arasında kalan asıl İstanbul'un beşte biri yandı. Yirmi bin ev, birçok saray, konak, medrese, cami mahvoldu. Pek değerli tarihî eşya ve kitaplar yandı. Bu, Sultan Murad için büyük bir bahane vesilesi oldu. 16 Eylül'den itibaren tütün yasağı koydu. Kahvehaneleri kapattı. Buna 5 Ağustos 1635'te içki yasağı eklendi. Eski zorbalar, tütün veya içki içiyorlar bahanesiyle buldukları yerde tepelettirildi. Bütün Osmanlı tarihinde, ilk defa olarak yeniçerilerin ödü koştular. Tek itiraz sesi yükselmedi.

Padişah, ağabeyi Sultan Osman olayında olsun, sonraki on yıllık kargaşa döneminde olsun, ilmiyye sınıfının, ulemâ-yı rüsum hazarâtı'nın ses çıkarmamasına, yasa, hukuk ve din nâmına yolsuzluklara ve

zulümlere müdahale etmemesine, çok defa zorbalarla işbirliği yapıp keselerini doldurmalarına da mim koymuştu. 7 Ocak 1634'te, en küçük mensubunun idam ve hapis cezası verilemediği, ancak azledilip sürülebildiği ulemâ sınıfının başı Şeyhülislâm Ahî-zâde Hüseyin Efendi'yi idam ettirdi. Devlet otoritesine ve kurulu düzene çarpan kimsenin

112/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

kellesini koruyamayacağını anlatmak için, bir de Kırım hanını idam ettirdi. Yaşama hakkı dahil, bütün nimetlerin ancak devletle kaim olduğunu telkin etmek için, her şeyi yaptı Bir taraftan da ciddi reformlar icra ederek orduyu ve sarayı düzeltti.

Şehzadelerin idamı

22 Ekim 1633'te Vezîr-i âzam ve Serdâr-ı ekrem Tabaniyassı Mehmed Paşa, Sultan Murad'ın emriyle, İran seferine çıkmak üzere Üsküdar'dan hareket etti. 28 Mart 1635'te Murad Han, bizzat ilk sefer-i hümâyûnuna çıktı. İstanbul'da sadâret kaymakamı ve saltanat naibi olarak Vezîr Dâmâd Bayram Paşa bırakıldı.

Bayram Paşa, muktedir bir vezirdi. Sultan Murad'ın kızkardeşlerinden Hanzâde Sultan'la evliydi. 25 Ağustos 1635 günü, seferde bulunan padişah'tan bir hatt-ı hümâyûn aldı. Paşa, hakanın emrini büyük ızdırabla okudu. Sultan Murad, kardeşleri şehzade Süleyman'la Şehzade Bâyezid'in öldürülmelerini emrediyordu.

Biri yirmi üç, diğeri yirmi buçuk yaşlarında ve büyüğü velîahd olan şehzadeler, ibrişim kemendle boğuldu. Bu suretle hayatta padişah dışında sadece iki erkek Os-manoğlu kaldı: Sultan Murad'ın kardeşleri, şimdi velîahd olan Şehzade Kasım ve Şehzade İbrahim. Bunlar Kösem Sultan'dan doğdukları için, hayatlarına şimdilik dokunulmamıştı. Sultan Mustafa da henüz hayatta idi ama, artık deliliği ortaya çıkmıştı, yeniden tahta geçmesi mümkün değildi. Sultan Murad'ın şehzadeleri ise, hikmet-i Huda, doğduktan az sonra ölüyor, fakat kızları yaşıyordu.

Sultan Murad'ın iki şehzade hakkındaki irâdesinin yerine getirildiği akşam, padişah, Revân kalesini fethetmişti. Tebriz üzerine yürüyordu ve İran Türk ordusu Osman-Kösem Sultan/113

lı karşısında meydan muharebesi kabul etmeyip İran içerilerine doğru savuştuğu için, Tebriz'e de gireceği muhakkaktı. Revân fetih-nâmesi eklenmiş hatt-ı hümâyûnu Bayram Paşa, kapıcılar kethüdası Salih ve Musahib Beşîr Ağalar eliyle aldı, şenlik ilân etti.

Bayram Paşa, bir ayaklanmadan korkarak, şehzadeleri gizlice gömdürmüştü. Ama halk, hâdiseyi öğrendi, mateme büründü. Haber Avrupa'ya bile yayıldı ve derin akisler yaptı Paris'te Racine, bu olay üzerine ünlü trajedisini yazdı.

Sultan Murad, şân u şeref içinde ilk sefer-i hümâyûnundan döndü. 2 Şubat 1637'de Tabaniyassı Mehmed Paşa'yı azlederek, Dâmâd Bayram Paşa'yı vezîr-i âzam yaptı Uzun bir Bağdad seferine çıkmaya karar veren Murad Han, İstanbul'da arkasında hiçbir tehlike bırakmak istemiyordu. Bu def'aki hedefi, Ulu şehzade Sultan Kasım idi.

Velîahd-Şehzâde Kasım, 24 yaşına gelmişti. Ağabeyi Dördüncü Murad'dan 2 yaş küçüktü ve onun gibi Kösem Mâhpeyker Vâlîde-Sultan'dan doğmuştu. Kösem'in üç oğlunun ortancası idi. Pek değerli bir şehzade idi. 17 Şubat 1638'de boğularak öldürüldü. Kösem hâdiseyi, infazdan az sonra haber alabilirdi.

Yeni velîahd

Sultan Murad, sonuncu kardeşi İbrahim'e de kıymak istiyordu. Kösem, ortanca oğlunun ölümüyle perişan, küçük oğlunu kurtarabilmek için çılgın gibi dairesinden fırladı Destur istemeden Murad Han'ın dairesine girip eteklerine yapıştı. Ağladı, sızladı, konuştu ve... Şehzadesinin hayatını kurtardı. Böylece Kösem Mâhpeyker Sultan, çok uzun siyâsî hayatında, Türk milletine en büyük iyiliğini

114/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

yapmış oldu. Zira, Şehzade İbrahim de idam edilseydi, Dördüncü Murad ölünce, Osmanoğulları hanedanı kesilecek, Türk Cihan Devleti muhtemelen parçalara ayrılacaktı. Her Osmanlı ülkesinde padişahlık ve halifelik iddiasında bulunacaklar türeyecek, iç savaşlarla kan gövdeyi götürecekti. Tıpkı Selçuklu Hanedanı'nın düşmesinden sonraki Türkiye'nin manzarası gibi. Ve Osmanoğulları, Selçuklular düşünce yirmi parçaya bölünen Anadolu'yu yeniden toparlamak için ne fedakârlıkları göze almamışlardı ki?..

Bu suretle İbrahim, ulu şehzade (velîahd) oldu. Ondan ve deli amcasından başka da, Sultan Murad dışında Osmanlı hanedanından erkek kalmadı. Sultan Murad'ın İbrahim'in katlinden vazgeçmesinin sebepleri arasında, kendisine bir şey olduğu takdirde hânedânın söneceği korkusu da vardı; kardeşinin âciz, pısrık, hastalıklı olduğunu bilmekten doğan bir küçümseme de mevcuddu. Ama hele bir iki şehzadesi yetişmiş yaşa gelsindi...

Bağdad Fâtihî'nin ölümü

Miskinin biri olarak gördüğü kardeşinin hayatını başıslayan Sultan Murad, annesini teselli ederek ve İbrahim'e dokunmayacağını kesin vaad ederek, onu dairesine gönderdi. 8 Mayıs 1638'de de İran'a karşı ikinci sefer-i hümayûnuna çıktı ki, «Bağdad Seferi» diye ünlüdür. 15 Kasım'da Bağdad muhasarası başladı ve çok kanlı vuruşmalardan sonra 24 Aralık 1638'de şehir fethedildi. Sultan Murad, artık "BağdadFâtihi" diye anılıyordu. Atası Kaanûnî'den sonraki ikinci Bağdad fâtihi...

Ancak, asrın en büyük hükümdarı, bütün Türk tarihinin gördüğü en büyüklerinden biri, uzunca müddetten beri hastaydı. Daha Revân dönüşünde kesin teşhisi yapılamayan bir hastalık başlamış, Cihan Hakanı, ıztır-

Kösem Sultan/115

bindan Diyarbekir'de 71 gün dinlenmek mecburiyetinde kalmıştı. Bir ara çevresindekilere kendi hayatından ümid kestiğini, kardeşi Şehzade Kasım'ın tahta geçeceğini söylemişti. Ama, çok hasta olduğu bu 71 gün içinde de her gün devlet işleriyle uğraştı. Diyarbekir sahrasına kurulmuş otağ-ı hümayûnunda devamlı çalıştı ve... Birden iyileşti. Menhus hastalığı ne menem şeyse, emsali görülmemiş kudretteki bünyesine mağlûb olmuştu. Ama 26 Ocak 1640'ta ölüm hastalığı başladı. Bir gün öncesi şeker bayramı idi. Pâdişâh-ı Cihan Hazretleri, renk vermeden gündüzün tebrikleri kabul etti ve gece ata binerek en gözde adamlarından olan kapdân-ı derya ve ikinci vezir Silâhdar Mustafa Paşa'nın Atmeydanı'ndaki sarayına gitti. Ertesi sabah, bir daha kalkamayacak şekilde yatağa düştü. «Bre hây Murad Han!..»

8 Şubat 1640 akşamı, saat sekizdi. Topkapı Sarayı'nda esrarlı, derin, bir bakıma korkulu bir sessizlik hüküm sürüyordu. İki haftadan beri gittikçe ağırlaşan bir hastalıkla yatağa serilen padişahın başucunda, yalnız birkaç Enderun subayı bekliyordu. Hekimbaşı son muayenesini yapmış, birkaç saat önce ayrılmıştı. «Cihan Pâdişahı», «Bağdad Fâtihi» Dördüncü Sultan Murad Han, can çekişiyordu. Nefesi çok hafiflemişti. Bir Enderûnlu, hafif sesle Kur'ân okuyordu. Gözlerini hükümdarın yüzünden ayırmıyan, silâhdâr-ı şehryârî Siyâvuş Ağa, birden heyecan ve teessürle titredi. Murad Han'ın şahin bakışlı elâ gözleri hafifçe kaymış, sonra birden sabitleşmişti. Silâhdar Ağa, büyük saygıyla yaklaştı. Hükümdarın göz kapaklarını indirdi. Yüzünü örttü. Osmanlı tarihinin bir safhası kapanmış, dünyaya



116/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

velvele veren Türk hakanı, henüz 28 yaşını doldurmadan ölmüştü. 27 yaşını 6 ay ve 12 gün geçiyordu. Ömrü, babası Ahmed Han'inkinden bile 22 gün eksikti. Daha 17 yaşındayken kendisiyle görüşen Venedik Büyükelçisi, 1630'da Venedik Senatosu'na gönderdiği mahrem yazıda, Sultan Murad'ın zekâsından ve sertliğinden ürktüğünü, onun Makyavel'i okuduğunu, istikbalde büyük işler yapacağını, Avrupa için çok tehlikeli olabileceğini bildirmişti. Has Oda subayları, dakika geçirmeden vezîr-i âzami saraya çağırdılar. Kanun böyleydi. Vezîr-i âzam Kara Mustafa Paşa, telâşla Enderûn-i Hümayûn'a girdi. Silâhdar-ı Şehryârî Siyâvuş Ağa'nın yüzünü görür görmez vaziyeti kavradı:

— Bre hây Murad Han! diye teessürünü açıkladı Kapı Ağası'na, Ulu Şehzâde'yi davet etmek üzere emir verdi. Zira taht, Türkiye devleti başkanlığı, bir an bile boş bırakılamazdı. Bu da kanundu. Kapı Ağası, telâşlı bir saygıyla Vefâhd Sultan İbrahim'in dairesine girdi:

— Şehzadem, dedi; mübarek başınız sağ olsun! Birader-i sa'dahteriniz Sultan Murad Han, Dâr-ı Bakaa'ya gitti. Taht-ı saltanat sizindir, buyrun!

«Çıkmazım!»

Sultan İbrahim'de renk attı. Yıllardan beri beklediği akıbetin gelip çattığını düşünerek sapsarı kesildi. Beklediği akıbet, elbette ağabeyleri Bâyezid, Süleyman, Kasım gibi boğulmaktı. Başka ne gibi bir akıbet bekliyebilirdi? Sultan Murad henüz 28 yaşındaydı ve devletin en sağlam bünyeli adamıydı. Daha yarım asır saltanat sürse gerekti!

Sultan Ahmed Han gibi şanlı bir hükümdar 7 şehzade bırakmış, bunlardan yalnız Sultan Murad rahat döşğinde ölmüş, diğer 6'sı katledilmişti. 7 şehzadenin 3'ü tahta

Kösem Sultan/17

geçmişti ki, Sultan İbrahim, en küçükleri idi. 7 şehzadenin ilk altısı aslan gibi gençler oldukları hâlde, İbrahim cellâd bugün mü, yarın mı gelir korkusuyla, hayatından bezmişti, âsâbı bozulmuştu. Ancak bir akıl hastalığı yoktu. Şimdi 24 yaşında idi. Direnecekti. Varsın cellâdlar dairesine gelsindi. Dışarıya çıkmayacaktı. Kapı Ağası'na sert bir sesle:

— Siz bana mekr-ü âl edersiz, dedi; bana taht-ı saltanat gerekmez! Karındaşım sağ olsun! Benden ne istersiz?

Valide Hazretleri'ne haber uçuruldu. 50 yaşına gelen Kösem Mâhpeyker Sultan, büyük oğlu Murad Han'ın ölümünü haber aldığı zaman, kılını bile kıpırdatmamıştı. Hattâ, ümitli bir sevince düştüğü söylenebilirdi. Zirâ Murad Hân, kardeşi gibi annesini de adetâ dairesine habset-mişti. Devlet işlerine karıştığı takdirde akıbetinin iyi olmayacağı tehdidinde bulunmaktan bile çekinmemişti. Şimdi taht sırası diğer oğlu İbrahim'deydi. Elbet onun devrinde daha iyi günler görecekti. Bu hayâl içinde, uçar gibi Harem koridorlarını geçti. Oğlunun dairesine girdi:

— Arslanım, dedi; başın sağ olsun! Karındaşın öldü, gel çık, saltanat sırası sendedir!

Sultan İbrahim'in annesine de zerre kadar itimadı yoktu. Ağabeyi Şehzade Kasım'ın öldürülmesine mâni olabilmiş miydi? Kasım da, Sultan Murad gibi, kendisi gibi, Kösem'in öz oğlu değil miydi:

— Çıkmazım, diye cevap verdi; var git Valide, sen bu işe karışma!

İbrahim götürülüyor

Kösem Sultan, Murad Han oğlunun öldüğüne yemin etti. İbrahim Han, yemine inanmadı. Kösem, Kur'ân-ı Kerîm getirtip öptü, bir daha yemin etti. İbrahim, buna

118/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

da ehemmiyet vermedi. Hiç 28 yaşındaki civan ağabeyi ölür müydü? Elbette başına karanlık bir iş getirmek için düzen kuruyorlardı. Kösem, Kapı Ağası'na işaret etti. Ulu Şehzâde'nin koltuğuna girdiler. Bu şekilde bir koltuğunda Ağa, diğerinde annesi Kösem Sultan, Velâhd'i birkaç adım sürüklemeye muvaffak oldular. Bir Osmanoğlu'na dokunmak, akıl almaz bir suçtu. Sultan İbrahim, kanlı gözlerle Kapı Ağası'na baktı:

— Bre hâin pezeveng, dedi; ben sana gösteririm! Kösem:

— Arslanım, dedi; var, kendi gözlerinle nazar eyle! Karındaşın ölmüştür. Ben seni elbet taşra çıkartırım. Zorluk gösterip hanedanının ırzını pâymâl eyleme!

Sultan İbrahim'in ölümden korktuğu falan yoktu, sadece her gün ölümü beklemekten mahvolmuştu. Azmi kırıldı. Annesine dayanarak dairesinden çıktı. Demirkapı'ya yaklaşırken Kapı Ağası koştu, burada bekliyen Vezîr-i azam Kara Mustafa Paşa'yı etekledi:

— Devletlüm, dedi; Valide Hazretleri irâde buyurlar, İbrahim Han uzaktan sizi bostancıbaşı zannedip hav-feyler, devletle taşra teşrif buyrun!

Gerçekten sadrâzamların Demirkapı'ya kadar Harem'e yaklaşmaları âdet değildi. Ancak bostancıbaşı, padişahın sarayı hakkındaki emirlerini almak için Harem eşiği sayılan bu kapıya gelirdi. Kara Mustafa Paşa, çekildi.

Sultan İbrahim, dehşet içinde, asla ayak basmadığı ağabeyinin yatak odasına girdi. Vezîr-i âzam Paşa, bu odaya getirilmişti. Velâhd-Şehzade, Kara Mustafa Paşa'nın fazlasıyla heybetli olan vücudunu görünce ürktü. Kösem:

— Arslanım, lalan budur! dedi.

Mustafa Paşa, yer öptü. Sonra yeni padişahı eteklemek için yaklaştı. Sultan İbrahim hemen geri çekilip:

— Siz hîle edersiz, dedi; bende saltanat hevesi yoktur. Karındaşıma böyle bildiresiz!

Kösem Sultan/119

Kara Mustafa Paşa, yıllardan beri Sultan İbrahim'i görmemişti. Sultan Murad gibi bir hükümdardan sonra, tahta böyle bir şehzadenin geçeceğini düşünüp müteessir oldu.

— Pâdişâhım, dedi; Hak Taâlâ, Cennet-Mekân karındaşınız yerde yattıkça size ömür vere. Taht u saltanat mübarek olsun!

Bu hava içinde İbrahim Han, adım adım, ağabeyinin yatağının başına kadar geldi. Yüzü örtülmüş, bir ölü yatıyordu:

— Açın! şeklinde padişah sıfatıyla ilk emrini verdi. Merhumun yüzündeki örtü kaldırıldı. Sultan İbrahim, hayret ve dehşetle, gözleri kapanmış muhteşem başı seyretti. Bu baş, üç kıt'a üzerinde titretmedik kalb bırakmamıştı. Şimdi ebedî sükûn içinde yatıyordu.

"Bismillah pâdişâhım»

Sultan İbrahim emretti, merhumun yüzü tekrar örtüldü. Kapiya doğruldu. Tam çıkacakken yeniden döndü. A-ğabeyinin baş ucuna geldi. O şahin bakışlı elâ gözlerin kapalı durmasında, acaba bir hile var mıydı? İbrahim Han, tamamen kani olamamıştı. Tekrar ağabeyinin yüzünü açtırdı. Bir daha seyretti. Kanaat getirdi. Nefsine itimad geldi. Örtülmesini buyurdu. Yatak odasından çıktı. Taht odasına geldi. Kara Mustafa Paşa, Hırka-i Saadet Dairesi'nden getirilen Hazret-i Ömer'in sarığını, Sultan İbrahim'in başına sardı:

— Bismillah padişahım, dedi. Sultan İbrahim:

— Elhamdülillah Yârab, bencileyin zayıf kulunu bu makama lâyük gördün, diye hislerini ifadeye çalıştı. Vezîr-i âzam, koltuğuna girdi. Tahta oturmasına yardım etti. Taht üzerinde Sultan İbrahim:

120/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

— Yârab, saltanatımda milleti hoşhâl eyle ve birbirimizden hoşnûd eyle, sözlerini söyledi. Duâ edildi. Genç hükümdar, nişancı'yı çağırttı. İlk hatt-ı hümayûnunu yazdırdı:

— İnşâ' Allâhü Taâlâ yarın mübarek Perşembe günü, ki şevvalin on altısıdır, cülûs-ı hümayûnum vâki' olmuş-dur, bîat için Dîvân-ı Hümayûn'a gelesiz!

Nişancı, yazdığı kâğıdı sardı. Üç defa öpüp al renkli bir keseye koydu. Sultan İbrahim:

— Bu hatt-ı hümayûnumu, dedi; Müftü Efendi'ye, vezirlerime, kazaskerlerime, kapıkullarına tebliğ edesin!

Hafakan illeti

Kösem Sultan, küçük oğlunun tahta oturmasıyla, rahat nefes aldı. Küçük oğlu İbrahim Han, onun gördüğü zamanlarında Osmanlı haremde yaşadığı altıncı padişahı. Büyük oğlu Murad Han'ın son sekiz dokuz yıllık saltanatı, Kösem için memnuniyetsizlik dönemi olmuştu. Sultan Murad'ın ilk dönemindeki nâibelik senelerinin hasretiyle yanıp tutuşmuştu. Şimdi iktidarı, o gençlik yıllarından çok daha büyük, âdeta karşı konulmaz bir ihtirasla istiyordu. Küçük oğlunun zayıf karakter yapısı, onu büyük ümide düşürüyordu.

Sultan İbrahim, derdliydi. Yıllar boyu dairesinde her gün cellâd beklemişti. Arslanlar gibi ağabeylerinin, Şehzade Bâyezid'in, Şehzade Süleyman'ın, nihayet aynı anneden olduğu Şehzade Kasım'ın boyunlarını ibrişim kemende uzattıklarını, dehşet içinde hatırlıyordu. Kendisinin, ağabeyleri derecesinde değerli bir şehzade olmadığını da biliyordu. Babası Ahmed Han öldüğü zaman çok küçüktü, iki yaşındaydı ve babasını hatırlayamıyordu. Ahmed Hân'ın en küçük şehzadesi, yedinci oğlu olduğu için, kimse tahta çıkabileceğine ihtimal vermemiş, bu

Kösem Sultan/121

yüzden ağabeylerinin zamanında tahsili de ihmal edilmiş, ağabeylerinin büyük kültürünü edinememişti. Şimdi hastaydı. Kendini hiç iyi hissetmiyordu. "Hafakan illeti" vardı. Başı devamlı ağrıyor, sinirleniyor, öfkeleniyor, kalb çarpıntısından şikâyet ediyordu.

Kadınlarla ilgilenmek isteyince muvaffak olamıyordu. Osmanlı haremde padişaha has odalık olarak hazırlanan cariyeler, tecrübesiz kızlardı. Bu husus da âsâbı bozuk bir padişah için aleyhde bir unsurdu. Ve bu durum, Cihan Devleti için felâketlerin felâketi idi. Zira muazzam imparatorluğun dağılmasıyla neticelenebilirdi. Ortada, Osmanoğulları'nın tek erkek âzası olarak Sultan İbrahim kalmıştı ve o tarihe kadar Hanedan asla bu duruma düşmemişti. İbrahim Han ansızın öldüğü takdirde Hanedan sönecekti. «Sultan» denen padişah kızlarının veya onların erkek çocuklarının tahta geçmesi mümkün değildi.

Bu derd tabiatıyla birinci derecede Kösem Sultan'ı ilgilendiriyordu. Mutlaka çaresinin bulunması gerekiyordu. Yoksa Osmanoğulları denen ulu Hanedan kesilir, dünyanın düzeni bile bozulabilirdi. Sultan İbrahim, 24 yaşını 3 ay 5 gün geçte tahta oturdu. Ağabeyi Murad Hân'dan 3 yıl 3 ay 9 gün küçüktü. Kösem, ikisinin arasında bir de Şehzade Kasım'ı doğurmuştu.

Zekâsı yerinde ama...

Ağabeyi Murad Han'ın kan dökücülüğü karşısında Sultan İbrahim, her gün biraz daha ölümle arasındaki mesafenin kısaldığına inanarak, varlıkla yokluk arasında bir iklimde yaşamıştı. Hocaları gelip gidiyordu ama, dersleriyle uğraşacak âsab ve kafa selâmeti yoktu. O zamana kadar Arabça ve Farsça öğrenemeyen tek padişah, hattâ tek şehzade idi. Basit birkaç beyit yazmaktan öte

122/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

bir edebî varlık gösterememişti. Devlet teşkilâtı hakkındaki bilgisi sınırlıydı. Hangi eyaletin hangisinden büyük, ehemmiyetli, gelirli olduğunu bilmiyordu. Devlet adamlarını tanıyamıyordu. Şimdi bu bilgisizliklerini mümkün mertebe ve hızla gidermek gerekiyordu. Bir yandan Ve-zîr-i âzam Kara Mustafa Paşa, bir yandan Dördüncü Murad'ın mahrem müşavirlerinden Koçi Bey ve tarihçi-bestekâr Solak-zâde Mehmed Efendi, bu görevleri üzerlerine aldılar. Tahta çıktığı zaman Sultan İbrahim'in iyi bildiği tek konu, Osmanlı tarihi, atalarının yapıp ettikleri idi. Ama iyi öğrendiği Osmanlı tarihinden ibret alacak yararlıta da değildi. Ancak zekâsı yerindeydi. Zekî olduktan başka, Osmanoğulları'nda irsî bulunan düzgün ve iyi konuşmak hasletine de sahibdi.

Müzmin başağrısı, genç hükümdara dünyayı zindan ediyordu. Hekimler çaresini bulamıyorlardı. Korkularına, derdlerine, tecrübesizliğine rağmen niyetleri iyiydi. Otoriterdi. Devlete hizmet etmek ve milleti hoşnûd etmek emelindeydi. Nitekim hemen ordu ve donanma işleriyle ilgilenmeye başladı. Ama kadınlara, birbirinden güzel genç kızlara karşı başarısızlığı, asabiyetini arttırıyordu. Macunlar yutuyor, samurlar içinde yaşıyor, ama muvaffak olamıyordu.

¹ *Cinci Hoca sahnede*

Bu durum, Kösem Sultan'dan sonra başta Vezir-i âzam, devlet adamlarını da büyük endişeye sevketti. Kösem, birbiri ardınca iç açıcı cariyeleri oğlunun yatak odasına sokuyor, genç padişah kam alamıyordu. Hekim tedavileri netice vermedi. Kösem Sultan, çaresizlik içinde kaldı. Kendisine "Safranbolulu Hüseyin Efendi" adında genç bir yobazdan bahsedildi. Otuzuna gelmemiş ve he-

Kösem Sultan/123

nüz medresenin yüksek sınıflarını da bitirememiş, medresede dirsek çürüten bu yobaz, şimdiden «Cinci Hoca» diye meşhur olmuştu. Nefesinin keskinliğimden ve manevî tesirinin iyi neticeler verdiğinden bahsediliyordu.

Kösem Sultan, çaresiz, «Cinci Hoca» denen Hüseyin Efendi'yi saraya çağırıp görüştü. Oğlunun derdini anlattı. Yoksul hayattan ve medrese hücrelerinden bıkan Cinci, kendisine dünya nimetlerinin kapısının ardına kadar açıldığını derhal anladı. Cihan padişahının derdine mutlaka çare bulacağını iddia etti. Bu kesin iddia, Vâlîde-i Cihan Hazretleri'ne tesir etti. Hocayı oğluna götürdü. Cinci, Pâ-dişâh-ı Cihârt-penâh'a nefes etti, hükümdarı kabzedenden kötü cinleri defetti, güzel bir macun yedirdi ve o gece... Padişah muvaffak oldu. Cihan Devleti kurtulmuştu.

Ancak Cinci'nin dozu kaçırıldığı, tedavide aşırılığa kaçtığı anlaşıldı. Zira Sultan İbrahim Han,, dedesinin babası Üçüncü Murad'a rahmet okutacak şekilde davranmaya başlamıştı. Bilhassa bir genç kızdan lhoşlanmıştı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tarhan Sultan

Veliahd annesi henüz 14 yaşında

Sultan İbrahim'in teveccühünü kazanan genç kızın adı «Hadice Tarhan» idi. 13 yaşını pek az geçmişti. Ukran ırkındandı. Güney Ukrayna'da küçük bir çocukken Kırım atlılarının eline düşmüştü. Saray'a verilmişti. Sarışın, narin, alımlı, güzel bir kız olarak büyüdü. Harem-i Hümayûn'da mükemmel bir tahsil ve terbiye gördü. Padişah için yetiştirilen has odalıklar arasına alındı. Ve bir gün pâdişâha takdîm edildi.

Hadice Tarhan, Sultan İbrahim'den on iki yaş kadar küçüktü. Çok akıllıydı, çok terbiyeliydi ve çok iyi kalbliydi. Herkese iyi davranıyordu. Padişah zevcesi olduğu için kıskanıldığını biliyor, bunu da hoş görüyordu. Maamafih kendi haklarını korumaktan âciz değildi. Kayınvalidesi Kösem Sultan'dan 38 yaş kadar gençti. O'na candan itaat ediyordu. Kösem, büyük oğlu Murad Han'ın hasekilerinin hiçbirinden şikâyetçi olmamıştı. Murad Han, onlardan herhangi birinin nüfuz kazanmasına asla müsamaha etmediği için, Kösem Sultan, Harem'de saltanatını devam ettirmişti. Şimdi küçük oğlunun ilk hasekisi Hadice Tarhan da, onun için

126/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

basit bir çocuktu. Kaç padişahı idare etmesini bilmiş bir Kösem'le aşık atması, imkân sınırlarının tamamen dışındaydı.

Veliahd annesi

1642 yılının ilk günü, 1 Ocak'ta, geceyarısına (doğru, Hadice Tarhan Haseki, on dört yaşlarında anne oldu. O gün, Şeker Bayramı arifesi idi. Doğan çocuğa Sultan İbrahim'in büyükbabasının adı verildi: Ulu Şehzade Mehmed.

Önce Harem-i Hümayûn, sonra Enderun, sonra Bîrûn, sonra İstanbul, nihayet bütün devlet, sevinçle çalkalandı. Veliahd-şehzâde doğmuştu. Osmanoğulları denen ulu Hanedan, kesilmek ve sönmek tehlikesinden kurtulmuştu. Sultan İbrahim'in tahta geçtiği bir yıl on ay yirmi bir günden beri vârisiz kalan tahtın artık bir vârisi vardı. Veliahd-şehzâde Mehmed'den sonra ard arda Sultan İbrahim'in başka şehzade ve sultanları doğdu ve Hanedan, netice bakımından devlet, büyük tehlikeden tamamen kurtuldu. Sultan İbrahim'in hasekileri sıralanmaya başladı. Başhaseki Hadice Tarhan idi ve onun da diğer haseki-ler gibi hiçbir nüfuzu yoktu. Sadece mevki' ve servete kavuşmuştu.

İbrahim Han'ın ilk yılları hoşça geçti. Padişah, hafakan illetinden bir nisbette kurtulmuştu. Şehzade doğumları şenlikleri halkın eğlenmesi için vesile oldu. Dış ve iç haberler iyiydi. 1641 yazında akıncılar, Tuna vâdisini tâ-kib ederek Bavyera'nın Ratisbon (Regensburg) şehrine kadar ilerlediler. Kuzey Bavyera, baştan başa Türk süvarilerinin ayakları altında kaldı. Hattâ Bavyera'da bazı yerler, Türk hâkimiyetine girdiklerini ilân etmeye mecbur oldular. Avusturya'nın Sitirya eyaleti de çiğnendi.

Tarhan Sultan/127

Kapdân-ı Derya Küçük Piyâle Paşa 1642 yazında İspanya'ya aid bulunan İtalya'nın Kalabriya eyaletinin kıyılarını Donanma-yı Hümâyûn ile yakıp yıktı.

Veziir-i âzam değişiklikleri

Veziir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın nüfuzu ise gittikçe azaldı. Cinci Hoca, büyük nüfuz kazandı. Rüşvetle zenginleşip büyük servetler biriktirmek hırsına kapıldı Medresenin yüksek kısmından henüz rûûs (diploma) almamıştı. Buna rağmen ve Osmanlı düzeninin bu husustaki çok sıkı kayıtlarına rağmen, genç softaya Anadolu kazaskerliği ve hâce-i sultânîlik gibi devletin çok yüksek iki payesi verildi. Kara Mustafa Paşa, bu maskaralıklara zor tahammül ediyordu. Veziir-i âzamin hükümdara ta-hakküm etmek isteyen ve istibdada çok yakın otoritesi Sultan İbrahim'i rahatsız ediyordu. Diğer taraftan Kara Mustafa Paşa'nın siyâsî rakîblerini ortadan kaldırmak için düzenlediği faaliyetlerin dedikodusu ayyuka çıktı.

Şahsî durumunun kötüleştiğini sezen veziir-i âzam, birçok selefinin başvurduğu pek uğursuz bir çareyi denemek istedi: Yeniçerileri Saray'a karşı ayaklandırmak için Ocak subaylarına 100 kese rüşvet dağıttı. Hâdiseyi haber alan Sultan İbrahim, 31 Ocak 1644'te Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirdi.

Böylece Dördüncü Murad devrinden kalma tecrübeli, oldukça değerli bir devlet adamı ortadan kalktı. Sultan İbrahim'in hayli muvazeneli geçen birinci saltanat dönemi de kapandı. Civankapıcıbaşı Sultan-zâde Semin Mehmed Paşa, veziir-i âzam yapıldı.

Yeni veziir-i âzam, aşağılık bir dalkavuktu. Korkak, haysiyetsiz ve hırsızdı. Sultan İbrahim, Venedik'ten Girit adasının fethini emretti. Serdâr-ı ekrem olan Kapdân-ı

128/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Derya Yusuf Paşa, 30 Nisan 1645'te Donanma-yı Hümâyûn ile İstanbul'dan hareket etti. 27 Haziran'da Hanya'nın muhasarasına başladı ve 22 Ağustos'ta kaleyi düşürdü Fakat Girit'in tamamı fethedilemedi. Semin Mehmed Paşa, padişah ve Kösem Sultan ne derse yapıyordu. Yine de iktidarda kalamadı. Veziir-i âzamin Venedik'ten rüşvet vaadi aldığını öğrenen Sultan İbrahim çok kızdı. Paşa'yı çağırdı:

— Bre karpuz kılıklı pezeveng, diye azarlayıp azletti.

Mehmed Paşa, kellesini kurtarmanın sevinci içinde sarayına can attı. 17 Aralık 1645'te Salih Paşa, veziir-i âzam oldu. Bir yıl dokuz ay iktidar makamında kaldı. 16 Eylül 1647'de idam edildi. Eski kapdân-ı derya Veziir Kara Mûsâ Paşa, veziir-i âzam yapıldı. Değersiz bir adamdı. Sultan İbrahim'in musâhibesi, nedîmesi ve kadın dalkavuklarının en ünlüsü Şekerpare Hatun'un kocasıydı. Anadolu'da bulunuyordu. Beş gün sonra padişah fikrini değiştirdi. Ahmed Paşa'ya mühür-i hümâyûnunu verdi.

Ahmed Paşa, genç bir vezirdi. Riyakâr bir İstanbul çocuğu idi. Semin Mehmed Paşa derecesinde olmamakla beraber dalkavuktu. İbrahim Han, bütün duvarları ve zemini samur kaplı odalarda keyif ederken, memnuniyetsizlik arttıkça arttı.

Şekerpare ve akıbeti

Memnun olmayanların ve memnuniyetsizliği körükleyenlerin başında, padişahın annesi, Kösem Mâhpeyker Vâlide-Sultan geliyordu. Kösem'in Harem-i Hümâyûn'da bile eski nüfuzu kalmamıştı. Padişah oğlunun zevcesi, hattâ odalığı bile değil, ancak musâhibesi olan Şekerpare bile, Kösem'e küstahlık yapacak derecede işi ileri götürdü. Osmanlı saray düzeninde akıl almaz, görü-Tarhan Sultan/129

lüp işitilmemiş şeydi. Bir vâlide-sultânın arkasından en pis entrikalar çevrilebilir, fakat hiçbir fâni yüzüne karşı en küçük saygısızlık yapamazdı. Dördüncü Murad gibi gelmiş geçmiş bütün Osmanlı padişahlarının en müstebidi bile, annesi Kösem Sultan'a saygısız tek kelime söylememişti. Protokole son derecede bağlı olan Vâlide-Sultan, Şekerpare kendisinin bir emrine karşı akıl öğretene bir cümle söyleyince, emretti. Cariyeler Şekerpare'yi tuttular ve bir güzel dövdüler.

Şekerpare'nin rüşvet ve uygunsuz işlerle zengin olduğu duyuldu. Şundan bundan işlerini yaptırmak vaadiyle çok büyük rüşvetler alıyor, çoğunun işini yaptırmaya gücü yetmeyince de paralarını geri vermiyor, kimse padişah haremine mensub bir kadından hesap soramıyordu. Dedikodular çok büyüdü ve Sultan İbrahim'e arz edilmek cesaretinde bulunuldu. Saf, tecrübesiz ve insanların ne derecede hırslı yaratıklar olduğunu kestirebilmek hassasından yoksun bulunan genç hükümdar, kendisine masal ve hoş fıkralar anlatan nedimesinin servetinin Hazine'ye alınmasını irâde etti. Şekerpare Hatun'un on altı mühürlü sandığına el konuldu. Açıldı. Sandıklar ağzına kadar altın, mücevher ve inciyle doluydu.

Getirilip Sultan İbrahim'e gösterildi. Padişah:

— Hay kâfir kadın, dedi; bana «akşama ekmecek akşam yoktur» deyü yemin ederdi. Şimdi neleri çıktı. Hep benim malımdır!

Padişah, musahibesinin diğer mal varlığının araştırılmasını da emretti. 250 kese akçası, fevkalâde bir kürk koleksiyonu ve diğer değerli eşyası bulunup Hazine'ye alındı. Konağında hepsi çok kıymetli kumaşlardan yapılmış, kürklü, biri baştan başa incili, ikisi sırma işlemeli iki yüz yorgan çıktı.

Şekerpare'nin rüşvet vasıtası olan iki kişinin boynu vuruldu. Şekerpare, Mısır'ın en güneyine, Sudan sınırında Nil üzerinde bulunan İbrim adasına sü-

130/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

rüldü. Ömrünün sonuna kadar ve yoksul bir halde orada yaşamaya mahkûm edildi.

Kösem Sultan, Şekerpare'den fecî ve haklı şekilde intikam almıştı ama, bu skandal, padişahın ve sarayın nüfuzunu sarstı. Üstelik Sultan İbrahim'in hasekilerinin, gözdelerinin, nedimelerinin ardı kesilmedi. Şimdi de ortaya bir Telli Haseki çıkmıştı.

Kösem, saltanat darbesi peşinde

Belirli bir tahsil ve terbiye görmemiş hiçbir kız, acemi cariyeler kısmından has odalık cariyeler kısmına geçemez, padişahın yatak odasına giremezdi. Kanuna aykırı idi. Bu kanunu yalnız bir defa, Sultan Süleyman Cennet-mekân, Hürrem için bozmuştu. Bu defa İbrahim Han, acemi cariyeler koğuşundan geçerken sesler işitti. Sarayda yüksek sesle konuşulmazdı. Hayatında girmedığı bu koğuşa dalıverdi. Çocuk yaşta kızlar oyun oynuyorlardı. İçlerinden birinin saçlarına gelin telleri takmış, onu gelin yaparak düğün alayı düzenlemişlerdi. Padişah, saçlarına teller takınan kızı çok beğendi. Derhal nikâh kıydırarak ona «haseki» payesi verdi. Kız, «Telli Haseki» diye meşhur oldu. Acemi bir cariyenin bir anda kraliçelik protokolüne girmesi, Kösem Vâlide-Sultan'ı çıldırttı. Oğlunun dairesine girdi. Sultan İbrahim'le güzel bir kavga etti.

Artık düzen alt üst olmuştu. Çünkü, hiçbir padişahın annesiyle kavga ettiği işitilmemişti. Hiçbir vâlide-sultan da, oğlu padişahı azarlayacak cesareti gösterememiş, Safiye Sultan bile böyle bir şey yapamamıştı. Sultan İbrahim, tecrübesiz, toy, çabuk kızar ve hareketlerinin neticesini hesaplayamaz mizaçta idi ama, aptal değildi, zeki idi ve konuşmasını çok iyi bilirdi. Annesinin memnuniyetsizliğinin yalnız Harem düzeninin bozulması ve Ha-

Tfarhan Sultan/131

rem'de asırlardan beri devam eden vâlide-sultan'ın mutlak hâkimiyetinin ihlâl edilmesinden doğmadığını biliyordu. Kösem Sultan, siyâsî nüfuz istiyordu. Devlet işlerine karışmak ihtirasıyla yanıp tutuşuyordu. Halbuki büyük oğlu Murad Han'dan sonra şimdi küçük oğlu İbrahim Han da, kendisini devlet işlerine karıştırmamışlardı. Büyük oğlunun çocukluk yıllarında sekiz yıl saltanat naibeliği yapmış, cihan devletini yönetmiş, şöhreti ayyuka çıkmış bir imparatoriçe, siyâsî iktidara karşı aç ve susuzdu. Ama Sultan İbrahim taviz vermedi. Annesinin Harem ve devlet yönetimi hakkındaki nasihatlerini açıkça reddetti. Ona, devlet işlerine karışmamasını ihtar etti. Hattâ, Topkapı Sarayı'ndan uzaklaşmasının iyi olacağını ima etti.

Vâlide-Sultan

Mağrur Kösem, Topkapı Sarayı'ndaki dairesini bıraktı. Sur dışında, Topkapı semti haricindeki yazlığına çekildi. Ama orada, dehşetli bir faaliyetin düzenleyicisi oldu. Oğlunu tahttan indirmek gibi feci bir faaliyet bu. Kösem çok zengindi. Paranın nasıl kullanılacağını da bilirdi. 58 yaşına gelmişti. Devlet adamları arasında da kendi zekâsında kimseyi göremiyordu. Muazzam hayırlar yapmıştı. Herkes, Ahmed Hân devrine yetişmiş, iki padişah doğurmuş bu kadına karşı, kör bir saygı içindeydi. Kösem, önce Vezîd-i âzam Ahmed Paşa'yı elde etmek istedi. Yüz bulamadı. İlk fırsatta Ahmed Paşa'nın hakkından gelmeye karar vererek, ocak ağası generallere döndü. Yeniçeri ağalarına, hattâ ulemâ zümresinin büyüklerine büyük paralar dağıttı. Onları mumdan yumuşak hâle getirdi. Hepsini istikbale aid mübhem imalarla ümide düşürdü ve akıllarını karıştırdı. Oğlunun tahttan indirilmesinin devletin varlığı ile ilgisini anlattı, işe milli bir renk verdi.

132/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Sultan İbrahim, annesinin Zeytinburnu'nda İskender-çelebi hasbahçesinin küçük kasrında giriştiği bu siyâsî faaliyeti bilmiyor değildi. Canı sıkıldı. Annesini Rodos'a sürüp kurtulmak istedi. Ancak bir padişah annesinin İstanbul dışında oturmaya mecbur edilmesi emsali vuku bulmuş işlerden değildi. Genç hükümdar çıkacak rezaleti göze alamadı. Esasen, annesinin gayesinin ciddiyetine de ihtimal vermiyor, onun kendisini bunaltıp saraya dönmek istediğini sanıyordu. Bir valide sultanın öz oğlunu tahtından indirmek isteyebileceğine inanamıyordu. Osmanlı tarihinde böyle bir şey okunmamıştı.

Halbuki Kösem'e göre istikbalini teminata bağlayacak tek çâre, oğlunun tahttan indirilmesi ve çocuk torunu için kendisinin saltanat nâibesi olmasıydı. Ocak ağaları generallerin, değersiz vezirlerin, hattâ bizzat kendisinin eseri olan yolsuzluklardan oğlunu mes'ul tutarak haberler yayıyordu.

Bir müddetten beri Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesini isteyen bir cunta teşekkül etmişti ki, Anadolu'da isyan çıkartmaktan bile çekinmemişti. Ancak padişah, Anadolu yoluyla baskıya alınamadı. Cunta, İstanbul'u karıştırmaya başladı.

Hezarpare Ahmed Paşa

Bu baskı karşısında padişah, 7 Ağustos 1648 günü, Ahmed Paşa'yı azletti. Yaşı seksene yaklaşmış, budala ve sert bir ihtiyar olan Mevlevi Sofu Mehmed Paşa, vezîr-i âzam oldu. Cuntanın, elinde iyi oynatabileceği için seçtiği bir vezir eskisiydi. Ancak muhalefeti teşkil edenlerin en büyük kısmı, padişahın hal'ini (tahttan indirilmesini) istemiyor, altı yaşındaki Veliâhd-Şehzâde Mehmed'in tahta oturmasında sonsuz musibetler görüyorlar-

Tarhan Sultan/133

di. Sultan İbrahim'in ağabeyi Genç Sultan Osman faciası ve bu facianın on yıl müddetle imparatorluğu nasıl sarstığı, unutulmuş değildi. Mutedil kanat, Ahmed Paşa'nın azledilmiş bulunmasıyla yetinmek fikrindeydi. Fakat Ahmed Paşa'yı mecburen azleden Sultan İbrahim, iş yatıştıktan sonra yeni Vezîr-i âzam Koca Mehmed Paşa'nın hakkından geleceğini ağzından kaçırdı Mesele alevlendi. Muhalifler, hayatlarını koruyabilmek için padişahın ortadan kaldırılmasının şart olduğuna inandılar. Kösem'den rüşvet alanlar, var güçleriyle bu fikri destekliyor ve mutedilleri elde etmeye çalışıyorlardı.

Ahmed Paşa'nın sadâreti on buçuk ay sürmüştü. Henüz genç bir adamdı. Hayâtına da kasdedileceğini biliyordu. Sarayına can attı. Taşyabileceği kadar altın yüklenerek, dostlarını teker teker dolaştı. Fakat hiç biri vezîr-i âzami evine kabul etmedi. 7 Ağustos günü akşamı, nihayet, kendisini etekleyerek evine alan bir «dostu» derhal Koca Mehmed Paşa'ya haber saldı. Ahmed Paşa tevkîf edildi. Halefinin emriyle Cellâdbaşı Kara Ali tarafından kemendle boğuldu. Cesedi Sultanahmed Meydanı'na atıldı. Hayli şişmandı. İnsan yağının mafsâl ağırlarına deva olduğu hakkında yaygın bir rivayet vardı. Âsîler, cesedin şurasını burasını keserek «devadır» diye aldılar. Birkaç saat sonra ortada sadrâzâmın çıplak kemikleri kaldı. Et parçaları, elden ele gittikçe yükselen fiatlarla satıldı. Bu andan itibaren Ahmed Paşa tarihe «Hezâr-pâre» (Bin parça) lakabıyla geçti.

Karışıklık başlıyor

Ertesi 8 Ağustos günü, İstanbul'da hiç bir dükkân açılmadı. Halk zarar görmemek için evlerine çekildi.

Meydanlar ve sokaklar, âsîlere ve ipini koparmış serse-

134/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

rilere kaldı. Âsîler, Fâtih Camii'nde toplanmış, Koca Mehmed Paşa'dan sarayda padişahın emriyle yediği dayağın, işittiği küfür ve tehditlerin hikâyesini dinliyorlardı Sultan İbrahim, dağılmazlarsa, hepsini «hurûc ale's-sultân» ile suçlandırıp kılıçtan geçireceğini bildirmişti. 26 yıl önce ağabeyi İkinci Osman âsîlere nasıl cevap vermişse, o da öyle davranıyordu. Ağabeyinin akibetinin bütün tafsilâtını bilmesine rağmen... Herhalde bir Osmanoğlu'nun başka türlü davranabilmesi mümkün olmuyordu. Öyle yetiştirilmişlerdi. Tarih tekerrür ediyordu.

Sabahın erken saatlerinden itibaren âsî asker ve onlara katılan serseriler, Sultanahmed Meydanı'nı doldurmuşlardı. Akılsız ulemâ efendiler, ihtilâlin nelere mal olabileceğini hesaplamadan, ocak ağaları generallerin önüne düşmüşlerdi.

«Cihânı haraba verdin, tahta lâyıık değilsin. »

Şeyhülislam, kazaskerler, ocak ağaları, Saray'a girdiler. Kösem Sultan'la görüşmek istediler. Bu, Kösem'in yıllardan beri beklediği andı. Ancak şimdi, oğlunu savunmak mevkiinde idi. Bu şekilde görünüşü kurtaracak, tarihe oğluna karşı baş kaldıran anne hüviyetiyle geçmiyecek, aklınca tarihçileri şaşırtacaktı. Bir danışıklı dövüştür başladı. Kösem, gûyâ oğlunu savunuyordu.

Vâlîde-Sultan Hazretleri, 58 yaşına rağmen, hâlâ alımlıydı. Başına siyah ipek bir örtü almıştı. Bir zenci hadım ağası, yüzünü yelpazeliyordu. Sıcak bir ağustos günüydü. Ulemâ efendiler ve ağalar, elleri göğüslerinde, ayakta duruyorlardı. Vâlîde-Sultan'ın huzurunda oturulamazdı. Kösem, selâmlarını aldığı ağalara döndü :

— Böyle fitneyi kaldırmaya sebep olmak insaf mıdır?

Tarhan Sultan/135

dedi; her biriniz Hânedân-ı Âl-i Osman'ın ihsaniyle yetişmediniz mi?

"Cülus isteriz "

Ağalar, işareti almışlardı. Halkın kulağına gidebilmesi için, Kösem'le yaptıkları konuşmanın sahteliği nisbetinde iyi geçmesi lâzımdı. Rüşvet batağına ağzına kadar batmış hain bir ihtiyar olan yeniçeri generallerinden Koca Muslihüddin Ağa, yalancı gözyaşları dökerek cevap verdi:

— Benim devletlü sultânım, gerçeksiz. Bendeniz ve hepimiz bu Devlet-i Aliyye'nin nimetleriyle yetiştik. Hassaten ben, kızıl abâ ile ocağa geldim, hâlâ ki yaşım seksene yakındır, bu devletten hesabsız nimetlere mazhar olarak ihtiyarladım. Keşke bugünleri görmeyeydim. Böyle hususlarda önyak olmayı ister miydim? Neye tamahım ve kime ihtiyacım vardır? Ama benim devletlü sultânım, padişahımızın hareketi ve gidişi, şerîat ve akıl hududundan çıktı, âlem ihtilâle geldi. Serhadlere düşman el attı.

Padişah bunlardan gafil. Şer'-i şerîf terk edilip rüşvetle âlem yıkıldı. Hazine israf edildi. Elhamdülillah şehzademiz, tahta lâyııktır. Cülus olmayınca bu cem'iyet dağılmaz.

Kösem Sultan, Ocak sözcüsünü dikkatle dinledi:

— Baka ağalar, dedi; bu kadar zamandır oğlum ne istedi ise hiç bir işe «nâ-mâkuldür» demediniz, fesâd saydığınız işlere rehber oldunuz. Bir kerre olsun birinizden nasihat ve iyi niyyet görülmedi. Toptan nasihat etseniz, ahvâl bu şekle girmezdi. Şimdi bu yüzden hal için toplantı yapmak iyi niyet midir? Bundan sonra her ne ise padişahımıza öğretilip söylen (söyleyiniz). Yaramazları defedip yine tahtında otursun.

136/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN



Kösem 'in üzüntüsü (!)

Eski Anadolu kazaskeri Hanefî Efendi söz aldı: — Benim sultânım, dedi; biz sizin lütfunuza ve merhamet ve şefkatinize itimad edip buraya geldik. Alemin ahvâli müşkil oldu. Düşman etrafa hücum etti. Padişahımız, nefisleri havâsiyle meşgul. Onun zamanında ıslahat kaabil değildir. Ya Sultânım, yakını olan iyileri niçin öldürdü? Kara Mustafa Paşa gibi cennet-mekân oğlunuz Sultan Murad Han devrinden kalma bir veziri, havasına uymadığı için tepeledi. Hanya fâtîhi Yusuf Paşa'yı haksız yere katletti. Bunları gören âdem, artık ince cesaret edip nasihat için padişaha yaklaşabilir? Vâlîde-Sultan:

— Şimdi yedi yaşında bir masumun saltanatı nice mümkün olur? dedikte Hanefî Efendi bunun dahi cevabını verdi:

— Mezhebimiz olan Hanefî mezhebinde akılsız büyüğün saltanatı caiz değildir, ama akıl sahibi çocuğunki caizdir. Mâsûm, cülus eder. Vezîr işleri yürütür.

Şeyhülislâm olabilmek için her şeyi göze almış bulunan kazaskerlerden büyük âlim Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi de hayli söz söyleyince Kösem, gözyaşlarını siler gibi yaptı:

— İmdi varayım, dedi; şehzadenin sarıkcağını sardırıp çıkarayım!

Padişahın huzurunda

Devlet büyükleri birleşerek Sultan İbrahim'in bulunduğu mahalle doğruldular. Silâhdâr, çuhadar ve bostancı-başı ağalar, devlet büyüklerinin önüne düştüler. Kalabalık, büyük bir edeble padişahın huzuruna vardılar:

Tarhan Sultan/137

— Padişahım, dediler; ulemâ ve âyân re'ylere üzere içeri buyurun!

Sultan İbrahim Han, yüksek sesle feryada başladı:

— Bre hainler, bre pezevenkler, bu nasıl iştir? Ben her birinize ihsanlar etmedim mi? Şimdi havanıza tabî olmadığım için beni kaldırmak tedârükün ettiniz. Ben padişah değil miyim? Bu ne demektir?

Kazasker Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi, mecliste büyük cür'et gösterdi:

— Hayır, padişah değilsin, dedi; şer'î ve dinî işlere mukayyed olmayıp cihanı haraba verdin. Vakitlerini gafletle geçirip, rüşveti açığa çıkardın. Zalimleri âleme musallat ettin. Hazineyi israf ve yok ettin! Abdülazîz Efendi'nin bir padişahın yüzüne karşı söylemeye cesaret ettiği bu sözlerden, herkes donup kaldı. Bu mecliste bulunan ve sonradan şeyhülislâm olan büyük şâir Bahâyî Efendi, manzarayı bir müddet sonra bir tarihçiye şöyle anlatmıştır:

«Tahta lâyük değilsin»

— Ben Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin torunuyum. Ailemizden şimdiye kadar dört şeyhülislâm, nice kazasker çıkmıştır. Bir buçuk asırdan, Yavuz Sultan Selim cennet-mekân devrinden beri Osmanoğulları'nın nimetleriyle perverde olmuş bir aileyiz. Ben de Sultan İbrahim Han Hazretleri'nin nice ihsanını gördüm. Mecliste hicabımdan cümle gâhîce görünmekten haya ederdim ki, şâyed padişahın gözü rast gelip eski nimetlerini tâdâd ey-liye! Hele Allah'a hamdolsun, asla hitâb etmedi. Sultan İbrahim, ne zaman kendini müdafaaya başlasa, Şeyhülislâm Abdülazîz Efendi ve Muslihüddin Ağa cevap verirlerdi. Bunun üzerine Enderun ağaları:

138/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

— Siz, padişahsız ve size kemlik olmaz. Varıp birkaç eyyam huzur ve istirahat eylen. Yine devleti siyânet tedbîri olarak ulemâ ve sair kullarınız şefkaten bu tedârükü görmüşlerdir, dediler. Sultan İbrahim mütehevvirâne gazaba gelip:

— Ben, dedi; niçin tahtımdan kalkarım? Abdülazîz Efendi tekrar cevaba başladı:

— Bu tahta çıkan şanlı atalarının yoluna sülük etmediğin için tahta lâyük değilsin. Kâfirler Bosna'yı istilâ etti. Seksen pare Venedik kalyonu hâlâ Çanakkale Boğazı'nı kapatmıştır. Gaflete boğulup, elzem olmıyan hususlara hazine sarf edersin!

Ol kadar oğlancık...

Sultan İbrahim şöyle cevap verdi:

— Yalan söylersin. Kâfirler Bosna'yı almadı. Ve kullarım Zadra'yı fethetti. Ve Venedik gemileri Boğaz'dan çoktan gittiler. Ancak siz garazınızdan yalan işler zikredersiniz.

Abdülazîz Efendi:

— İşte, dedi; vezîr-i âzam ve şeyhülislâm ve kazaskerlerin buradadır. Onları yalanlıyorsun. Seni aldatan katli vâcib kimselerin sözüne itimad ettiğin için âlem bu şekle girdi. Hemen kalkmak gereksin.

Sultan İbrahim bu cür'etli sözlerden de yılmadı. Şöyle karşılık verdi:

— Siz yalan söylersiz. Beni tahttan kaldırıp -eliyle yeri işaret ederek- şu kadar oğlancığı padişah mı edersiz? Oğlum yedi yaşındadır. Ol kadar oğlancığın saltanatı nice caiz olur? İmdi malûm oldu ki kendiniz saltanat sürmek istersiz. Bu oğlancık benim oğlum değil midir?

Tarhan Sultan/139

Cinayet teşebbüsü başlıyor

Abdülazîz Efendi yine şu sözlerle ileri atıldı:

— Sen hazineyi itlaf ettin. Çeşitli israflarla eksik akıllıların sözüne uyup, rüşveti açığa çıkardın. İhtilâle sebep oldun. Devlet adamlarını katledip mallarını müsadere etmekle halka muzırsın. Ve talim ve ıslaha kaabil olmamakla tahta lâyıık değilsin.

Ve bu minval üzere nice söz söyledi ki, hiçbir tarihte hiçbir Osmanoğlu muhâtab olmamıştı. Ve çoğu edeb dışı, gerçeklere uygunluğu çok su götürür şeylerdi. Ama Abdülazîz Efendi, şeyhülislâm olmaya karar vermişti, şöyle devam etti:

— Bu sebeplerden sen padişah olamazsın. Ve hilâfetin (halifeliğin) şer'î (meşru) değildir. Amma Şehzade, tâlim kabul eder. Vezîr-i âzam işleri görür, ve kanunlar icra olunur.

İnkarcılar

Sultan İbrahim'in her sözüne cevap verilip susturuldu. Bu sefer dönüp nimetlerini sayıp karşındakileri utandırmaya teşebbüs etti. Yeniçeri Ağası'na:

— Baka bre, dedi; ben seni yeniçeri ağası etmedim mi? Böyle vakitte sen de mi bana hiyânet edersin?

Ağa cevap verip:

— Padişahım, dedi. Senin kulunum ve çırağınım. Amma benim elimde ne vardır? Cümle halk bu hususta ittifak ettiler. Ben cümleye muhalefete kaadir değilim. Muhalefet etsem beni izâle ederler (ortadan kaldırırlar). Bu kulunun tarafdarlığından ne fâide vardır?



140/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Bunun üzerine Sultan İbrahim, Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'ye döndü:

— Bre Abdürrahîm, dedi. Ben seni müftî etmedim mi? Şimdi sen bana niçin kasedersin?

Bir ham adam olan Şeyhülislâm cevap verip:

— Hayır, dedi; beni sen müftî etmedin, Allah eyledi! Sultan İbrahim bu cevaptan ziyâde müteallim oldu.

Baktı ki sözlerine cevaptan gayri nesne vermezler, iki elini yukarıya tutup:

— İlâhî, dedi; ben bunları sana saldım. Sen bu zalim ve gaddarların hakkından gel. Cümlesi ittifak ile üzerime hurûc ettiler...

Bu suretle büyük hüznün içinde beddua etti. Padişah bedduasının mutlaka tuttuğu umûmî bir inanç olduğu için, meclistekiler ürperdiler. Bu mecliste padişaha ağır söz söyleyenlerin hepsi az zamanda mahv ve perişan oldular. Hâsılı söz çok uzadı. Silâhdâr ve çuhadar ağalar Sultan İbrahim'in kollarına girip:

— Hele padişahım, def-i niza için şimdilik buyurun, deyip iki adım sürüklediler. Üçüncü adımda Sultan İbrahim durdu. Yine uzun bir münakaşa geçti. Yine bir iki adım gitti. Yine konuştu. Sonunda bezginlik gösterdi. İki elini yüzüne sürüp:

— Hoş imdi, başımda yazılan bu imiş, emir Allah'ın, deyip gitti.

Bir mahbes ki...

Mahbes kapısına vardılar. Bir kagir odanın demir penceresinden yemek sahanı girecek kadar kesip, şâir pencerelerini ve camlarını duvarla örtmüşlerdi. Sultan İbrahim, mahbes kapısının önünde:

— Elhamdülillah, dedi; bir cemâatin başı oldum!

Tarhan Sultan/141

Yani «Bundan böyle gelecek padişahların atası benim» mânâsını ima etti. Zira Sultan İbrahim'in oğullarından başka şehzade yoktu. O tarihten sonra gelen bütün Osmanoğulları, yalnız Sultan İbrahim'in neslidir. 1648-1695 arasında Sultan İbrahim'in 3 oğlu, 1695-1730 arasında 2 torunu, 1730'dan sonra da 1789'a kadar torunlarının oğulları olan 4 padişah, sonra onların çocukları tahta çıkmışlardır.

İki cariyeye ve gerekli eşya ile Sultan İbrahim, odasına götürüldü. Odanın demir kapısı kapatıldı. Büyük bir demir asma kilit asıldı. Kilide kurşun döküldü. Tellâller şehre yayıldı. Şehir kapılarının, dükkânların ve çarşıların açılması emredildi. Şeyhülislâm Bahâyî Efendi, sonradan şunları anlatmıştır:

— Bu suretle Sultan İbrahim, hemen hemen canlı olarak defnolundu. Zira kapatıldığı yer birbirine geçmeli iki oda idi. Bir ocağı vardı. Bir küçük bacası gökyüzüne bakar ve bir penceresi, iki yemek sahanı sıgacak kadar yeri kesilip önünde dehliz duvarı ancak görünürdü. Başka bir şey görünmezdi. Padişah Hazretleri'nin nice lütuf ve ihsanını gördüğümüz için, hapishaneye girince bana bir mertebeye büyük hüznün çöktü ki, elimde olmayarak ağlayıp, gözyaşımı mendilimle sakladım.

Ölüm fetvası

«Mahbesi bir hoşça kapatıp, kapısına duvar örsünler! » emrini veren, padişahın öz anası Kösem Mâhpeyker Vâlide-Sultan idi.

Bu iş için mimar getirtilip duvar, kireç ve horasanla, vezîr-i âzam, şeyhülislâm, sair vezirler ve ulemâ önünde örülmüştü. Cihan Padişahı'nın hapsedilmesi, üzerine duvar örülmesi, Sultan İbrahim'in gece ve gündüz feryâd edip inlemesi, haykırışı ve küfürleri Enderun halkını ma-

142/Osraanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

teme boğdu. Tahammül edemediler. Toplanıp dedikoduya başladılar:

— Bu ne demektir? Bir şanlı padişahı göz göre tahtından indirip diri mezara koydular. Bir masumu tahta oturtular. Sultan İbrahim'in nimetlerine boğulup şimdi feryad ve figanını işitmektense, bize ölmek yeğdir. Hemen ittifak edip taşra çıkarıp tahta cülus ettirmek tedârükün görelim!

Sipahiler de padişah lehine ayaklandılar. Sultan İbrahim'in hal'edilmesine itiraz ettiler. Tahttan indirenlerin kalblerine korku düştü:

— Mademki, dediler; hal'edilen padişah hayattadır. Nizâm-ı âlem müyesser olmaz. Bizim de can korkusundan kurtulmamız ihtimâli yoktur!

Bir araya geldiler. Padişahı ortadan kaldırmaya karar verdiler:

— İlmî ve askerî makamları ehline vermeyip, rüşvetle, ehil olmayanlara tevcih etmekle nizâm-ı âleme hâle veren padişahın tahttan indirilip katli caiz olur mu? diye fetva istediler.

— Elcevab: Olur, şeklindeki fetvayı imza ettirdiler.

Meş'um bir gün...

Vezîr-i âzam Sofu Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Abdür-rahîm Efendi, kazaskerler, yeniçeri ağası, Murad Ağa ve Kara Çavuş gibi cunta ileri gelenleri kalkıp kalabalıkla Saray'a vardılar. Ağustos'un on sekizinci gününe rastlayan receb ayının yirmi sekizinci günü (1648), Enderun'dan Harem'e geçtiler. Saray'ın iç halkı kaçışıp kimse karşı koymadı. Sadrâzam'la Şeyhülislâmın hizmetkârları hapishanenin kapısını yıktılar. Saray halkından kimse yaklaşmadı. Sultan İbrahim dışarıya çıktı. Karşısındakileri görünce durumu anladı:

Tarhan Sultan/143

— Benim nan ü nimetim yiyenlerden bana acıyacak kimse yok mudur? diye bağırmaya başladı; beni göz göre bu zalimler katlediyorlar!

Ama böyle bir kimse yoktu. Zira Kösem Sultan, bu iş için Saray'da bütün tertibatı almış, kimsenin karşı koymayıp odalarına çekilmeleri için kesin emir vermişti. Artık oğlunun hayatta kalması, kendi siyâsî hayatına değil, canına da mâlolacak hâle gelmişti.

...Vepadişah boğduruluyor

Saray halkı padişahın feryadlarını duyup hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladılar. Vezîr-i âzam olacak mel'un, Cellâd Kara Ali'yi de getirmişti. Ancak o da bu işi yapmak istemedi ve kaçmaya teşebbüs etti. Padişaha kasedenlerin kim, niçin, neden sualine muhâtab olamayıp mutlaka ortadan kaldırdıklarını biliyordu. Artık durum, fitneye sebep olacak mertebeye geldi. Kargaşa ve tereddüd başladı. Kimse padişaha silâh çekmek niyetinde değildi. Herkes bir tarafa savuşup gözlerden uzaklaştı. Vezîr-i âzam, elinde asâ, koridorları dolaşıp Kara Ali Ağa'yı bizzat aramaya mecbur kaldı:

— Bre hani şol mel'un? diye bağırıp dolaşırken, nihayet Kara Ali'yi buldu. Cellâdbaşı, Vezîr-i âzam'ın ayağına düşüp:

— Devletlû! dedi; beni katleyle; korkudan elim ayağım tutmaz. Bu işten halâs ve afveyle!

İbrişim kemendle...

Çingene Kara Ali ağlayıp yalvardıkça, ihtiyar Vezîr-i âzam asası ile başına, gözüne şiddetli darbeler indirip:

144/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

— Bre mel'ûn! diye küfürler ediyordu. Gerçek mel'ûn cellâdbaşı değil, seksen yaşında iktidar ve ikbâl uğruna bu pis işe giren kendisiydi. Çaresiz Kara Ali, yamağı Hammal Ali ile içeri girdi. Şeyhülislâm Bahâyı Efendi, görgü şahidi sıfatıyla şöyle anlatıyor:

— Vezîr-i âzam ile Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi, yalnız ikisi cellâdları önlerine katmış, diğer devlet adamları ise bir köşecik bulup sinmişlerdi. Sultan İbrahim Cennet-Mekân'ın odasına girdikleri zaman, biz dahi dehlizden bakıyorduk. Padişah, gül renginde bir atlas entari giymişti. Ayağında kırmızı çakşır vardı. Başına basit bir sarık sarmıştı. Sol eline Kur'ân-ı Kerîm'i almış, yükseğe kaldırıp tutuyordu. Şeyhülislâm'a hitaben:

— Baka Abdürrahîm, dedi; Yusuf Paşa bana senin için "Fitneci bir dinsizdir, tepeleyin!" demişti. Seni öldürmedim. Meğer sen beni öldürecek imişsin. İşte Allah'ın Kitabı! Beni hangi hükme dayanarak öldüreceksiniz?

Bu feryadlar içinde Vezîr-i âzam'la Şeyhülislâm'in ardından cellâdlar, Sultan İbrahim'e yaklaştılar. Boynuna ibrişim kemend attılar. Padişahın kârını tamâma erdirdiler.

Oğluna kıyan ana

Şehid padişahın cenazesi, Hâs Oda avlusuna çıkarıldı. Muallim-i Pâdişâhı ve İmâm-ı Sultanî Şamlı Hüseyin Efendi, cenazeyi yıkadı. Saray halkınca namazı kılındı. Ayasofya Camii kapısı yanında amcası Sultan Mustafa merhumun türbesine ve onun yanına defnolundu. Enderun'un Küçük ve Büyük Odalar halîfeleri, padişahın kabrine gittiler. Buhurdanlarda anber ve öd yakıp Kur'ân-ı azıymü's-şân tilâvet ettiler.

Tarhan Sultan/145

Sultan İbrahim 33 yaşındaydı ve saltanatı sekizbuçuk yıl sürmüştü. Annesi Kösem Sultan'ın muvafakati olmasaydı, öldürülmesi imkânsızdı. Osmanlı tarihinde de bir ananın oğluna kıydığı ilk ve son defa olarak görülüyordu. Bu suretle Sultan Ahmed Han'ın en büyük oğlu İkinci Osman da, en küçük oğlu Sultan İbrahim de, 26 yıl arayla şehid edildiler. Daha önceleri ancak Fetret Devri'nde saltanat süren Yıldırım Bâyezid'in iki oğlu, Birinci Süleyman ve Mûsâ Hân öldürülmüşlerdi. Sultan İbrahim hâdisesinden sonra da üç pâdişâh, Üçüncü Selim, Dördüncü Mustafa ve Abdülazîz Han, aynı akıbete uğrayacaklardır. Dördüncü Mehmed, İkinci Mustafa, Üçüncü Ahmed, Beşinci Murad, İkinci Abdülhamîd, Altıncı Mehmed Vahîdeddin, İkinci Abdülmecîd ise, sadece saltanat ve hilâfet tahtından indirilecekler, fakat hayatlarına dokunulmayacaktır.

Sultan Ahmed gibi büyük bir padişahın 7 oğlunun en küçüğü olan İbrahim Han, ağabeyleri İkinci Osman ve Dördüncü Murad gibi dahî değildi. Ama, gayri meşru şekilde iki defa kısa müddet tahta oturtulan deli amcası Birinci Mustafa hâriç, o zamana kadar gelen padişahların en sönük siması idi. Bu suretle Birinci Sultan Ahmed'in 1618'den 1648'e kadar 29 yıl tahta kalan üç oğlundan sonuncusunun da saltanatı sona eriyordu.

7 yaşında bir padişah

Şimdi tahta, Sultan İbrahim'in büyük oğlu Dördüncü Sultan Mehmed Han bulunuyordu. 6 yaşını 7 ay ve 8 gün geçen bir çocuktu. Bu, Kösem Sultan'ın, Üçüncü Mehmed'den bu yana Osmanlı sarayında gördüğü yedinci padişaktı. Ve, öz torunu idi. Dördüncü Mehmed'in bir yaş küçük kardeşi Süleyman, velîahd şehzade oldu.

146/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Çocuk korkmasın diye, Mat merasimi kısa kesildi. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi'nin işaretiyle, ricalden birçoğu, bîat edemedi huzûr-ı hümayûn'dan ayrıldı.

Dördüncü Mehmed'in annesi Hadice Tarhan Vâlîde-Sultan, 21 yaşındaydı. Bütün Osmanlı tarihinin en genç imparatoriçesi... Ama hiçbir nüfuzu yoktu. Çocuk hükümdarın babaannesi Kösem Mâhpeyker Sultan, 16 yıl sonra, bu defa torunu için, yeniden saltanat nâibesi oldu. Devleti padişah adına o yönetecekti. "Vâlîde-i Muazzama", "Koca Vâlîde-Sultan" ünvanlarıyla, büyük zevk ve sâadet içinde iktidar tahtına oturdu. Şimdi ilk nâibeliğin-den fazla nüfuzu vardı. Ocak Ağaları denen Kapıkulu generalleri cuntası ile işbirliği yaparak Cihan Devleti'ni idare edecekti. Gerçekte ise, "Ağalar Saltanatı" diye tarihe geçecek zorbalık dönemi başlamıştı.

Kimin bedduası idi?

Büyük Valide Hazretleri, alnında oğul kaatilliği damgası taşıdığını biliyordu. Bütün bunları şahsî saltanatı uğruna göze aldığı, gerisinin lâf-ü güzâf olduğu da meydanda idi. Ama bugün, hiçbir devirde olmadığı derecede kudretliydi. Bir gün devlet adamlarıyla konuşurken, şöyle dedi:

— Kendiliğimden bir şey yapmadım. Her ne yaptım sa sizin re'yinizle icra ettim. Oğlumu saltanata lâıık görmediniz, razı oldum. Katli icab ettiğine hükmettiniz, rızâ gösterdim. Zavallı İbrahim acaba kimin bedduasına uğradı da, böyle bir akıbeta dūcâr oldu?

Bu riyakârca sözleri dinleyen Kazasker Karaçelebi-zâde Abdūlazîz Efendi dayanamadı:

— Behey devletlū sultânım, dedi; elbet sizin bedduanıza uğramıştır! Sultan İbrahim'in hal'edileceği gün "Al-

Tarhan Sultan/147

lahım, oğlumu dünya mihnetlerinden halâs eyle!" diye duâ eden siz değil miydiniz?

Yalnız İstanbul'da değil, bütün devlette padişahın akıbeti pek büyük üzüntü uyandırdı. 26 yıl sonra ikinci bir padişah katlinden teşe'üm edildi.

Ağalar, devleti soyuyorlardı

Sultan İbrahim, ağabeyi İkinci Osman gibi "genç bir arslan" değildi ama, Türkler'in meşru hâkaanı ve Müslümanlar'in meşru halifesi idi. Hele yerine bir çocuğun geçmesi, gerçekte imparatorluğun ocak zorbaları ile muhteris bir kadının elinde kalması, memnuniyetsizliği yaygın hâle getirdi. Rüşvet ve yolsuzluk öyle boyutlara ulaştı ki, Sultan İbrahim devrindekiler masum ve mütevazı hâle geldi. Sipahiler ve halk ayaklandı.

Hükümet ve padişah kaatilleri aleyhine nümayiş yapanların yüzlercesi öldürüldü. Ama memnuniyetsizlik arttıkça arttı. Millete karşı bir devlet terörü başladı. Ordu, cuntacıları tutanlar ve karşı olanlar şeklinde ikiye bölündü ve birbirine diş bilemeye başladı. Makamlar, en ehliyetsizlere verildi. Halkın memnuniyetsizliği arttıkça baskı fazlalaştı, baskı fazlalaştıkça halkın memnuniyetsizliği ziyadeleşti.

Sultan Mehmed gerçi yedi yaşında bir masumdu. Fakat babasının öldürülmesindeki facia kendisinden saklanamadı. Çocuk bunu öğrendi ve babasının feci akıbetine kanlı gözyaşları döktü. Hizmetindeki bir ağaya, babasının öldürülmesi işine karışmış yetmiş kişinin adlarını bir deftere yazdırdı. İleride bu isimleri unutmamak istiyordu. Defteri büyük gizlilikle saklattı. Gerçi bu yetmiş kişinin çoğu üç yıl içinde hayatlarını kaybettiler. Fakat geri kalanlarını da Sultan Mehmed, bulûğ yaşına gelince öldürttü.

148/Osmanlı Haremında Üç Haseki-SULTAN

Sipahi-içoğlanı ayaklanması

İkinci Osman'ın öldürülmesinden sonraki on yılda olduğu gibi, zorbalık dönemi hortladı. Sultan İbrahim'in katlinden sonraki zorbalık döneminin bu kadar uzun sürmemesi için, cunta dışında herkes fikren birleşti ve fırsat aramaya başladı. Ancak cunta, saltanat nâibesi tarafından himaye ediliyordu. 28 Ekim'de (1648), saray içoğlanları ile sipahiler, Sultanahmed Meydanı'nda toplandılar:

— Vezîr-i âzam'la Şeyhülislâm, padişahımız kaatilleridir, idam edilmelidirler! diye nümayiş yaptılar. Vezîr-i âzam ihtiyar mel'un Sofu Mehmed Paşa ile sevimsiz Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi'nin ödleri koptu. Cunta generalleri, sıranın kendilerine geleceği ihtimaliyle titrediler. Yeniçerilerini harekete geçirdiler. Kanlı bir vuruşmadan sonra yeniçeriler, sipahilerle içoğlanlarını dağıttılar. Sipahiler sindi ve yeniçeriler büsbütün nüfuz kazanarak evvelce cür'et edemedikleri pek çok kötülük yapmaya başladılar. Bu sipahi-içoğlanı ayaklanmasının ardında, genç Vâlîde-Sultan Hadice Tarhan'ın bulunup bulunmadığı tesbit edilemedi.

1649 Ocağı'nda Kara Murad Ağa, yeniçeri ağası olarak ocağın başına geçirildi ve hükümete girdi.

Cuntanın en temiz ve dirayetli generaliydi. Fakat Bektaş Ağa, Muslihüddin Ağa, Kara Çavuş gibi yeniçeri başbuğları, devlet ve millet gelirleri arasında el atmadık nesne bırakmadılar. Bütün memuriyetleri rüşvetle satıyorlardı. Sonra o memur, rüşvet verdiği parayı çıkartmak için hırsızlığa ve halkı tazyike başlıyordu. Gerçek ve döneme adını veren "Ağalar Saltanatı" geçerliydi. Ağalar, birkaç ay içinde muazzam servetler edindiler ve padişahıtan farksız bir hayat sürmeye başladılar. Ne iki kap yemekle karnını doyuran Fâtiş Sultan Mehmed, ne basit elbiseler giyen Yavuz

Tarhan Sultan/149

Sultan Selim, nefisleri için bu kadar para harcamışlardı. Bu durum, devrin Kâtib Çelebi gibi fikir adamları tarafından acı tenkidlerle kaleme alındı. Yeni bir Dördüncü Murad arayışı başladı. Sipahiler, Sultanahmed vak'asında yüzlerce ölü vermişlerdi. Artık onların da yeniçerilere kafa tutacak, onları dizginleyecek güçleri kalmamıştı.

Cinci Hoca ne oldu?

17. asır Türk tarihinin Rasputin'i Cinci Hoca ne olmuştu? Sultan İbrahim'in hal'i ve on gün sonra katlinden sonra, padişahın yakın adamlarının çoğu temizlendi. Bu arada halkın "Cinci Hoca" dediği nefesi kudretlū Anadolu kazaskeri Safranbolulu Hüseyin Efendi, bütün dikkatleri üzerine toplamıştı. Büyük servet yapmıştı. Bir kısmı padişah ve vâlîde-sultan ihsanı idi ama, çoğu rüşvetti. Yalnız altın para olarak 1.920.000 altın sikkesi çıktı. Bu para ve diğer malları Hazine'ye alındı ve kısmen yağmalandı. Cinci'nin altınları, Sultan Mehmed'in cülus bahşişini hemen hemen karşıladı. Cinci, Mihaliç'e

(Karacabey) sürüldü. Sultanahmed vak'asının ertesini 29 Ekim 1648 günü de orada öldürüldü. 40 yaşına gelmek üzereydi.

Ocak ağalarının devlete musallat olmaları üzerine, Anadolu'da Celâli hareketi yeniden başladı. Yeniçerileri bir padişahı daha öldüren kaatiller sıfatıyla itham eden Anadolu halkı, yer yer ayaklandı. Bu bahaneyle Anadolu'da çeteler kuruldu ve onlar da halkı soymaya başladı. Bilhassa Katırcıoğlu Mehmed ve Karahaydaroğlu Mehmed Batı ve Orta Anadolu'nun büyükçe parçaları üzerinde nüfuz kazandılar. Bunlardan ikincisi tevkif edildi, 12 Kasım 1648'de İstanbul'a getirilip asıldı (Osmanlı klasik infaz sisteminde Hanedan mensubları ipek kuşakla boğulur, devlet görevlilerinin başı baltayla kesilir, eşkıyalar

150/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

iple asılır, padişaha ve dine karşı hareket edenler çengele asılırdı).

Bu ünlü Celâli başbuğunu yakalamaya muvaffak olan İsparta mütesellimi (sancak beyi vekili) Abaza Kara Hasan Ağa, büyük şöhret kazandı. Sonradan vezîr oldu. Katırcıoğlu Mehmed ise, halka zulmetmediği anlaşıldığından, bir müddet sonra afvedildi. Bursa'da teslim oldu. Girit'e Venedikliler'le savaşa gönderildi. 1877 Rus Harbi kahramanlarından ve 1912'de sadrâzam olan Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa, bu adamın torunlarından.

Ak sakal, kara sakal

Seksenlik Mevlevi Koca Sofu Mehmed Paşa'nın karanlık sadâreti, Ocak ağalarının şer âleti olarak 21 Mayıs 1649'a kadar dokuz ay onbeş gün sürdü.

— Biz bu sakalı boşuna ağartmadık! lâfından başka bir şey bilmezdi.

Bir gün Kösem Sultan bu lâfa artık dayanamadı:

— Baka Paşa, dedi; bu, ak sakal, kara sakal mes'elesi değildir. Aklını başına toplayıp doğru maslahat gör!

Ancak paşada o akıl yoktu. Katı kalbli, bunaklık alâmetleri içinde bir vezîr eskisiydi. Malkara'ya sürüldü. Birkaç gün sonra orada boğuldu. Ocak Ağaları, vezîr-i âzamin, iktidarlarına ortak olmak arzusunu çekememişler, sadece bir âlet olduğunu anlamamakta direnen ihtiyara haddini bildirmişlerdi.

Yeniçeri Ağası Kara Murad Paşa, birden vezîr-i âzam oldu. İyi askerdi. Sert ve sözünü sakınmaz, şahsen namuslu idi. Fakat icabında hileye sapardı. Ama ne Anadolu'daki huzursuzluklara nihayet verebildi, ne de arkadaşları Ocak ağalarına söz geçirebildi. Ağalara mümkün olduğu kadar direndi. Fakat yolsuzluklardan vazgeçmeye zerre kadar niyetleri olmadığını anladı.

Tarhan Sultan/151

Halk ihtilâli başlıyor

Ocak ağaları, Vezîr-i âzam Kara Murad Paşa'nın işlerine mani olduğunu görmüşlerdi. Çok eski arkadaşı Bektaş Ağa:

— Baka Paşa, dedi; başını seversen çekil git!

Murad Paşa, imparatorluk nâibesi Kösem Mâhpeyker Sultan'a istifasını sundu. Arzusu üzerine Budin beylerbeyisi (Macaristan eyalet valisi) oldu.

Murad Paşa, Dâmâd Melek Ahmed Paşa'nın sadârete getirilmesini tavsiye ederek istifasını sunmuştu. "Seyyâh-ı Cihan" Evliya Çelebi'nin dayısı ve Dördüncü Murad yetiştirmesi Ahmed Paşa, temiz ve iyi bir adamdı, fakat kuvvetli bir şahsiyet değildi. Ağaların bu yüzden işine geliyordu. Küçük dâmâdi olduğu için Kösem Sultan da paşayı tutuyordu. Paşa, Kösem'in oğlu Dördüncü Murad'ın kızlarından İsmihan Kaya Sultan'la evliydi. Abaza asıllı idi. Bağdad beylerbeyiliğine hareket etmek üzere iken, büyük kayınvâlidesi Kösem Sultan tarafından davet edilip mühr-i hümâyûn verildi.

Paraya karşı devlet fikri

Bu sıralarda Muslihüddin Ağa, öldü. Devlet bir baş belâsından kurtuldu. Artık ağalar cuntasının kudretli generali, Bektaş Ağa idi. Saltanatı âdeta Kösem Sultan'la paylaştı. Vezîr-i âzamin, Dîvân-ı Hümâyûn'un nüfuzu kalmadı. Durum daha da kötüleşti ve otorite, gittikçe gayri meşru ellere ve makamlara kaydı. Memnuniyetsizler, Kösem'in ihtirasından bıkanlar, devletin dûçâr olduğu vaziyete üzülenler, yavaş yavaş genç vâlîde-sultanın çevresinde toplanmaya başladılar. Hadice Tarhan Sultan, büyük bir maharet, samimiyet ve

152/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

ihtiyatla bu oluşmanın başına geçti. 23 yaşına gelmişti. Kaynanası Kösem Sultan'ın akıl almaz serveti onda yoktu. O vasıtayla tarafdar edinemezdi. Paraya karşı, devlet fikrini ileri sürdü. Parayı tercih edenler Kösem'in, devletin yüksek menfaatlerini savunanlar, genç vâlîde-sultanın çevresinde toplandılar. Şahsî menfaatin mi, devlet menfaatinin mi üstün geleceğinin anlaşılacağı nihâî hesaplaşma ânının çok yaklaştığı hissediliyordu.

Sert Murad Paşa'dan sonra yumuşak Ahmed Paşa da kargaşayı ortadan kaldıramadı. Ortada hak, hukuk ve adaletten eser kalmadı. Ocak ağalarının adamları olan yeniçeri subayları, fevkalâde maaşlar

alıyor ve bu maaşlarla emekli oluyorlardı. Yeniçerilerin, alelade neferlerine kadar aldıkları rüşvet ise ölçülemeyecek derecede büyüktü.

Girit'te savaş, olanca şiddetiyle devam ediyordu. İstanbul'dan Girit'e ya hiç yardım edilmiyor, ya ehemmiyetsiz miktarda gönderiliyordu. Ağalar cuntası Girit harbini unutmış gibiydi. Zaten kimse de o uğursuz adaya gitmek istemiyordu. Yüzüstü, oluruna bırakıldı. Halbuki Girit'te Venedikliler, yalnız anavatanlarından değil, bütün Avrupa'dan yardım alıyorlardı.

Hamaset destanları

Girit'te harb, hiç bitmeyecek gibiydi. İki taraf da doğrusu büyük fedakârlıklara katlanıyordu. Türk Başbuğu Gazi Hüseyin Paşa'nın azmi ve kahramanlığı, düşmana başarı şansı vermiyordu. Bir defasında otuz kırk atlı ile teftişe çıkan Paşa birkaç yüz Venedikli tarafından bastırıldı. Fakat 54 ölü, 2 subayla 40 asker esir veren düşman, yenilerek kaçtı. Bir vuruşmada Paşa, Venedik generallerinin en cesuru olmakla tanınmış Marco ile beş askerini kendi eliyle öldürdü.

Tarhan Sultan/153

Gazi Deli Hüseyin Paşa'nın şöhreti yalnız Osmanlı memleketlerinde değil Avrupa'da da hızla yayıldı. Resimleri, hattâ, "Kaytas" adlı atının resimleri yapılarak Avrupa'da satıldı.

Başka bir vuruşmada, Paşa, kendi eliyle altı düşmanı öldürdü. Bir başkasında Paşa'nın direnmesi sayesinde üstün Venedikliler, 600 ölü, 20'si subay olmak üzere 600 kadar esir, 6 bayrak ve 3000 tüfek vererek yenildiler. Bu vuruşmada Türkler sadece bir şehid ve birkaç yüz yaralı verdiler, hiçbir Türk esir düşmedi.

Gene bir defasında, küçük bir kalenin kumandanı olan Habîb Ağa adlı bir yüzbaşı, iki bin Venedikli'nin hücumuna maruz kaldı. Yirmi dört saat aralıksız devam eden bir vuruşmadan sonra Venedikliler, Türk kalesini ele geçirdiler. Habîb Ağa, bir avuç askeriyle iç kaleye çekildi. İç kaleye çepeçevre ateş verilmesine rağmen teslim olmadı. Sağ kalan on yedi yaralı gazi, kendilerini ateş çen-berinden dışarı atıp bir kayalığa sığınmaya muvaffak oldular. Orada da tam dokuz saat, yüzlerce Venedikli'ye karşı koydular. Neticede hepsi şehid oldu. Bu meşhur hadiseden sonra bu mevkie Türkler, "Kanlı Kastel" dediler.

Gene bir vuruşmada Gazi Hüseyin Paşa, en ileri saflarda döğüşürken iki kurşun yedi. Kurşunlardan biri çenesini delip geçti. Diğer çenesinin içinde kaldı. Buna rağmen çenesini kırmızı mendiliyle bağladı ve ordusunun başında muharebeye devam etti. Bu kahramanlığı gören Türk askeri de sebat etti. Üstün Venedik kuvveti bozuldu.

Bu suretle gaziler, kayalara yaslanıp kovuklarda uyuyarak yıllar geçirdiler. Öyle aylar oldu ki, tek düşmandan elde ettikleri ganimet cebhaneyle savaştılar. Vezîr Hüseyin Paşa'ya pâdişâh "Gazi" ve millet ise "Deli" unvanlarını verdi. O zamanki Türkçe'de "deli" "aklın kabul etmeyeceği derecede cesur" mânâsındadır. Bugünkü mânâsıyla "divâne, mecnûn, meczûb, şeydâ" gibi kelimeler

154/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

kullanılırdı ki, bu kelimeler sinonim değildir, mânâlarında nüanslar vardır.

Girit'te böylesine hamaset destanları kaydedilirken, Cihan Devleti'nin beyni, yeryüzünün en kalabalık beldesi İstanbul, zorba zulmünden kan ağlıyordu. Devlet, gayrı meşru iktidarı paylaşan bir avuç serseri ile onların avanesinin eline düşmüştü.

Yumuşak başlı, çelebî, mürekkep yalamış bir adam olan Vezîr-i âzam Dâmâd Melek Ahmed Paşa, Hazine açığını kapatmak için çırpınıyordu. Ocak ağaları kendisine, gümüş miktarı az akça kestirerek şehre sürmesini ve bu akçaları zorla halkın elindeki altın sikkelerle değiştirmesini tavsiye ettiler.

Görülüp işitilmemiş alçakça bir tavsiye idi.

Tacirler, gemi sahipleri, hattâ küçük esnaf, bu tedbirlerle, iflâsa gideceklerini anladılar. Ayaklanmaya karar verdiler. Şeyhülislâm olarak muradına eren, edepsizce tenkid ettiği Sultan İbrahim rejiminden çok daha aşağılık bir yönetimde maşa gibi hizmet veren büyük âlim Kara-çelebî-zâde Abdülazîz Efendi'yi zorlayarak yanlarına aldılar. Sultanahmed Meydanı'nda on binlerce İstanbullu birikti. İçlerinde asker görünmüyordu. Hep beraber Saray'a yüründü. Sadrâzamın azli için yeri göğü inleyen sesler yükseliyordu. Sıcak bir yaz günüydü. 21 Ağustos 1651... Zaten kışın ihtilâl olmaz. Melek Ahmed Paşa'nın iktidar mevkiine yükseldiği bir yıl on yedi gün olmuştu.

İki imparatoriçe karşı karşıya

Halk, muhâtab olarak saltanat nâibesi Büyük Valide Kösem Mâhpeyker Sultan'ı arıyordu. Ayaklanma, bu kadını uyarmak, devleti hırsız zorbalardan kurtarmak, onları yerlerinden uzaklaştırmasını sağlamak için düzenlenmişti. Kösem, kuru gürültüye pabuç bırakmazdı ve cesurdu, ni-

Tarhan Sultan/155

ce ihtilâlin içinden gül gibi sıyrılmamasını bilmişti. Bu çelebî millet, son çağın en büyük hükümdarı Sultan Murad'ın anası ve büyük Sultan Ahmed'in zevcesi olan kendisine bir şey yapmazdı. Kapıkulları ise,

zaten avucunun içindeydi. Fakat badireyi mutlaka atlatmak gerekiyordu. Gerçekte iyi bir adam olan küçük-dâmâdı Melek Ahmed Paşa'yı azletti. Siyâvuş Paşa'ya mühr-i hümâyûnu verdi. İhtilâl, ağalara, ağalar saltanatına karşı idi. Millet padişaha ve anasına saygılıydı. Çocuk padişahın babası İbrahim Han'la, amcası Osman Hanı millet değil, yeniçeri cuntası öldürmüş, halk bu iki cinayeti en büyük günah ve mukaddesata saygısızlık saymış, iki hâkan-halîfenin şe-hîd edilmesinden sonraki zalim ve gaddar yönetimi, Ce-nâb-ı Hakk'ın ilâhî mücâzâtı telâkki etmişti. Kösem Sultân'in da torunu büyüünceye kadar niyâbeten saltanatına itiraz etmiyordu. Ancak bu saltanat, zorba tahakkümüne değil, kendilerine, millete dayalı olmalıydı. Sadrâzamın, zorbaların dediklerini yapan bir adam olduğu biliniyordu. Hanedan'ın dâmâdı olduğu için halk, idamında diremedi. Dördüncü Sultan Murad, aradan sadece on yıl geçmesine rağmen, bir efsane kahramanı hâline gelmişti. Onun damadının hayatına kasdedilip, Sultan Murad efendilerinin sevgili kızını üzemezlerdi. Varsın Melek Ahmed Paşa İstanbul'dan defolsun, istediği eyâlete gidip orasını yönetsindi!..

Milletin soluğu enselerinde

Ama Siyâvuş Paşa gibi değersiz bir vezîrin, Melek Ahmed Paşa'nın yerine tayini, halkı çıldırttı. Siyâvuş Paşa da aynen ağaların oyunağı olarak hareket edecek bir adamdı. Ertesi gün İstanbullular, daha da kalabalık halde Sultanahmed'de toplanmaya karar verdiler. Yeniçeriler, 156/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN gecedan bütün tertibatı aldılar ve yolları kestiler. Halk ertesi günü toplanamadı.

Ama ağalar, milletin soluğunu enselerinde hissettiler. Kösem Valide de telâşa düşmüştü. Saray'da bile Kösem'in tam manâsıyla itimad edeceği adamlar azalmıştı. Gelini Tarhan Sultan'in çevresi büyüyor, Kösem gerekli bir tedbir düşünemiyordu. Ama düşünmeli, 24 yaşındaki gelinini mutlaka bertaraf etmeliydi.

Ağalar Saltanatı, Kösem'in şahsına dayanıyordu. Zira Kösem'le ortaklaşa bir padişah öldürmüşler, bir çocuğu tahta çıkarmışlar ve devlet menfaatlerini ele geçirmişlerdi. Cürüm ve menfaat ortağı idiler. Ağalar düşerse, Kösem de sürüklenir, iktidar, gelini Tarhan Sultan'a geçerdi. Onun içindir ki, millete karşı ağaları savunmuştu.

Bütün Enderun ve Harem ileri gelenleri, ağaların zorbalığının dayanağının Kösem Sultan olduğu teşhisinde birleşmişlerdi. Bu kadın Saray'ın ve yüce Hânedân'ın haysiyetiyle oynuyor, milletle padişahı karşı karşıya getiriyordu.

Kaynana-gelin karşı karşıya

Nihâî hesaplaşma saati gelmiş miydi? Biri 61, diğeri 24 yaşında, kaynana ve gelin, babaanne ve anne, iki imparatoriçeli bir Cihan Devleti... Mümkün değildi. Padişahın bulûğ çağına birkaç yıl kalmıştı. O zamana kadar bile beklenemezdi. Ya biri, ya diğeri ortada kalacaktı.

Fransa hanedanında kral için bulûğ çağı ve nâibsiz idare yaşı 15'dir. Birçok Avrupa devletinde 18, bazılarında 21'dir. Osmanoğulları'nda ise çocuk bir hükümdarın durumu kaidelere bağlanmamıştı.

Şimdiki padişah Dördüncü Mehmed'in amcası İkinci Osman on üç buçuk ve onun babası Birinci Ahmed gene on üç buçuk yaşlarında tahta geçtikleri halde, nâib tayinine lüzum görülmemişti.

Tarhan Sultan/İ 57

Dördüncü Mehmed'in diğer amcası meşhur Dördüncü Murad ise on bir yaşında, annesi Kösem Sultan'ın nâibe-liği altında tahta oturtulmuş, bu nâibelik, zorbaların ve nâibenin arzularıyla padişah on sekiz hattâ yirmi yaşına gelinceye kadar devam ettirilmişti.

Büyük Valide Kösem Mâhpeyker Sultan, yarım asırdan beri devlet ve saltanat sürüyordu. Bütün işlere el koymuştu. Sultan Ahmed Han'ın zıfafına nail olduğu günden bu yana tam kırk sekiz sene geçmişti.

Şimdi torunu Dördüncü Mehmed Han, henüz on yaşını bitirmişti. Gerçekte Kösem'in saltanatı da kaidelere bağlanmamak-la beraber tamamen meşru değildi.

O zamana kadarki uygulama, padişahın annesi olan Vâlîde-Sultan'ın naibe olmasıydı, babaannesinin değil. Ama Dördüncü Mehmed tahta oturtulduğu zaman annesi Tarhan Sultan 21 yaşında idi, bu yaşta bir hatun kişiye Cihan Devleti'nin başkanlık vekâleti verilemezdi. Kösem, oğlu Dördüncü Murad için naibe olduğu zaman, 33 yaşında idi. Ama gerçek o idi ki, Kösem gelinini nazar-ı itibara bile almamıştı. Adam yerine bile koymamıştı. Saltanat ve iktidar için oğlunu gözden çıkaran bir kadın, iktidarı gelinine verir miydi? Bütün Osmanlı tarihinde, torununun padişahlık devrine yetişen Vâlîde-Sultanlar, Safiye ve Kösem Sultanlar'dan ibarettir. Safiye, torunu tahta geçer geçmez tasfiye edilmişti. Kösem ise iktidarda kalmayı başarmıştı. Zira Sa-fıye'nin torunu Birinci Ahmed kendiliğinden, tabîî şekilde tahta oturmuştu. Kösem'in torunu Dördüncü Mehmed'i ise Kösem ihtilâl çıkartarak kendi elleriyle cülus ettirmişti.

Tarhan Sultan harekete geçiyor

Ağalar ve adamları tarafından milletin haraca kesilmesi yanında, dış haberler de devletin lehine değildi. Da-

158/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

ha dün yedi düvele kan kusturan Devlet-i Aliyye, Girit'te bir türlü nihâî zafere erişip adanın tamamını fethedemiyordu. Venedikli kâfirin donanması Ege Denizi'ne girmekle kalmıyor, Çanakkale Boğazı ağzına kadar yaklaşacak cür'eti gösterebiliyordu. Milletın onuru da kırılmıştı. Politikanın bu derecede ortasına düşmüş bir ordunun ve onun başındaki ağaların bir savaşta başarı kazanamayacakları aşikârı. Hoş, içlerinde bizzat savaşa giderim diyen de zaten mevcut değildi. Mevcudiyet sebepleri harbetmek olan Kapıkulları şimdi İstanbul kaldırımlarında kabadayılık ediyor ve halkı soyuyorlardı. Muhalefet, çığ gibi büyüdü ve Tarhan Sultan'ın çevresinde saflarını sıklaştırdı. Genç Valide, oğlunun saltanatının selâmeti ve kendisini cariyelikten imparatoriçeliğe çıkartan ulu devletin yüce menfaatleri için, bir şeyler yapması gerektiğini, bütün varlığıyla hissetti. Bu Cihan Devleti'ni, bu şanlı şerefli milleti çok seviyordu, onlara candan bağlıydı Onlar için bir şeyler yapabilmek ihtiraslarıyla damarları tutuştu. Kutsal alevi pek de farkında olmaksızın almıştı. Gerçekte bu alevle tutuşmaya istidadlı yaratılan kişilerin devlet ve millete ne büyük hizmetler yaptıklarını bilmiyordu. Akıllı, zeki, dürüst, namuslu, şerefli idi. Bu hasletlerini, kendisine imparatoriçelik tacı bahşeden büyük bir millete lâyük olacak derece ve seviyede ve son nefesine kadar muhafaza etmeye kararlı idi. Enrika çevirmeyecek, kurnazlık taslamayacak, şahsı için bir şey istemeyecekti. Bunları bir tenezzül, gerçek bir imparatoriçe için bir zillet sayıyordu. Bu şekilde davranarak devlet ve millete zimnen hakaret etmeyecekti. Ne yapması gerekiyorsa yaptıktan sonra, haremine çekilecekti. Bir an daha fazla siyâsî iktidara tâlib olmayacaktı. Hurrem'leri, Safiye'leri ve şimdi devlete musallat olan, tasallut eden kaynanası Kösem'i tasvîb etmiyordu. Onlar vazifelerini Tarhan Sultan/159

yapamamışlar, zira misyonlarını anıyamamışlar, Ce-nâb-ı Hakk'ın kendilerine o akıl almaz nimetleri niçin bahşettiğinin gerçeğine erişememişlerdi. Zira gönül yolları tıkalı idi.

Kösem, IV. Mehmed'i öldürtme hevesinde

Tarhan Sultan'ı, iktidarı eline alması ve devleti zorbalardan kurtarması yoluna sevk etmek isteyenler az değildi. Bunların başında oğlu Sultan Mehmed'in başlalası Süleyman Ağa ile başhocası Reyhan Ağa ve başmusâhibi İsmail Ağa geliyordu. Bu tavâşi ağalar, Saray dışı ile; devlet adamları ile sıkı irtibat kurmuşlardı.

Kösem'in çevresinde kalan, artık ondan ayrılamayacak derecede kötülüklerine âlet olmuş Harem-i Hümâyûn ağaları da vardı. Onlar da efendileri Büyük Vâlide'yi, Küçük Vâlide'ye ve adamlarına karşı kıskırtıyorlardı. Kösem, Ocak ağaları mevcut oldukça, gelininin ve adamlarının kendisine hiçbir şey yapamayacaklarının emniyeti içindeydi.

Ama her gün, Topkapı Sarayı'nın muazzam teşkilâtında nüfuz, Tarhan tarafına kaymakta devam etti. Kösem yaşlanmıştı ve eskisi derecesinde salim bir zihniyetle de düşünemiyordu. Ama gelinini ortadan kaldırmak gerektiğine karar verdi. Aksi takdirde rahat nefes alamayacak, belki hayatını kaybedecekti. Zira çok kötü şeyler yapmıştı. Ancak Hadice Tarhan'ı ortadan kaldırmakla bir şey elde edilmiş olmazdı. Tarhan Sultan'ın dayandığı oğlu Dördüncü Mehmed'in ortadan kaldırılması gerekiyordu. O takdirde Tarhan Sultan'ın nüfuzu kendiliğinden sifıra müncer olurdu. On yaşında bir padişah ise, hiçbir bahaneyle tahtından indirilemezdi. O halde tek çare, onu öldürmekti.



160/Osmanlı Haremında Üç Haseki-SULTAN

Hayat boyu iktidar hırsı

Sultan Mehmed'e bir şey olursa, yerine kardeşi Ulu Şehzade Sultan Süleyman tahta geçirdi. Vefâhd, dokuz buçuk yaşındaydı. Ağabeyi Dördüncü Mehmed'den sadece üç ay ve on dört gün küçüktü. Sonra Şehzade Ahmed, sonra Şehzade Selim geliyordu. Hepsî İbrahim Hân'ın oğulları idiler. Ve Osmanoğulları denen hanedan bu çocuklardan ibaretti. Başka şehzade yoktu. Dört kardeş, pâdişâh, vefâhd ve iki şehzade, hep Kösem Sultân'ın torunları idi, fakat anneleri başka başkaydı.

Vefâhd-Şehzade Süleyman'ın annesi Sâliha Dilaşub Haseki, Hadice Tarhan Sultan'ın yaşındaydı, yirmi dördünde var yoktu. Ancak onda, Tarhan Sultan'ın ne büyük ve berrak zekâsı, ne faaliyet ve azmi, ne de vatan ve millet aşkı vardı. Kendi hâlinde, sâf bir kadıncağızdı. Tam Kösem'in istediği gelindi.

Bu suretle Kösem Sultan, hayatının sonuna kadar saltanat nâbeliğinde kalabilecekti. Vaktiyle şuuru bozuk kayınbiraderi Birinci Mustafa'nın tahta oturmasına yardım etmemiş miydi? Bunun için meşru vefâhd olan üvey oğlu İkinci Osman'ı bertaraf etmekten çekinmiş miydi? Osmanlı veraset hukukunun bozulmasına aldirmiş miydi? İkinci Osman'ın felâkete uğramasına çalışanlar arasında değil miydi? Büyük oğlu Dördüncü Murad'ın çocukluk yıllarında istediği gibi saltanat sürmemiş miydi? Sonra oğlu

büyüyüp onu bir kenara itince onun ölümünü dört gözle beklememiş miydi? Sonunda diğer oğlu Sultan İbrahim'den de siyasete karışması için yüz bulamayınca onu da ortadan kaldırmakta tereddüd etmiş miydi? Şimdi çocuk torunundan ve genç gelininden mi çekinecekti? İktidarı, hayat boyu olmak gerekti. Tarhan Sultan/161

Tarhan da boş durmuyor

Kösem, Birinci Ahmed gibi sert bir delikanlının müşfik sevgisini kazanmış, İkinci Osman, Dördüncü Murad, İbrahim Han kardeşler gibi ele avuca sığmaz padişahları idare etmişti. Şimdi karşısında bunlar kudretinde bir kişi göremiyordu. Üstelik iktidarı, eskilere nisbetle çok daha büyük, hemen hemen mutlakti. Kapıkulu Ocakları elindeydi. Kendi desteği olmaksızın Ocak ağaları saltanatlarını asla devam ettiremezlerdi.

Serveti her zaman olduğundan çok daha büyüktü. Çok kişiyi elde etmişti ve daha nicesini elde etmeye de muktediri. Halkın gözüne girmek için büyük hayır eserleri yapmış, büyük bağışlarda bulunmuştu. Halk kendisini sayıyor, belki de seviyordu. Kendisine derin minnet hissi ile bağlı olanlar hiç de az değildi.

Böyle düşünüyordu Kösem. Ve bu düşünceler yanlış değildi. Yalnız, aleyhindeki unsurları gözden kaçıyordu. Onun gözden kaçırdığı bu unsurları Tarhan Sultan, berrak zekâsıyla derhal kavramıştı, değerlendirmeye kararlıydı. Kudretlû kayınvalidesinin politikaya karıştığı nisbette milletin sevgisini kaybettiği bir vakıydı. Şimdi halktan kendisini sevenler, şahsen yardımını görmüş ailelerden ibaret gibiydi. Gelenekler üzerinde muhafazakâr, hattâ mutaassıb olan Saray halkı ise, Kösem'den açıkça nefret ediyor, yarın hangi kanunu ve kaideyi bozacağını bilemiyorlardı. Kösem ihtiyarlamıştı ve zekâ ve faaliyetinin eskisine nisbetle azaldığını, söndüğünü de fark edemiyordu. En mühim unsur ise, Kösem'in niyabetinin, ağaların menfur saltanatına dayanmakta bulunmasıydı. Bu ağalar saltanatı ise, devlete büyük zararlar vermişti. Kösem'in yönetimi bir cuntaya dayanmasa idi, gerçekten devam edebilirdi. Ama ona niyabet yolunu açan ihtilâli bu cunta düzenlediği için, mecburen böyle olmuştu.

162/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Hedef padişah

Gelinle kaynananın karşılıklı durumları artık açığa çıktı. Gizli faaliyetler dönemi kapandı. İkisinin arasında casusluk edenler, hangisinin üste çıkacağına tereddüd edenler vardı. Kösem korkusu, birçok kimseyi sindirmişti. Zira onun gaddar olduğu biliniyordu. Tarhan Sultan, hiçbir zulüm yapmamış olduğu, mizacı da bundan böyle yapmak istidadında bulunmadığını gösterdiği için, ondan çekinenler azdı. Ancak padişahın annesi olduğunu ve padişahın her yıl bir yaş aldığını hesaplayan uzak görüşlüler de vardı.

Ocak ağaları, genç Vâlîde-Sultan'ın faaliyetlerini öğrendiler. Tarhan Sultân'ın çevresindeki Saray ağalarını ortadan kaldırarak bu faaliyetlere son vermek istediler. Bu ağaları öldürtmesi için Koca Valide Kösem Sultân'ı kışkırtmaya başladılar.

Kösem, gelininin çevresindeki ağaları yok etmekle işin kapanacağına kani değildi. Birkaçı yok edilir, yerlerini başkaları alırdı O siyasî hayatı boyunca aslî hedefini şaşırılmamıştı. Şimdiki aslî hedefi ise Tarhan Sultan olduğu aşikârdı. Onu öldürtmek mi gerekiyordu? Buna pek de lüzum yoktu. Zira Tarhan, bütün gücünü padişah oğlundan alıyordu. Padişah oğlu olmadığı takdirde bir hiçti. Bayezid'deki Eski Saray'ın mütevazı bir dairesinde ömür tüketecek bir hiç...

O halde Dördüncü Sultan Mehmed Han denen çocuk cihan hakanını ortadan kaldırmak gerekti ki, Tarhan'ın hiçbir kudreti kalmasın! Yâni Kösem için oğul kaatilliğinden sonra şimdi sıra torun kaatilliğine geliyordu. Bunu göze alabilecek miydi?

Tereddüd bile etmedi. Öyle bir göze alacaktı ki, bir daha karşısına hiçbir saltanat ortağı çıkmaya cesaret edemesin!

Tarhan Sultan/163

"Kösem idam edilmeli"

Ulu Şehzade Süleyman tahta oturduğu takdirde, onun annesi Sâliha Dilâşûb Haseki'nin, kudretli kaynanası ile rekabete girişmek, akılcağızının köşesinden geçmezdi. Bu suretle Kösem Ocak ağalarının da iktidarını bir miktar sınırlayabilir, doğrudan doğruya meşru hükümete dayanırdı. Zırâ bu defa padişah tahttan indirme, öldürme, yerine yenisini çıkarma işini, tek başına, ağaların yardımı olmaksızın yapacaktı.

Varsın bir padişah daha cihan tahtına çıksındı. Az mı padişah eskitmişti Kösem? İkinci Osman ve Dördüncü Murad gibi dâhiler, Birinci Mustafa gibi deliler, İbrahim Han gibi zavallılar... Hepsini tarihe karışmışlardı. Bir tek kendisi ayaklarının üzerindeydi. Fakat sıkı basmalıydı.

Kayınpederi Üçüncü Mehmed, zevci Birinci Ahmed, kayınbiraderi Birinci Mustafa, üvey oğlu İkinci Osman, gene Birinci Mustafa, oğlu Dördüncü Murad, diğer oğlu İbrahim Han, torunu Dördüncü Mehmed... Hepsini şahsen tanımış, hepsinin devrinde faal olmuştu. Şimdi de niçin bir Üçüncü

Süleyman olmasını? Gördüğü yedi padişaha bir sekizincisi eklenirdi, o kadar... Dördüncü Mehmed'in oturduğu tahta kardeşi Üçüncü Süleyman oturmakla, Devlet-i Ebed-Müddet batmazdı. Ancak bir çocuk padişahı ortadan kaldırmak, yetişmiş bir padişahı yok etmekten de nazik bazı hususları gerektiriyordu. Bir çocuk padişah, devleti yönetememekle suçlanıp ibrişim kemendle boğulamaz, hattâ tahtından indirilemezdi. Zira devleti ona niyâbeten Kösem Sultan yönetiyordu. Pek kanlı bir uygulama ortalığı karmakarışık edebilir, korkulu neticeler verebilirdi. Çok kadınca bir silâh lâzımdı. Meselâ zehir... Elbette zehir, en münasib yoldu. Kösem, derhal hazırlıklara geçti.

164/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

İki kavanoz şerbet

Mübarek ramazan ayında, beş vakit namazını hiç ihmal etmeyen Vâlîde-i Muazzama Kösem Mâhpeyker Sultan Hazretleri, masum torununu zehirlemek düzenini kurdu. Çocuk padişahın helvacıbaşısı Üveys Ağa, Kösem'in eski adamlarındandı. Padişahın yediği bütün tatlıların hazırlanmasından o sorumlu idi. Kösem iki kavanoz zehirli şerbet yaptırdı. Üveys Ağa'yı çağırttı.

— Baka ağa, dedi; bu şerbeti padişaha içirebilirsen, benden istediğin mansıbı ve akçayı dile!

"Mansıb ve akça" vaadi ile başı dönen ve padişaha kasdetme teşebbüsünün Osmanlı düzeninde ne demek olduğunu unutan Üveys, kavanozları aldı. Valide Hazretleri'ni etekleyip huzurundan çıktı...

Kösem'in yüksek rütbeli cariyelerinden Melekî Kalfa, kavanozların nasıl zehirlendiğine, nasıl Üveys Ağa'ya teslim edildiğine gizlice şahid olmuştu. Bu cinayeti önlemeye ahdedti. Tarhan Sultan'in dairesine koştu. Genç Vâ-lide'yi etekledikten sonra:

— Sultanım, dedi; çok mühim bir sır arz edeceğim. Yalnız başım tehlikededir. Beni ele vermeyeceğinize, koruyacağınıza söz veriniz. Söyliyeyim!

Tarhan Sultan, Kalfa'ya kısa bir bakış atfetti. Bir Vâ-lide-Sultan'dan peşin söz istemek cesaretinde bulunan bu cariyenin gerçekten mühim şey söyleyeceğini o an kavradı. Riyanın zerresini taşımayan gözlerini çevirerek:

— Var söyle, dedi; kimseye bir şey söylemem!

— Padişahımıza zehirli şerbetle sûikasd etmek isterler, diye başlayan Melekî, hâdiseyi hikâye etti.

Tarhan Sultan:

— Bu hizmetini elbette unutmam, dedi; Devlet-i Aliyye de unutmaz. Şimdi var git, kimseye bir şey belli etme!

Tarhan Sultan/165

Mukabil hareket

Sonra ağalarından birini çağırdı. Üveys Ağa'yı bulup getirmesini söyledi. Ağa bir müddet sonra döndü:

— Üveys Ağa korkup kaçmış Sultânım, dedi; sarayda yoktur.

Helvacıbaşı, son anda cinayete yûrekenememişti. Olay duyulmuştur korkusuyla sıvışmıştı. Ama padişaha kasdetmeyi aklının köşesinden geçirenler dahi, bu devlette yedi denizi aşşalar bulunup öldürülürlerdi.

Tarhan Sultan, endişeye düştü. Kayınvalidesini tanırdı. Bir teşebbüsle yetinmeyeceğini, kararlarını mutlaka tatbik ettiğini biliyordu. Harekete geçecek an hulul etmişti. Padişah oğlunun dairesine girdi:

— Arslanım, dedi; Büyük Vâlîde'nin sana sûikasdı vardır. Şimdilik kurtuldun. Ama teşebbüsler devam edecektir. Geç kalmadan tedbir almak gerekir. Şimdi sâdık kullarını çağıralım, tedbir nicedir görüşelim! Süleyman Ağa ile Reyhan Ağa çağırıldı. Hâdisi kendilerine anlatıldı. Süleyman Ağa, dev cüsseli, akıllı, cesur, sert, padişaha çok bağlı idi. Sarayın her köşesinde de casusları vardı. Son aldığı haberleri arz etti:

— Sultânım, öğrendiğime göre, pâdişâhımıza zehirli şerbetle sûikasd yapılamazsa, Büyük Vâlîde'nin ağaları bu gece sarayın bazı kapılarını açık bırakacaklarmış. Ocak ağalarının göndereceği yeniçeriler gelip, geceleyin yeni bir sûikasde cür'et edeceklermiş!

Karar: İdam

Bu haber üzerine Tarhan Sultan, on sekiz yüksek rütbeli ağasını topladı. Başta Süleyman Ağa, Reyhan Ağa,

166/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

Lala İbrahim Ağa, İsmail Ağa, Ali Ağa bulunuyordu. Hepsi aynı kanaatteydi:

— Büyük Vâlîde'nin izâlesinden başka tedbir yoktur! Süleyman Ağa:

— Pâdişâhımızın hayatı için Büyük Vâlîde'nin izâlesi yoluna baş koyduğuma yemin ederim! dedi.

Diğer ağalar sırayla Tarhan Sultan'in önünden geçerek aynı yemini tekrarladılar.

Kösem Sultan'in idamına karar verilmişti.

Akşam yaklaşıyordu. Çocuk padişahı korkutmamak için dairesine yollamışlar ve daire önünde sıkı tedbirler almışlardı. Tarhan Sultan'ın ağaları avlulara çıkıp etrafı kollamaya başladılar. Kösem Sultan'a

bağlı ağaların, başta sarayın başmuhâfızı Bostancıbaşı Ali Ağa olmak üzere, silâhlarını kuşanmış olduklarını gördüler. Dördüncü Mehmed'in işini o gece bitirmek istediklerine şüphe kalmadı. Padişahın başlalası Uzun Dev Süleyman Ağa, devleti Kösem ve ağalar belâsından kurtarmaya, meşru saltanat nâi-besi olarak Hadice Tarhan Sultan'ı desteklemeye, hele tahsil ve terbiyesinden sorumlu bulunduğu padişahın hayatını korumaya azmetmişti. Ağalarını çağırıp sordu:

— Hâl ve mes'elenin ne olduğu anlaşıldı, gözlerinizle gördünüz. Masum padişahımıza bu zulmün yapılmasına razı mısınız?

Hepsi bir ağızdan cevap verdiler:

— Hâşâ! Hemen buyurun, bu hizmete canımızı koruz ve illâ padişahımızın kılma hâle getirmeyiz!

Sarayda silâhlı çatışma

Baltacılar ve zülüflüleri, akın akın Süleyman Ağa'nın çevresinde toplandılar. Sayıları yüzyirmiyi buldu.

Hepsi cesur yiğitlerdi, gece karanlığı içinde haber; Hâs Oda'ya

Tarhan Sultan/167

ulaştı. Burası Enderûn-i Hümâyûn'un en yüksek kademesiydi. Otuzdokuz yüksek rütbeli subay, bu dairede hizmet verirdi. Bunlar "çıkış" denen terfi zamanlarında saray hizmetinden memleket hizmetine geçer, vezir, beylerbeyi ve en kıdemsizleri sancak beyi (tümgeneral) rütbesiyle imparatorluğa dağılırlar, yerlerine daha alt dâire olan Hazîne Odası'nın subayları gelirdi. Fakat çoktan beri "çıkış" olmamış, terfi yolları tıkanmıştı. Zira Ocak Ağaları denen mütegalibe, mansıbları rüşvet yedikleri adamlara dağıtıyorlar ve imparatorluk askerî akademisinin en yüksek subayları kanunî haklarından mahrum kalıyorlardı. Bu yüzden Hâs Odalılar, Ocak Ağaları'na dış biliyorlardı. Haberi alınca Süleyman Ağa'nın bulunduğu avluya doldular:

Baskın, basanıdır

— Niçin bize haber salmazsınız? dediler, biz padişah ekmeği yemedik mi? Uğruna baş koymak bizim vazifemiz değil midir?

Hâs Oda'nın Kösem Sultan'ın karşısında yer alması, dengeyi iyiden iyiye Koca Valide aleyhinde değiştirdi. Harem'den sonra Enderun da Genç Vâlîde'nin eline geçmiş gibiydi. Fakat Kösem, sarayın üçüncü ve en dış kısmı olan Bîrûn'a hâkimdi. Zira Harem'in en büyük âmiri Kızlarağası, Enderûn'un ki Hâsodabaşı, Bîrûn'un ki Bostancıbaşı idi. Bostancıbaşı Ali Ağa, şimdi bostancı denen saray muhafızlarıyla bakalım Kösem Sultan hesabına neler yapabilecekti?

Sarayın resmî uyku saati gelmişti. Ama kimsenin uyuduğu yoktu. Bir ramazan gecesi idi, iftarlar edilmiş, teravih bitmiş, herkes dairesine çekilmişti. Süleyman Ağa, bir müddet daha bekledi. Saray hizmetli ve görevli-

168/Osmanlı Haremünde Uç Haseki-SULTAN

lerinin bir kısmı, daha hâdiseyi duymamıştı. Hangi tarafa geçeceklerini öğrenmek gerekiyordu.

Kösem, üçyüz adamını silâhlandırmıştı. Süleyman Ağa, teşebbüsü elinde bulundurmak istedi. Baskının basanın olduğunu biliyordu. Kösem'in adamları padişah dairesini basmadan, o Koca Vâlîde'nin dairesini basmaya karar verdi. Kösem taraftarlarının padişah dairesine yürümek üzere bulduklarını haber alınca, Süleyman Ağa, kılıcını hızla kınından çekip bağırdı:

— Ağalar, padişahımız elden gider! Duracak zaman değildir!

"Büyük Valide "yi isteriz!..

Hâs Oda subayları da kılıçlarını çektiler ki, her türlü silâhı en iyi kullanmasını öğrenmiş generaller ve albaylardı. Hâs Oda'nın 39 subayından 38'i padişahın yanında yer almışlardı. Ancak Hâs Oda kumandanı ve Enderun'un en büyük âmiri olan ve vezir (mareşal) derecesinde bulunan Hâsodabaşı, Kösem Sultan'ın adamıydı. Subaylarını Kösem Sultan'ın tarafına alamamıştı. Adamlarından Kapıağası'nı, Süleyman Ağa'nın çevresinde toplanan kalabalığa gönderdi. Kapıağası:

— Nedir yoldaşlar? dediği zaman şu cevabı aldı:

— Pâdişâhımızdan Büyük Vâlîde'yi isteriz!

— Padişahımız "her biri odalarına dağılsınlar!" deyû ferman ettiler, varın dağılın! dedi.

Hâsodabaşı parçalanıyor

Ağalar, sahte padişah irâdesine bile saygı göstermek için iki adım gerilediler. Ama sadece iki adım...

Saf tutup isteklerini tekrarladılar:

Tarhan Sultan/169

— Koca Vâlîde'yi isteriz ve illâ dağılmayız, cümlemiz kırılırız!

Hâsodabaşı denen mareşal, elinde mareşallik asası, kendi general ve albaylarına sözünü geçirememekten mahcub, korkusunu yenmeye çalışarak, kalabalığın karşısına geldi:

— Ağalar, dedi; yaptığınız ayıptır! Hiç adam velînî-meti üzerine ayaklanır mı? Tiz dağılın!

Saflara yaklaştı. Asasını yukarı kaldırıp otoritesiyle topluluğu çözmek istedi. Bir Hâs Oda generali:

— Bre hâin, diye dişlerinin arasından söylendi, sen padişahımızı zehirlemek için yeniçerilerle beraber değil miydin? Padişahıtan gayrı kim velinimet olsa gerektir? Sana bu rütbeyi padişah vermedi mi ve illâ ondan başka kim rütbe verebilir?

Bu söz, işaret oldu. Tek kelime fazla söylenmedi. Fakat Hâs Odalılar, yalınkılıç, kumandanları Hâsodabaşı'nın çevresini kuşattılar. Kılıç üşürüp parçaladılar. Süleyman Ağa, cemaatin önüne geçti: — Yürüyün ağalar! dedi.

Kılıçlar ellerde, Kösem Sultan'ın dairesine yürüdüler.

"Geldiler sultanım "

Uzun bir yürüyüş oldu. Nihayet Kösem Sultan'ın muhafızları göründü. Hepsi dişlerine kadar silâhlıydı. Süleyman Ağa:

— Vurun şunları! emrini verdi.

Baş kapağasını parçaladılar. Diğer ağaları öldürmeye lüzum görmediler. Yaralayıp veya dövüp kaçırdılar.

İçeride Kösem, gürültüyü işitiyordu. Artık yaşlanmıştı. Eskisi kadar dakik düşünemiyordu. Şişmanlamış, yüzü buruşmuş, dişleri dökülmüştü Gözlerinin bile ferî sön-

170/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

müş gibiydi. Müstesna güzelliğinden pek az iz taşıyordu. Yalnız dünya saltanatına karşı ihtirası hiç eksilmemiş, faciaları ve cinayetleri kanıksıyarak belki daha da alevlenmişti. Öbür dünyaya teveccühü, şan ve şerefle köşesine çekilmeyi aklından geçilmemişti. Gürültüyü işitince, yeniçerileri geldi sandı. Kapıya yaklaştı. Dışarıdaki nöbetçiye sordu:

— Geldiler mi?

Süleyman Ağa, muhkem kapının önüne sinmişti. Cevap verdi:

— Beli sultânım, geldiler, taşra buyurun! Ama sesini değiştirememiştin. Kösem Sultan, Süleyman Ağa'nın sesini derhal tanıdı. Büyük telâşa düştü Gelininin bu kudretli adamı, nasıl olup da bütün nöbetçi çenberlerini aşip odasının kapısına erişebilmişti?

Bir devir kapanıyor

Kösem, telâşla odasının gömme dolaplarından birine girdi. Dolabın içinde bir gizli kapı vardı ve diğer bir küçük odaya açılıyordu. Kendisini bu gizli odaya attı Onu herhalde burada bulamaz, defolup giderlerdi. Yeniçeriler gelince de topunu kılıçtan geçirtir, intikamını alırdı. Bakalım bir saltanat nâibesi vâlide-sultânın yatak odasının kapısına gece yarısı izinsiz gelmek ne demektir? Ölümün eşliğinde hâlâ böyle düşünüyordu. Hâlâ hırs ve intikam peşindeydi.

Süleyman Ağa, Vâlide-i Muazzama'nın yatak odasının kapısını omuzlamaya cür'et etti. Diğerleri de vurdular. Kapı açıldı. Süleyman Ağa başta, Hâs Odalılar, zülüflü ve zülüfsüz baltacılar, diğer ağalar, odaya doldular. Koca Vâlide'yi aramaya başladılar. Bulamayınca şaşkırdılar.

Tarhan Sultan/171

Cesaretinden dolayı "Deli Doğanlı" denen zülüflü baltacılarından Kuşçu Küçük Mehmed, dev yapılı bir genç hassa neferi idi. Dolabın gizli kapısını buldu, açtı Gizli odadaki Kösem Sultân'ı, eteğine asılarak dışarı çıkardı.

— Bak nevcivânım, dedi Kösem, kuşça canımı bağışla! Üzerimde ne varsa senin olsun!

Kanlar içinde...

Cihanın ödünü koparan oğlu Dördüncü Murad'ın karşısında asla eğilip yalvarmamış olan Vâlide-i Muazzama, şimdi bir baltacı erine dil döküyordu. Üzerinde pırlantalar, zümrüdlere, yakutlar vardı ki bir teki, bir aileyi Karun derecesinde zengin ederdi.

Kuşçu Küçük Mehmed, Koca Vâlide'yi yere çalıp çökertti. Boynuna orada bulunduğu bir perdenin ipini kesip geçirdi. Dört kişi, Mehmed'e yardım ediyordu. Kösem, can havliyle, dört genç erkeğin elinden kurtulmaya muvaffak oldu. Ama Mehmed'le başa çıkamadı.

Baltacı eri, ipi sıkıp Valide Sultân'ı boğdu.

Kösem'in ağzından ve burnundan kan fışkırdı. Mehmed'in elleri ve elbisesi kıpkızıl kesildi. Valide Sultan, birkaç defa çırpındıktan sonra can verdi.

Kösem, aynı yaşta bulunduğu zevci Birinci Sultan Ahmed Hân'dan sonra 34 yıl yaşamış, 61 yaşında gelmişti. Sultan Ahmed'in yatak odasına adım atıp, haseki payesini kazanmasının, Türk Cihan Devleti'nin kraliçeleri arasına girmesinin üzerinden ise 48 yıla yakın bir zaman geçmişti. Osmanlı Sarayı'na girip Harem-i Hümayûn'a ayak basmasına gelince, yarım asrı geçiyordu.

Kösem Sultan, üvey oğlu, İkinci Osman'a oynadığı oyunlar, büyük oğlu Dördüncü Murad'ın ölümü karşısında duyduğu ferahlık, küçük oğlu İbrahim Han'ın tahttan

172/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

indirilip öldürülmesi, nihayet torununa lâik gördüğü sükasat hatırına gelmeksizin ve bütün bunlara zerre kadar nedamet duymaksızın öldü. Son nefesinde tek düşüncesi, can korkusu ve dünya saltanatını terk etmek üzere bulunmaktan doğan büyük endişe idi.

Kösem 'in Ardından

Kösem Sultan, şüphesiz Türk tarihinin büyük kadınlarından biri değildir. Fakat yalnız Osmanlı, yalnız Türkiye tarihinin değil, bütün Türk tarihinin en ünlü kadınıdır. Başka hiçbir kadın Türk tarihinde bu derecede büyük şöhret yapamamıştır. Zira bu derecede büyük bir rol oynayamamış, bu kadar akıl almaz azamette iktidara sahib olamamıştır. Türk tarihinde böylesine bir siyâsî kudret, ancak ona mahsustur. Cihan târihinde de böylesine bir kudrete erişebilmiş kadınlar çok nâdirdir.

Nihayet Kösem, Hürrem ve Safiye sultanlar mektebinin son ve en kudretli temsilcisidir. Onunla, Türkiye devletinde siyâsî kudret sahibi ve bu kudreti kendi nefsi için ve kötüye kullanan kadınlar dönemi kapanmıştır. Bu dönemi kapatmak şerefi, nefret ettiği gelini Hadice Tarhan Sultan'a aiddir. Ve Tarhan Sultan, bu dönemi dirilmemesine kapatmak için, elinden gelen her şeyi yapmıştır.

1651 yılının Eylül ayının ikisini üçüne bağlayan gece, Topkapı Saray-ı Hümayûnu'nda geçen facia, Osmanlı Devleti'nde de bir devrin sonu oldu. Ertesi 3 Eylül sabahı bütün İstanbul, bu haberin, bu Saray darbesinin hayret ve dehşetiyle uyandı.

Mâhpeyker Kösem Sultan'ın dairesinin yağma edildiği, Büyük Vâlîde'nin pek değerli mücevherlerinin paylaşıldığı, dehşet içinde öğrenildi. Sarayın en büyük âmiri Kızlarağası Uzun Süleyman Ağa, bu yağmaya mani olamamış, mani olmaya lüzum da görmemişti.



Tarhan Sultan/173

Ağaların sonu

Ocak Ağaları ise, Topkapı Saray-ı Hümayûnu'nu uzaktan korku içinde seyrediyorlardı. Desteklerini, kendilerine meşruiyet veren dayanaklarını kaybetmişlerdi. Demiri tavında dövmek gerekti. Yeni nâibe-i saltanat, Hadice Tarhan Vâlîde-Sultan, Vezîr-i âzam Siyâvuş Paşa'yı derhal Saraya çağırırdı. Devletin, ağaların zulmüyle ezildiğini söyledi ve tedbir sordu. Vezîr-i âzam, siyâsî dengenin kökünden değiştiğini anlayarak Saraya gelmişti. Ağalar saltanatına son vermek ve yönetimi meşru mercii olan ve başkanı bulunduğu Dîvân-ı Hümayûn'a, bakanlar kuruluna almak için, saltanat nâibesinin emrinde bulunduğunu arz etti.

Şeyhülislâm Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi, o kadar ihtiras gösterdiği ve yapıştığı makamından azledildi. Bursa'ya sürüldü. Sultan İbrahim'e ettiği iftiraların, bir soyguncu çetesi olan ağalar cuntasının âleti olmasının cezasını hafif şekilde atlatmıştı. Bursa'dan asla dönemeyecek, orada değerli eserlerini ve Sultan İbrahim'i lekeleyerek gûyâ kendisini haklı çıkaracak tarihini yazabilecekti.

Halk, zorba hâkimiyetinin sona ermek üzere bulunduğunu, çılgınca bir sevinçle öğrendi. Küme küme Sultanahmed Meydanı'na yığıldı. Ordu, rahat nefes aldı. Ağalar, bu dehşetli ve intikam almaya susamış kitleye karşı koymayı akıllarından geçilmediler. Her biri bir tarafa sıvıştı. Her gün birkaçı yakayı ele verdi. Otuz sekiz ağa idam edildi. Silâhdar Eğinli Mustafa Paşa, ağaların ortadan kaldırılmasında büyük gayret gösterdi. Böylece "Ağalar Saltanatı" da denen Kösem Mâhpeyker Sultan'ın Sultan İbrahim'in ölümünden sonraki üç yıl yirmi beş günlük niyabet dönemi sona erdi. Bu üç yıl içinde Sultan İbrahim'in ikinci saltanat dönemindeki kötü idare bile

174/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

mumla aranır olmuştu. Dördüncü Murad devri ise, adetâ Kaanûnî Sultan Süleyman çağı gibi erişilmez, ancak fikirlerde tahayyül edilebilen bir devir gibi görünüyordu.

Şefkatli bir imparatoriçe

24 yaşındaki ince, zarif, rikkat uyandıracak kadar genç imparatoriçe, dünyanın kesin şekilde en kudretli imparatorluğunun başındaydı. Dördüncü Murad devrindeki emniyet, asayiş, huzur, rahat, refah, adalet, şan ve şeref dönemini yeniden açmaya azimli idi. Nüfuzunu şahsı için kullanmayı akli bile almıyordu. Bir vâlîde-sul-tan daha fazla ne elde edebilirdi ki, şahsen bir imparatorluğu yönetmeye tâlib olsun?

Dirlik ve düzenlik için o mevki'de idi. Bu mevki, çok büyük gaile, sorumluluk ve yükü. Taşımak, hakkı da haddi de değildi.

Bu muazzam devlete, bu yüce dine, bu ulu hanedana, kendisini imparatoriçeliğe yükselten bu büyük millete, Ce-nâb-ı Hakk'ın kendi şahsında nasib kıldığı hizmeti mutlaka ifâ edecekti. Kösem Sultan derecesinde entrika dehâsı yoktu, hiç yoktu. Ama sağlam mantığı, iyi niyeti mevcuttu.

Önce kaynanasının bıraktığı enkazı temizlemeye uğraştı. Kösem Sultan'a en yakın ve yüksek rütbeli cariyeleri, itibarlı devlet adamları ile evlendirerek saraydan çıkarttı. Her birine onbin akça ve ikişer sandık ağır çeyiz verdi ve şahsî mücevher ve paralarının âdet olduğu üzere sarayda», çıkarılmasına müsaade etti. Yaşlı cariyeleri Eski Saray'a gönderdi. Bir kısmını kendi hizmetine aldı. Ama padişaha sûikasd cür'etinde bulunan, yeryüzünün halifesini ortadan kaldırmak isteyen ağalar hakkında merhametli davranmayı, hikmet-i hükümete aykırı gördü. Bunların bir kısmı idam edildi. Bir kısmı Sudan, Hicaz gibi uzak yerlere sürüldü.

Tarhan Sultan/175

Kösem Sultan'ın muazzam serveti hazineye alındı. Ocak ağalarının rüşvet, yağma ve zulüm mahsulü servetlerine de el kondu. Yeniçerilerin ikinci kumandanı sayılan kulkâhyasmin yalnız altın ve gümüş nakid olarak serveti akıllara hayret verecek meblağ tuttu. (1983 değeriyle 500 milyar TL.) Bu misal, üç yıl içinde devletin ağalarca ne derecede soyulduğunu gösteriyordu.

Katlinin ertesi günü, Kösem Sultan'ın cenazesi Bayezid'de Eski Saray'a nakledildi. Orada teçhiz ve tekfin edildi. Merasimle alınarak zevcinin yaptırdığı Sultânah-med Câmii'ne getirildi. Cenaze namazı, burada kılındı. Sonra caminin avlusundaki türbeye, çok sevdiği ve sevdiği Sultan Ahmed Han Cennet-Mekân'ın yanına gömüldü. Az ilerde de, dünyalara sığmayan büyük oğlu Dördüncü Murad, huzur içinde uyuyordu.

Hayırsever bir kadındı

Kösem Sultan'a tahsis edilmiş 5 büyük has (toprak) vardı. Menemen, Zile, Kilis, Ezdin ve Gazze'de (Güney Filistin) olan bu haslardan kendisine yılda 1983 değerleriyle 16 milyar TL. geliyordu. Ayrıca işanları, çiftlikleri vardı. Devlet adamlarından çok değerli hediyeler almak âdetindeydi. Zevki için olsun, adını duyurmak için olsun, devrinin bütün zenginleri gibi, büyük hayır ve bayındırlık eserleri yaptırmıştı. Bu eserler, yüzlerceydi. Kahire'de Nil'in sularını düzenleyen suyolları yaptırarak, devletin İstanbul'dan sonraki en büyük şehrinde de hayır duası almıştı. Mekke ve Medîne'ye büyük vakıflar tahsis etmişti. Kıbrıs, Midilli, Ağrıboz, İstanbul, Eyüb, Galata'da vakıfları vardı.

Kösem Sultan ayrıca yoksullara para dağıtır, fakir genç kızları evlendirip ev verir, bu suretle her yıl birkaç

176/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

yüz kızın duasını alır, muhtaç dul ve yetimleri öğrenip yardımlarına koşar, borç yüzünden hapsedilenlerin borçlarını ödeyerek hapisten kurtarırdı. Sırasıyla Ayşe ve Fatma Sultanlar'ı, Dördüncü Murad'ı, Velâhd-Şehzâde Kasım'ı, Sultan İbrahim'i doğurmuş, 5 defa anne olmuştu. Bütün Osmanlı tarihinde iki padişah annesi olan iki vâlîde-sultandan biri olduğu gibi, gene torununun padişahlığını da görmüş iki vâlîde-sultandan biridir.

Anarşi devam ediyor

Hadice Tarhan Sultan, vâlîde-sultan ve nâibe-i saltanat olarak, iktidara geçti. Bu ağır yükten kurtulmak için bir taraftan oğlunun büyümesini, diğer taraftan imparatorluğu teslim alacak kudrette bir vezir bulmayı ümid ediyordu. Zira oğlu bulûğ yaşma gelse bile, bir cihan devletini yönetecek yaşa erişmesi için daha çok uzun müddet gerekiyordu. Saltanat Nâibesi, arayış içindeydi. Vezîr-i âzam olarak kendisine tavsiye edilenlerden netice alamıyordu. Sultan İbrahim'in kötü idaresine eklenen Ağalar Saltana-tı'nın devlette açtığı büyük yarıklar kapatılamıyordu.

Siyâvuş Paşa, Kösem Sultan'ı ve Ağalar'ı deviren saray ihtilâlinden sonra ancak 24 gün iktidarda kalabildi. 1 ay 7 günlük bir sadâretten sonra azledildi. Tecrübesiz Saltanat Nâibesi'ne en tecrübeli vezirdir diye tavsiye edilen ve doksan yaşında olduğu söylenen Gürcü Mehmed Paşa, vezîr-i âzam yapıldı. 8 ay 23 gün iktidarda kaldı. O da anarşiye çare bulamadı.

Tarhan Sultan, bir şeyler yapacağını umduğu eski Mısır eyâlet valisi Tarhuncu Ahmed Paşa'ya mühür-i hümayûnu teslim etti. Tarhuncu 9 ay iktidarda kaldı (20 Haziran 1652 - 21 Mart 1653). Bir şey yapamadı. Halefinin tezviriyle boğduruldu. Tarhuncu'nun yaptığı yıllık bütçe,

Tarhan Sultan/177

1983 değerleriyle 3 trilyon küsur TL. idi ve 75 milyar TL. açık bulunuyordu. İstanbul'da sarfedilen merkez bütçesi idi. Eyâletlerde sarfedilen eyalet bütçeleri bunun dışında ve üzerindedir. Tarhuncu'nun ilk bütçeyi yaptığı yanlıştır. Osmanlılar'da her zaman yıllık bütçe düzenlenmiştir.

İbsir Paşa ve akıbeti

Kapdân-ı Derya Derviş Mehmed Paşa, vezîr-i âzam oldu. 1 yıl 7 ay 8 gün sonra felç geçirmesi üzerine görevinden alındı (28 Ekim 1654). Tarhan Valide Sultan bu defa sadâreti İstanbul'a uzun zamandan beri kafa tutan bir celâlî başbuğuna, Haleb beylerbeyisi Vezir İbşir Mustafa Paşa'ya verdi. Abaza Mehmed Paşa'nın yeğeni olan İbşir Paşa, Anadolu'yu yatıştırabilir, zekâ ve cesaretiyle anarşiye son verebilir sanıldı. Tayininden 3 ay 28 gün sonra İstanbul'a gelebildi (25 Şubat 1655). Yanındaki büyük bir sipahi ve celâlî ordusu ile, düşmanı olduğu yeniçerilerin homurtuları arasında İstanbul'a yerleşti. Ancak daha ilk icraatında, merkezî idareyi hiç bilmeyen, akıl ve cesarettten mahrum bir adam olduğu teessürle görüldü. 2 ay 12 gün İstanbul'da kalan Dâmâd İbşir Mustafa Paşa, eski vezîr-i âzamlardan Kara Murad Paşa'nın liderlik ettiği yeniçeri muhalefetini de kıramadı. Yeniçeriler Sultanahmed'de toplandılar. İbşir Paşa idam edildi.

Vak'a-i Vakvakıyye

Kara Murad Paşa, 5 yıl sonra yeniden vezîr-i âzam oldu (11 Mayıs 1655).

Ancak o da derde deva bulamadı, 3 ay 9 gün sonra istifâsını Saltanat Nâibesi'ne sundu (19 Ağustos 1655).

178/Osmanlı Hareminded Üç Haseki-SULTAN

Suriye eyalet valiliğine tâyin edildi. Eyalet merkezi Şam'a varamadan yolda Hama'da öldü.

Dâmâd Süleyman Paşa, mühre nail oldu. 6 ay 10 gün sadâret yükünü çekebildi. O da istifasını Vâlide-Sultan Hazretleri'ne takdîm etti (28 Şubat 1656).

Tarhan Sultan, Girit'te bulunan İkinci Vezir millî kahraman Gazi Deli Hüseyin Paşa'yı vezîr-i âzam yaptı. Vezirlerden Zurnazen Mustafa Paşa, Hüseyin Paşa Girit'ten gelinceye kadar sadâret kaymakamı (başbakan vekili) oldu. Ancak 6 gün sonra, 5 Mart'ta, daha vezîr-i âzam olduğunu öğrenemeyen Deli Hüseyin Paşa'nın azli icab etti. Zira 4 Mart günü meşhur "*Vak'a-i Vakvakıyye*" veya "*Çınar Vak'ası*" oldu.

Ağaçtaki kelleler

Bu isimle tarihe geçen ihtilâl, 4 Mart'tan 9 Mart'a kadar sürdü. İhtilâl, Kapıkulu Ocakları'na ayarı düşük akça ile maaş ödenmesinden doğdu. Sultanahmed'de toplanan asker, yeniden kelle istedi. 14 yaşına gelen Dördüncü Mehmed, ayak dîvanı'na davet edildi. Alay Köşkü'nde âsîlere görüldü ve onların istediği 30 kelleyi verdi. Âsîler bu 30 kelleyi Sultanahmed'de ulu bir çınarın dallarına astılar. Ondan dolayı ihtilâle "*Vak'a-i Vakvakıyye*" dendi. "*Vakvak*", İslâm mitolojisinde, insan başından yaprakları olan ve rüzgâr estikçe "*vakvak*" diye ses çıkaran bir ağaçtır.

Kelle kaybedenler arasında bir de kadın vardı: Melekî Kalfa. Bu kadın, o sıralarda İstanbul'da İngiltere büyükelçiliği yapan Lord Paul Ricault'nun yazdığına göre, Kösem Sultan'in çok husûsî şekilde alâkasını çekerek gittikçe parlamıştı. Sonra Kösem'in torunu padişahı zehirleyeceğini Tarhan Sultân'a ihbar ederek, yeni rejimde büyük nüfuz elde etmiş, fakat rüşvet batağına batarak, Harem-i

fırtına derdinden uzaklaşmaya mecbur kaldı. Girit'e kadar Türk Donanması, yol üzerinde rastladığı hayli düşman teknesini de batırdı. Kapdân-ı Derya, Girit sularında Cezayir, Tunus ve Libya filolarına üslerine dönme emrini verdi. İzmir'e uğrayarak, İstanbul'a geldi. 2.500 esirden 500'ü padişaha sunuldu. 2 yıl sonra Venedik Donanması, tekrar kendini topladı. 26 Haziran 1656'da Çanakkale Boğazı ağzında görüldü. Kapdân-ı Derya Vezir Dâmâd Ken'an Paşa'nın kumandasında Donanmay-ı Hümâyûn, şiddetli bir fırtınaya yakalanarak, perişan oldu ve pek çok gemi battı. Venedik Donanması ise ancak 5 gemi kaybetti, duruma hâkim oldu. Bozcaada, Limni ve Semendirek'i işgal etti. Böylece İstanbul - Girit yolu kesilmiş oldu. İnebahtı bozgunundan beri Türkler'in denizde uğradıkları en büyük mağlûbiyet olan bu muharebe, Osmanlı ülkelerinde büyük yankılar uyandırdı. Köprülü'yü iktidara getirmek için Tarhan Sultan'ı kesin karara sevk eden olaylardan biri oldu.

Kırım Hanı'nın başarıları

Polonya ve Rusya ile de münasebetler iyi değildi. Bu iki devletle Kırım hanlığı uğraşiyor, baş edemezse İstanbul'dan yardım alıyordu. Nûreddin Âdil Giray, Ruslar'ın Osmanlı kalesi Azak'a, Rostov yakınlarına kadar sokulmaları üzerine, Moskova banliyölerine kadar geldi. Dehşet içinde kalan Çar, 100.000 altın ödeyerek sulh yaptı. Bu defa, o sırada Rusya'dan daha güçlü bir büyük devlet Tarhan Sultan/181

olan Polonya Krallığı ordusu, Kırım topraklarını çiğnedi. İslâm Giray Han, Hotin'e geldi. Kral Dördüncü Vladislav da bu civarda Özince kalesindeydi. Kral sulh istedi. Hân'ın çevresindekiler, kralın esir edilerek, Polonya'ya ağır bir darbe indirilmesini istediler. Bunun Rusya'ya yapılabilecek en büyük yardım olduğunu kestiren Han, işi büyütme istemedi. 1653 Aralık ayında Polonya ile Jiveneşi sulhu imzalandı. Polonya 240.000 altın harb tazminatına razı oldu. Ayrıca Kırım Hanı'na verildiği yıllık haraç devam ediyordu. Muahedeye göre Polonya ve Kırım, Rusya'ya harb açıp Rusya'yı paylaşacaklardı. Kazan, Astırhan, Volga boyları ve Kuzey Ukrayna Kırım'a; diğer Rus ülkeleri ve Moskova, Polonya'ya aid olacaktı. İslâm Giray Han 1654 Haziranında 50 yaşında öldü ve bu proje akîm kaldı.

Anarşiye kim çare bulacak?

Tarhan Hadice Sultan'in nâibelik yıllarında anarşi devam etti. İmparatorlukta iç durum ve yönetim, Hâile-i Osmaniye'den sonraki ve Dördüncü Murad'ın çocukluk yıllarındaki hâle dönmüştü. Dördüncü Murad, hiç gelmemiş gibiydi. Yeni bir Dördüncü Murad arayışı başladı. Henüz çocuk olan padişahta amcasına benzer bir istidad görülmedi.

"Köprülü Vezir" denen ihtiyar

İhtilâlin, kargaşanın, zorbalığın, ne zaman, nerede başkaldıracağı bilinmiyordu Kapıkulu Ocakları, harb etmeksizin yaşamaya, maaşları dışında gelirler elde etmeye alışmışlar, keyiflerini bozacak her tedbirin karşısına çıkı-

182/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

yorlardı. Rüşvet, yalnız iltimas vasıtası değildi. Meşru ve kanunî işini gördürmek isteyenlerden de isteniyordu.

Bir gün, Rum rahiblerinin büyüklerinden Giornichio, ağırlığınca altın rüşvet vererek, kendisini Ortodoks Cihan Patriki tayin ettirdi. Bunun için ayrıca, selefi Parthe-nios'u Rusya ile haberleşmekle suçlayıp azlettirmişti. Derviş Mehmed Paşa, vezir-i âzam oldu. Bu defa başka bir Rum metropoliti, patrik olabilmek için büyük bir rüşvet teklif etti. Vezir-i âzam, bu rüşveti almak ve vereni patrik yapabilmek için, o makama ağırlığınca altın ödeyerek gelmiş Giornichio'yu sudan bir bahaneyle idam ettirmek istedi. Rahibler, vezir-i âzamin ayağına düştüler. Giornichio, azledildi, fakat kellesini kurtardı, ilk fırsatta Venedik'e kaçtı ve harb hâlinde bulunan Venedik'in Türkler aleyhine âleti oldu.

Gizli müşavirler

Bu gibi hâdiseler, Hadice Tarhan Sultan'ı bezdirdi, fakat azmini kaybetmedi. 1656 yılında, 29 yaşına gelmiş ve çok tecrübe kazanmıştı. Çevresinde itimadını kazanmış resmî hiç bir sıfatları olmayan müşavirleri vardı. Bunların Saltanat Nâibesi'ne tavsiyeleri, fevkalâde mahremdi. Vâlîde-Sultan bunlarla danışır, söylediklerinin tatbiki kaabilse, kendi fikri imiş gibi icra ederdi. Gizli müşavirleri arasında en güvendikleri Mimar Kasım Ağa ile Solak-zâde Mehmed Hemdemî Efendi idi.

Kasım Ağa, 1575'e doğru doğmuştu. 1660'da 85 yaşlarında ölmüştür. Dördüncü Murad'ın tahta geçtiği yıl (1623), Hasan Ağa'nın ölümü üzerine hassa başmimarı (kabine dışı bayındırlık bakanı) oldu. Bu sıralarda 48 yaşlarında meşhur bir mimardı. Dördüncü Murad'ın bütün saltanatı boyunca, 17 yıl, makamını muhafaza etti;

Tarhan Sultan/183

zira siyâsî bir makam değil, teknik bir görevdi. Sultan İbrahim'in ilk zamanlarında da görevini devam ettirdi. 1644 Mart'ında azledildi. 15 ay sonra, halefi Meremmetçi Mustafa Ağa'nın beğenilmemesi üzerine, aynı göreve yeniden getirildi. 76 yaşlarındayken, 1651 yılı sonbaharında, henüz naibe olan Tarhan Sultan'in kedhudâlîğine tayin edildi. Zekâsı, bilgisi, tecrübesi, soğukkanlılığı, ağırbaşlılığı, doğru

muhakemesi, vatanseverliği, yüksek ahlâkı, lekesiz mâzîsiyle az zamanda genç ve tecrübesiz Vâlide-Sultân'ın en has müşaviri oldu.

Kasım Ağa, bu yakınlığından şahsî menfaatleri için faydalanmayı aklından geçirmediği için, büsbütün itibar kazandı. Ancak onun islahat fikirleri, birçok devlet adamının işine gelmiyor, menfaatine aykırı düşüyordu. Vezirler, Kasım Ağa'yı, ateh getirmek (bunamak) ile itham edip, hafife alıyor, fikirleriyle alay ediyor, bazan Saltanat Nâibesi'ne yalan yanlış şeyler telkin etmeyip Vâlide-Sultan'ın rutin işlerini yürütmekle yetinmesini ihtar ve dolayısıyla tehdid ediyorlardı.

Kasım Ağa, korkusuzdu. Korkacak bir yaşta da değildi. Anarşinin koca imparatorluğu nasıl içinden kemirdi-ğini görmekle çok üzgündü. Bildiğinden şaşmadı.

Ancak vezirler, kendi icraatlarını beğenmeyip, Vâli-de-Sultan'a kötüleyen Kasım Ağa'yı, Tarhan Sultan'ı tazyik edip kedhudâlîğinden azlettirdiler. Kasım Ağa, bu azilden korkmadı Tarhan Sultan ise, ancak görünüşte onu görevinden uzaklaştırdı. Devlet işleri için kendisiyle danışmaya devam etti. Haftada birkaç defa Vâlide-Sultan'la görüşen Kasım Ağa, bütün nüfuz ve tesirini muhafaza etti. Her yeni vezîr-i âzam, Kasım Ağa'ya, kocamış başını kaybetmek istemiyorsa, bunakça tavsiyelerle Saltanat Nâibesi'nin genç zihnini bulandırmamasını ihtar ediyor, fakat beriki bunlara kulak bile asmıyordu. Köprülü Mehmed Paşa adındaki, pek silik mazisi olan bir ihti-

184/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

yarı iktidara getirmesi için, Vâlide-Sultan'a telkinlerine devam ediyordu.

Vâlide-Sultan'ın ikinci has müşaviri, Enderun mensubu olan Solak-zâde Mehmed Hemdemî Efendi, tarihçi, bestekâr, sazende, nakkaş ve şair, bir san'at ve fikir adamı idi. Meşhur bir Osmanlı tarihi yazmış ve zamanımıza kadar gelen ünlü saz eserleri bestelemiştir. 1658'da öldü. O da Kasım Ağa gibi Köprülü Vezir'in dostu idi.

Taşralı bir ihtiyar

Mehmed Paşa, Arnavudluk'dan gelip Samsun civarında Köprü kasabasına yerleşmiş bir ailenin çocuğu idi. 1578'de doğmuştu. Yerleştiği kasabaya bugün, ona izafetle "Vezirköprü(sü)" denmektedir. Tahsili yoktu. Diğer emsali gibi Enderun denen harb akademisinde okumamıştı. Onun için çok yavaş yükseldi. Ancak 1634'te 56 yaşında sancak beyi ve general olabildi. 1644'te 66 yaşında beylerbeyi (orgeneral), 1652'de 74 yaşında vezir (mareşal) oldu. Dâima ikinci derecede eyaletlerde görev yaptığı gibi bu eyaletlerde mühim bir iş gördüğü de işitilmedi. Zâten kendisine ehemmiyet verilmediği için, sancak beyliğinden emekliye ayrılmayıp yükseltilmişti. O devir, Kaanûnî Çağı değildi. Değerli değil, değersiz adamları yükselten bir mekanizma yürürlükteydi.

Ama Köprülü Vezir, rutin işleri yürütürdü. Hakkında belli bir şikâyet de olmamıştı. Bir ara, böyle silik bir şahsiyete her dediğini yaptırabileceğini uman vezîr-i âzamlardan biri, onu kubbenişin (kubbe veziri) olarak İstanbul'a çağırırdı. Köprülü, Dîvân-ı Hümâyûn üyesi olarak imparatorluk bakanlar kuruluna girdi. Hükümet toplantılarında az konuşur, yüzü gülmez, hemen hiç bir işe karışmaz, adetâ elinden hiç bir iş de gelmez, akli fazla bir şey-

Tarhan Sultan/185

lere ermez, fakat sert, hattâ kaba ve nobran, taşradan gelmiş, tahsilsiz ve kültürsüz bir vezir olarak değerlendirildi. Ancak bu ihtiyar vezir, Kasım Ağa, Solak-zâde, Evliya Çelebi gibi devrin sahalarında en değerli san'at adamlarıyla arkadaşça konuşur, onlara vezîr olarak tepeden bakmaz, husûsî meclislerde devlet idaresi hakkındaki fikirlerini de anlatırdı. Hâsılı, görmediği tipte adam kalmayan bir cihan imparatorluğunda bile "nev'i şahsına münhasır" denen bir karakterdi. Kendisini küçük gören vezir arkadaşlarına, Köprülü'nün tesir edici bir konuşmacı olduğu söylene kesin şekilde inanmazlardı. Fakat böyle ihtiyar ve ilim bakımından cahil bir adam, karakterleri değme insanı beğenmez yapıda olan san'at ve fikir adamlarına tesir edebildi. Samimî konuşması, hiç bir zaman siyâsî bir rol oynamaları düşünülmeden bu adamları önce düşündürdü, sonra harekete geçirdi.

Köprülü iktidarda

Gerçekte Köprülü'nün devleti düştüğü yerden kaldırabilmek için ileri sürdüğü, Dîvân-ı Hümâyûn denen imparatorluk bakanlar kurulunda ağızını açmadığı halde, sanatkâr arkadaşlarına söylediği fikirler, orijinal değildi. Aşağı yukarı Dördüncü Murad'ın yaptıkları idi. Bir nesil öncekiler için Kaanûnî ne ise, o nesil için Dördüncü Murad o idi, örnek hükümdar tipiydi. Köprülü de albay ve tümgeneral rütbeleriyle hizmet ettiği Dördüncü Murad'a hayrandı. Yaptıklarına, başardıklarına hayrandı. Zira Köprülü ve Dördüncü Murad, birbirine hiç benzemeyen iki tipti. Menşe'leri ve yetişme tarzları çok farklıydı. Dördüncü Murad bilgili ve kültürlü, bestekâr, şair, san'atkârdı. Köprülü cahildi. Dördüncü Murad, genç bir dahî idi, Köprülü ise, o yaşına kadar değil dehâ, zekâsına

186/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

delil olabilecek bir şey yapmamıştı. Ancak ihtiyardı, tecrübeliydi, ihtiyatlıydı, görüp işitmediği şey kalmamıştı ve 8 padişah devrini idrâk etmişti.

Müşavirler ısrarlı

Üstelik Köprülü'nün ileri sürdükleri şu bakımdan da hiç bir orijinallik taşıyor ve yeni bir fikir getirmiyordu ki, imparatorluğu düzeltmek için Dördüncü Murad'ın yaptıklarını yapmaktan başka çare olmadığı düşüncesi, Köprülü'ye mahsus değildi. Bunu herkes biliyordu. Halk bile konuşuyordu. Ancak ortada, tatbik edebilecek adam yoktu. Adam olsa, yetkileri, bunları tatbik edebilmeye yetişmiyordu. Dördüncü Murad, bütün Türkler'in hakaanı ve bütün Müslümanlar'in halîfesi idi. Bu sıfatları da, hiç çekinmeksizin ve liyakatle kullanabilmişti.

Demek ki, genç Tarhan Vâlide'nin Köprülü'yü iktidara getirmesi, fazla bir mânâ ifade etmezdi. O da tecrübe edilen nice vezîr-i âzam gibi birkaç ay imparatorluğu yönettikten sonra yıkılıp giderdi. Saltanat Nâibesi'nin padişah adına vezîr-i âzami öyle yetkilerle donatması gerekiyordu ki, istenen şeyleri başarabilirdi. Hadice Tarhan Sultan, bu yetkileri vermesini bilecek derecede açık fikirli ve vatansever bir imparatoriçe idi. Tereddüdü, bu yetkiler verildikten sonra da bir başarı elde edilememesi noktasındaydı ki, bu ihtimalle, kalbi sıkışıyor, gönlü bulanıyordu. Zira devlet, daha da müşkil bir siyâsî ortamın içine girerdi.

Köprülü, merhum Dördüncü Murad'dan 34 yaş büyüktü. Şimdiki padişah delikanlı Dördüncü Mehmed'den 63 yıl yaşlıydı. Valide Tarhan Sultan'dan 49 yaş fazlaydı. Köprülü 78 ve Vâlide-Sultan 29 yaşlarında idiler.

Tarhan Sultan, Siyâvuş Paşa'nın da iş göremediğini büyük hüsrarla müşahade edince, değiştirmek istedi. Kimi

Tarhan Sultan/187

getirecekti? Yaşı 80, belki 90 olduğu ileri sürülen Gürcü Mehmed Paşa'yı düşünüyordu. Kasım Ağa'yı çağırırdı. Baş sıkışınca onu çağırıp konuşur, ferahlardı. Gürcü Mehmed Paşa'nın hangi sahalarda kabiliyetli, hangilerinde kabiliyetsiz olduğunu sordu. Kasım Ağa Saltanat Nâibesi genç kadına, eğer Gürcü'yü iktidara getirecekse, Siyâvuş Paşa'nın yerinde bırakılmasının daha münâsib olacağını, fakat ille Siyâvuş Paşa değiştirilmek isteniyorsa, makamını dolduracak bir devlet adamının şart bulunduğunu beyan etti. Tarhan Sultan, böyle bir devlet adamı var mı, diye sormadı. Çünkü yaşlı müşavirinin, gene Köprülü adındaki şöhretsiz vezîri ileri süreceğini biliyordu. Şimdiye kadar kime danıştıysa, Kasım Ağa ve Solak-zâde dışında, Köprülü'nün sadârete getirilmesi fikrini hayretle karşılamışlardı.

Kasım Ağa'nın Vâlide-Sultan'a tavsiyelerini, Siyâvuş Paşa öğrendi. Fakat Köprülü gibi bir adamın sadârete getirileceğine inanmadığı için, Ağa'nın Vâlide'ye tavsiyelerinin kendi lehine olduğuna karar verdi. Zira Kasım Ağa, Gürcü Mehmed Paşa aleyhine konuşmuştu.

Yeni bir devir açılıyor

Ancak Vâlide-Sultan, gittikçe ve kendisi de farkına varmadan tesir altına alınmıştı. Eski keddudâsı Kasım Ağa, hazînedârı Solak-zâde, eski reîsülküttâb (dış işleri bakanı) büyük bilgin Şami-zâde, padişah oğlunun hocalarından Mehmed Efendi, Tarhan Sultan'a kesin şekilde Köprülü'yü tavsiye ettiler. Bunların hepsi ilimleriyle tanınmış adamlardı. Köprülü gibi bir cahili tavsiyeleri hayret vericiydi. Vâlide-Sultan, vezirler içinde de Köprülü lehine bir mütâlâa aradı Tek vezir, onun lehine konuşmadı. Vezirlere göre Köprülü, sadâret fikr-i sabitine yakalanmış bir bunaktı. Ama Saltanat Nâibesi, yılda birkaç vezîr-i

188/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

âzam değiştirmekten bunalmıştı. Devletin iç ve dış siyasetinin iyi yürütülmediğine kesin şekilde emindi. Bir de Köprülü'yü tecrübe etmekten ne çıkardı? Nihayet birkaç ay kaybederdi. Bu devlet, yıllar kaybetmişti. Değerli bir vezir olmasına rağmen, Boynueğri Samsunlu (Canikli) Mehmed Paşa'nın düşman donanmasını Çanakkale ağzından uzaklaştıramaması üzerine, Köprülü'ye mühr-i hümayûnu vermeyi kararlaştırdı. İstanbul'da küçük bir konakta oturup devlet adamları kapısını çalmadıkları için ziyaretine gelen ilim ve san'at adamlarıyla gevezelik eden Köprülü Mehmed Paşa'ya haber gönderdi. Hadice Tarhan Sultan, Köprülü'nün sadâreti sevinçle kabul edeceğini sanıyordu. Hiç öyle olmadı. İhtiyar vezir, bu makamı kabul etmek için, o zamana kadar Türkiye tarihinde hiçbir başbakanın hiçbir devlet başkanından istemeye cesaret edemediği yetkileri istedi. Köprülü, bu yetkileri almaksızın vezîr-i âzam olmasının hiç bir değer ifade etmeyeceğini ileri sürüyordu. İcraatına saltanat makamı tarafından asla müdahale edilmemesini istiyordu. Aleyhinde saltanat makamına yapılacak şikâyetlere, kendi görüşü ve savunması alınmadan asla kulak asılmamasını istiyordu. Olur olmaz kişi, hükümetin başını asla devlet başkanlığına şikâyet edemeyecekti. Yoksa hiç bir icraat yapmak mümkün değildi. Devlet görevleri için yapacağı tayinlere ve azillere saltanat makamı asla karışmayacak, Köprülü istedikleriyle çalışacak, istemedikleriyle çalışmayacak, kimseyle beraber çalışmaya mecbur edilmeyecekti. Tarhan Vâlide-Sultan Hazretleri bu şartları kabul ederse, sadâret makamını almaya hazırды.

Tarhan Sultan kabul etti (15 Eylül 1656). Genç Valide-Sultan'ın eteğini öpen ihtiyar vezir, Divân-1 Hümâ-yûn'a gitti, makamına oturdu. Türkiye târihinde yeni bir devir açılıyordu. Anarşi bitmişti. Düzen gelmişti. Artık devlet fikrini savunacak Köprülüler vardı.

Tarhan Sultan/189

Devlet toparlanıyor

Hadice Tarhan Vâlîde-Sultan, tarihî misyonunu tamamlamıştı. Nâibeliği sona ermişti. 5 yıl 12 gün süren Cihan Devleti'nin devlet başkanlığı vekâletini, çok büyük liyâkatle ve şerefle ifâ etmişti. Oğlu 15 yaşındaydı. Artık sadrazamın ve vezirlerin muhatabı o idi. Valide Sultan, büyük huzur içinde, Harem-i Hümâyûn'daki dairesine çekildi. İmparatorlukta tek kişi yoktu ki kendisine karşı en samimî saygı hissiyle dolu olmasın. Yavuz'un eşi ve Kaanûnî'nin annesi Hafsa Sultan'dan bu yana, asla bu liyâkatta bir imparatoriçe gelmemişti...

Köprülü, "Serdâr-ı Ekrem" sıfatını da alarak, padişaha mahsus başkumandanlık yetkileriyle donandı. Kanlı bir sindirme hareketine girişti. Devlet için, devlet adına devlet terörü başladı. Kim ki devlete karşı gelmişti, kim ki devletin herhangi şekilde yüce menfaatiyle oynamıştı, yakasını asla kurtaramadı ve kellesini verdi.

Venedik büyükamirali -Türkler'in, tek gözlü olması dolayısıyla "Kör Kapdan" dedikleri- Mocenigo, topçu eri Kara Mehmed'in güllesiyle hayatını kaybetti (19 Temmuz 1657). Venedik Donanması, Ege Denizi'nden atıldı, Venediklilerin işgal ettikleri adalar geri alındı. İstanbul -Girit yolu açıldı. Köprülü, Türkler'in "Erdel" dedikleri Transilvanya'ya geldi (Temmuz 1658). İsyanı bastırdı ve bu eyâleti sıkı şekilde devlete bağladı. Alman tarafdarlığı yapan Macarlar'a hoş davranmadı.

Celâliğin kökü kazanıyor

1657 sonunda, asrın en büyük âlimi Kâtib Çelebi 49 ve büyük tarihçi Bursa'da sürgün bulunan eski şeyhulis-

190/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

lâm Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi 66 yaşlarında öldüler. Ama şiiirde Nailî ve Neşâtî, mimarîde Mustafa Ağa, mûsikîde "Hafız Post" denen Tanburi Mehmed Çelebî, dinî mûsikîde Şeyh Ali Şîrûganî, hat san'atında Hafız Osman, tarihçilikte Münecimbaşî Şeyh Ahmed Dede, coğrafya edebiyatında Evliya Çelebî, Köprülü devri Türk san'at ve ilmine şeref veriyorlardı. Hindistan Türk imparatorluğunda Timuroğulları şevketlerinin zirvesinde idiler. Şâh-ı Cihân'ın İstanbullu mimar İsmail Efendi'ye Tâc-Mahal'i inşa ettirip İstanbullu hattat Settâr Efendi'ye yazılarını yazdırdığı yıllardı.

Köprülü, Celâliğin kökünü kazımak için, Anadolu'ya geçti (13 Kasım 1658). Anadolu ve Arab eyâletlerinde 16 vezir ve beylerbeyi (mareşal ve orgeneral) ile 50 sancak beyi (tümgeneral), Köprülü'ye karşı cebhe almışlardı. Eskisi gibi eyalet ve sancaklarını keyiflerince yönetmek ve soymak istiyorlardı. Köprülü, hepsini perişan etti. 31 generalin Haleb'de başını kestirdi (16 Şubat 1659). Adam olacak, söz dinleyecek gibi olanları affetti. Bu ayırımı mükemmel şekilde yaptığı iddia edilemez. Kendisi de iddia etmiyordu. Dördüncü Murad devrinde olduğu gibi, yaşın yanında çok kuru da yandı. Kimsede İstanbul'un emirlerini dinlemeyecek takat kalmadı.

Diğer dış ve iç olaylar

Dış politikada iyi gelişmeler oldu. Avrupa, iç mes'elelerini halleden Türkler'in kendisiyle uğraşmaya başladığını gördü Rusya, Ukrayna'yı ele geçirmek istiyordu. Prens Trubeçkoy, 350.000 Rus askeriyle Ukrayna'ya indi. Kırım hanı Mehmed Giray, Çernigov şehrinin 150 km. kadar batısında, Pripet bataklıkları eteğinde, Rusya ile Ukrayna ve Beyaz Rusya sınırlarının bittiği Kono-

Tarhan Sultan/191

top'ta, Rus ordusunu yakaladı (12 Temmuz 1659). Az zayıat vererek ve kolaylıkla Rus ordusunu dehşetli bir bozguna uğrattı. Prens Trubeçkoy, bütün maiyyeti ve 120.000 askeri yok edildi, 50.000 esir alındı. Bu zafer, Rusya'yı yarım asra yakın Ukrayna'dan uzak tuttu. 1661'de Ukrayna'da Seddü'l-İslâm kalesi inşâ edildi ki, Hammer'in tabiriyle "Ukrayna bozkırı ortasında Osmanlı azametinin bir âbidesiydi." İstanbul'daki Ortodoks Cihan Patriki Üçüncü Partheni-os'un Rusya Çarı ile Türkiye aleyhinde mektuplaştığı öğrenilip mektuplar yakalandı. Köprülü, Patrik'i idam ettirdi. Patriklere Fâtih devrinden beri uygulanan vezir (mareşal) protokolünü de beylerbeyi (orgeneral) protokolüne indirdi (Tanzimat'ta tekrar vezir protokolüne sokulmuşlardır).

Almanya imparatoru, padişaha 1983 değerleriyle 125 milyar TL. değerinde hediye sunarak sulhu kurtardı. Estergon'da üslenen Türk akıncıları, Budin'le Viyana arasında dolaşarak kuş uçurmuyorlardı. Ancak Girit'e Venedik'i desteklemek için büyük kara ve deniz kuvvetleri sevk eden XIV. Louis Fransa'sı ile münasebetler gergindi. Köprülü bir müddet Fransa büyükelçisini tevkif ve hapsedirdi.

1656'da dünyanın Dördüncü Mehmed'den sonraki en kudretli hükümdarı olan Hindistan İmparatoru Timuroğlu Şâh-ı Cihân'dan Büyükelçi Kaaim Bey geldi. Getirdiği hediyeleri 250 kişi taşıdı. Hindistan

Türk padişahı, Hindistanlı hacılara Osmanlı topraklarında kolaylık gösterilmesini ve kendisine İstanbul'dan kubbe mimarları yollanmasını istiyordu. Talepleri yerine getirildi. Hindistan'dan Dördüncü Mehmed'e gelen en değerli hediye, 50 kıratlık çok temiz bir pırlanta idi (blan-blan denen pırlanta cinsi). Tarihin en büyük İstanbul yangını Köprülü devrinde çıktı (24 Temmuz 1660). Haliç-Marmara-Sûrlar arasındaki asıl İstanbul'un üçte biri mahvoldu. 80.000 ev, 300

192/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

saray ve konak, 360 cami ve mescid, 100 ticaret hanı, 40 hamam, yüzlerce medrese, mektep, imaret, çeşme, akıl almaz değerli mallar, antikalar ve kitaplar küllü oldu. 4.000 kişi yanarak öldü.

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı 5 yıl 1 ay 15 gün sürdü. 30 Ekim 1661 sabahı, 83 yaşında Edirne'de öldü. Cenazesi İstanbul'a getirildi. Divanyolu'nda yaptırdığı kütübhanenin yanındaki türbeye gömüldü. "Vezîr-i âzam" denen Osmanlı başbakanlarına "sadr-ı âzam" denmesi Köprülü Mehmed Paşa ile başlar. İki tâbir de, "ulu vezîr, en büyük vezir" mânâsındadır.

Osmanlı tarihinde Köprülü Mehmed Paşa'nın iktidara geldiği 1656'dan İkinci Viyana Muhasarası'nın cereyan ettiği 1683'e kadar, 27 yıllık döneme «Köprülüler Devri» denmiş ve Türkiye'nin cihan devleti olarak son dönemini teşkil etmiş, hattâ bazı tarihçilerce ikinci bir Kaanûnî çağı sayılmıştır. 1683'den sonra da Köprülü ailesinden sadrâzamlar iktidara gelmişlerdir. Ancak 1656-1683 arasında 3 sadrâzam, Köprülü Mehmed Paşa, büyük oğlu Fâzıl Ahmed Paşa ve Köprülü'nün dâmâdı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa iktidarda kalmışlardır. Devleti mutlak yetkilerle yönetmiş, Dördüncü Mehmed sadece saltanat sürmüştür.

Türk akıncıları Viyana önlerinde

Köprülü Mehmed Paşa, ölüm döşeginde, Dördüncü Mehmed'e, büyük oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'yı sadrâzam yaparsa rahat edeceğini söylemişti. 5. kuşaktan atası olan İkinci Selim gibi devlet işlerine karışmaktan hoşlanmayıp, keyfince saltanat sürmeye, bilhassa büyük bir ibtilâ hâline getirdiği ava düşkün olan Dördüncü Mehmed, bu vasiyeti yerine getirdi. Köprülü'nün öldüğü gün, oğlu Vezir Fâzıl Ahmed Paşa'yı, babası gibi mutlak yetkilerle

Tarhan Sultan/193

sadrâzam yaptı. Annesi Tarhan Vâlîde-Sultan da bu yolda telkinde bulunmuştu. Bu sırada Dördüncü Mehmed, henüz 20 yaşını doldurmamıştı. Fâzıl Ahmed Paşa ise 26 yaşında ve padişahın ancak 6 yaş büyüktü. Bütün Türkiye tarihinin en genç başbakanı odur. Ondan sonra rekor, 28 yaşında bu makama yükselen Kaanûnî'nin sadrâzamı Dâmâd Makbul İbrahim Paşa'dadır.

Köprülü Mehmed Paşa, cahilliğini hiç saklamaz, okuyamadığı için teessürlerini açıkça herkese anlatırdı. Üç oğlunu ve onlarla beraber büyüttüğü ve sonradan dâmâdı yaptığı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı (ki Fâzıl Ahmed Paşa ile yaşıttır), çok iyi okuttu. Bilhassa ilk iki oğlu, Fâzıl Ahmed ve Fâzıl Mustafa, devrin en yüksek tahsilini yaptılar. Medresenin en yüksek kademesinden rûûs (diploma) aldılar. Çok iyi Türkçe, Arabça, Farsça, fıkıh (hukuk), kelâm (felsefe), tarih öğrendiler. Fâzıl Ahmed Bey, daha babası silik bir vezirken, yani kendi kabiliyeti dışında bir himaye görmesi bahis mevzuu değilken, devrinin en büyük bilgini Şeyhülislâm Karaçelebî-zâde Abdülâzîz Efendi'ye asistan, sonra müderris (profesör) oldu. Babası sadârete geçince, müderrislikten ayrıldı. Defaten vezâret (mareşallik) verilerek Şam beylerbeyisi (Suriye eyalet valisi) yapıldı. Babasının 50 gün süren ölüm hasatlığında Dördüncü Mehmed tarafından sadâret kaymakamlığına (başbakan vekilliği) getirildi. 50 günün sonunda da iktidar mevkiine yükseldi.

Fetihler

Fâzıl Ahmed Paşa'nın 15 yıl 4 gün süren sadrazamlığı, Türkiye tarihinin bütün başbakanları arasında müddet bakımından 5.'dir. Bu müddetin büyük kısmını cebhede geçirdi. «Serdâr-ı ekrem»

(başkumandan) sıfatını da taşı-

194/Osmanlı Haremde Üç Haseki-SULTAN

arak, Avrupa ülkelerinde harbettii. İç yönetim, sadâret kaymakamı (başbakan vekili) olarak, aynı yaştaki kayınbiraderi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın elinde kaldı Bu devirde fiilen taht şehri Edirne idi. Padişah da, hükümet de Edirne'de idi. İstanbul'u başka bir vezir yönetiyordu. Edirne Sarayı Hümayûnu'nun şaşaaası, Topkapı Sarayı'nı geçti. Zaten burası Topkapı Sarayından daha büyüktü. Hadice Tarhan Sultan da nadiren İstanbul'a geldi. Vaktini, Edirne sarayında, Tunca kıyılarındaki has bahçeler içindeki lâtif kasırlarda geçirdi.

Fâzıl Ahmed Paşa ilk bir buçuk yılda iç işlerle uğraştı. Babasının devlet terörü politikasına son verdi. Lütuf ve atıfet dönemini açtı. Sonra Almanya İmparatorluğuna, bu devletle 57 yıllık sulh devresine son vererek harb ilân etti (12 Nisan 1663). Almanlar'ın "Dünyanın en müstahkem kalesidir, cebren alınamaz" diye öğündükleri Çekoslovakya'daki uyvar kalesini 37 gün muhasaradan sonra fethetti (24 Eylül 1663). İmparatorlukta büyük sevinç oldu. «Allah muîn oldufeth eyledik uyvar ı» mısrai tarih düşürüldü. Üsküdarlı halk şâiri Ahmed şu kıt'ayı söyledi:

Görünüz kudretini Perverdigâr 'in Cümleden üst etdi Al-i Osman 'ı Müyesser eyleyip fethin Uyvar 'in Şâd ü handan etdi Mehemed Hân 'ı

Slovakya, Avusturya, Bohemya, Moravya, Silezya ve Polonya, Türk atlılarının ayakları altında kaldı. Akıncılar Viyana surlarına geldiler ve Bratislava banliyölerini yaktılar. Olmütz (Olomouc), Çekoslovakya'nın orta bölgesi işgal edildi. Tatra Dağları'na kadar Slovakya fethedilerek yeni bir eyalet haline kondu.

Tarhan Sultan/195

Velfâhd 'in doğumu

Yeni Cami ibadete, böylesine zafer toplarının gulgule-leri arasında açıldı (8 Şubat 1664). Törende hayrın 37 yaşındaki sahibesi Hadice Tarhan Vâlide-Sultan, oğlu Dördüncü Mehmed Han, Şeyhülislâm Minkarî-zâde Yahya Efendi, sadâret kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, bütün ileri gelenler ve halk bulundu. Fâzıl Ahmed Paşa, cebhede olduğu için katılmadı Cami ile beraber çevresindeki bütün hayır eserleri, bilhassa büyük Mısır Çarşısı da açıldı.

Birkaç ay sonra Dördüncü Mehmed'in ilk oğlu, Şehzade Mustafa doğarak âlem bir kat daha şâd ü handan oldu (5 Haziran 1664). Büyük şenlikler yapıldı. İki yıl kadar önce de padişahın ilk kızı Hadice Sultan doğmuş, babaannesi Tarhan Sultan'ın adı verilmişti.

Bu suretle Dördüncü Mehmed'in kardeşi Şehzade Süleyman'ın 16 yıllık velfâhdlığı sona erdi. Şehzade Mustafa, doğar doğmaz velfâhd olan nâdir Osmanlı şehzadelerinden biri oldu. Babası Dördüncü Mehmed de, doğar doğmaz velfâhd olmuştu.

İki oğlunun büyüğü doğduğu zaman Dördüncü Mehmed, 22.5 yaşındaydı. Şehzadenin annesi Emetullah Rabîa Gülnûş Haseki, Giritli bir Rum kızı idi. Kara gözlü, siyah düz saçlı, esmer, ince uzun boylu, çok güzel bir genç kadındı. Hadice Tarhan Vâlide-Sultan tarafından, oğlunun zevcesi olarak, en büyük itinalarla yetiştirilmiş, aynen kaynanasının terbiye ve karakterini edinmişti. Nazik, merhametli, dindar, vatansever, hayır sahibi, akıllı, dürüsttü.

Köprülüzâde, 7 Mayıs 1664'te kışı geçirdiği Belgrad'dan ayrılarak ikinci Alman seferine çıktı. Avusturya'ya girdi. 1 yıl 3 ay 28 gün süren Almanya savaşı Vaşvar Muahedesi (10 Ağustos 1664) ile sona erdi. Almanya

196/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

mühim topraklar ve kaleler kaybetti, 1983 değerleriyle 250 milyar TL. harb tazminatı ödedi.

Beylerbeyilerden (orgeneral) Mehmed Paşa, 299 kişilik maiyyetiyle padişah tarafından Almanya İmparatorluğunun taht şehri Viyana'ya fevkalâde büyükelçilikle yollandı. Türk hey'etinin önünde kalabalık bir mehter takımı, Alman bestekârlarına ilham verecek tarzda mehter peşrevleri çalarak Viyana caddelerinden geçti. Fransa ve Almanya hükümdarları başta birçok Avrupa hükümdarı, Türk mehterhanesini taklid ederek askerî muzikalar kurdular. Bu arada birkaç Türk mehter çalgısı da Avrupa askerî mûsikîsine alındı. Fevkalâde Türk büyükelçisi Mehmed Paşa'nın yaveri, imâmı, kâtibi, kadısı, bayrakdârı, mehterbaşısı, çadır mehteri, kâhyası, kilercisi, sucusu ve herşeyi vardı. 18 Haziran 1665 günü İmparator, Türkiye büyükelçisini, mutad dışı büyük protokol ve törenle kabul etti. İmparator'un huzuruna çıkan Türk diplomatları arasında, asrının en büyük Türk yazarı olan Evliya Çelebi de bulunuyordu. Evliya Çelebi'ye göre, Viyana, bağlar, bahçeler, korular içinde güzel, sevimli, mâmur bir şehirdi. Ancak Almanlar, teknik medeniyetçe olduğu gibi, kültür ve terbiyece de Türkler'den geriydi. Alman soyluları, mendil kullanmasını bilmiyor, burunlarını kollarının yenlerine siliyorlardı. Çoğu da fena halde kokuyordu. Zira yıkanmanın sıhate muzır olduğunu sanıyorlardı.

Mehmed Paşa, bir müddet Viyana'da kaldı. Alman ileri gelenlerinin ziyaretlerini kabul etti. Alman düşesleri, kontesleri, delicesine merak ettikleri Türk paşasını ziyaret edebilmek için, haftalar sonrası için randevu alabiliyorlardı. Paşa, soylu hanımlara Türk kumaşları, şalları, kokuları hediye ediyor, nazikâne iltifatlarda bulunup gönüllerini alıyordu.

Mehmed Paşa beş vakit namazını misafir kaldığı sarayın bahçesinde ve açıkta kılmayı âdet edinmişti. Alman-

Tarhan Sultan/197

lar bu ibâdeti seyretmek için günde beş defa bahçenin önünde birikiyordu. Çoğu namaz görmemişti. Türk İmparatorluğunda binlerce kilise bulunduğu halde, Alman İmparatorluğunda tek cami ve mescid mevcut değildi. Paşa, Viyana'nın görülecek yerlerini gezdi. Bütün saraylar kendisine açılıp gezdirildi. Schönbrunn Sarayı'nda Ana İmparatoriçe tarafından ayrıca kabul edildi. Şansölye Prens Gonzaga ile siyâsî müzakerelerde bulundu.

... *Ve Girit'in fethi tamamlanıyor*

Bu yıllarda en kudretli Hıristiyan devlet olan Fransa ve onun «güneş kralı» XIV. Louis ile münasebetler gerginleşti. Fransa büyükelçisi Edirne'de sadrâzâmın yaverleri tarafından dövüldü ve kendisine Köprülü-zâde tarafından «Yahudi» diye hakaret edildi (7 Aralık 1665). Zira Girit'te Venedikliler'e çok

büyük yardım kuvvetleri gönderen Fransa, Cezayir eyaletine asker çıkarmaya da cesaret etmişti. Beaufort Dukası'nın kumandasındaki Fransız donanmasına, Gadagne Kontu'nun kumandasında 8.000 piyade de bindirilmişti. Fransızlar ânî baskınla Cicelli limanını işgal ettiler. Cezayir yeniçeri ağası Şaban Ağa hemen yetişerek 2.000 ölü verdirdiği Fransızları denize döktü. Fransızlar bu bozgun dan o kadar korktular ki, ikinci bir Cezayir seferini ancak 166 yıl sonra açabildiler.

15 Mayıs 1666'da Köprülü-zâde Girit'e serdâr-ı ekrem oldu. Girit seferi açılalı 21 yıl olmuştu. Adanın büyük kısmı ele geçirilmişti, fakat akıl almaz şekilde takviye edilen Kandiye ile daha birkaç kale, mukavemet ediyordu. 3 Kasım'da Fâzıl Ahmed Paşa, 167 harb ve nakliye gemisiyle Hanya'ya çıktı. Bu tarih boyunca bir Osmanlı sadrâzamının bizzat yaptığı ilk ve son denizaşırı askerî harekâttir. Zira padişahların ve sadrâzamların de-

198/Osmanlı Harem inde Üç Haseki-SULTAN

nizaşırı sefere çıkmalarını Osmanlı düzeni yasaklıyordu. Fâti h, Midilli ve Ağrıboz'u, Kaanûnî ise Rodos'u bizzat fethetmişlerdi ama, bunlar karaya çok yakın adalardı 81 teknelik bir filo daha gelerek, Köprülü-zâde'ye takviye getirdi. Hanya'da kışı geçiren Sadrâzam, 26 Mayıs 1667 sabahı Kandiye sûrları önüne geldi.

Kandiye önünde uzun muharebeler başladı. 7 ayda 20.000 kantar barut harcayan, 800 yeraltı tüneli (lâğım) patlatan, 8.000 şehid veren Türkler, kaleyi düşüremediler. Kandiye, Avrupa için şeref meselesi hâline getirilmiş, pek çok Avrupa askeri burada toplanmıştı. Köprülü-zâde yeraltında kazdırdığı iki toprak odada iki yıl ve iki kış geçirdi. Ertesi yaz Türkler 50.000 kantar barut, 30.000 büyük kumbara, yüz binlerce el kumbarası (bombası), 200.000 okka bakır harcayarak kaleyi dövmelerine rağmen, gene düşüremediler. Dördüncü Mehmed, iki yaz üst üste Tesalya'da Yenişehir'e gelerek, cebheden iyi haberler bekledi.

Kandiye 'nin fethi

1080 Hicret yılının ilk gününe (1 Muharrem) tesadüf eden 1 Haziran 1669'da Kandiye'nin nihâî muhasarası başladı. 24 Haziran'da gelen Fransız donanmasının Kandiye'ye 16.000 Fransız askeri takviye çıkarmasına rağmen, muhasara çok kanlı şekilde devam ettirildi. Dördüncü Mehmed'in Köprülü-zâde'ye bu pis muhasaraya son verip dönmesini emretmesine rağmen, Sadrâzam, direndi. Kandiye'deki Fransız kuvvetlerine 25 Haziran'da maktul düşen XIV. Louis'nin kuzeni Vendôme Dukası Prens François'dan sonra Noailles Dukası kumanda etmeye başladı. İngiliz kuvvetlerine Beaufort Dukası ku-

Tarhan Sultan/199

manda ediyordu. Venedikli başkumandan, Morosini idi. 3 Temmuz'da düşman, Avrupa'dan gelen 34 harb gemilik bir filo ile takviye edildi. 24 Temmuz sabahı saat 7'de 1.100 Venedik topu, Türk saflarına yayılım ateşi açarak dağıtmaya çalıştı. Sadrâzam, daha ağır ateşle mukabele edip saflarını bozmadığı gibi, havan topuyla Kandiye limanında yatan düşman donanmasını da döğerek büyük zayıat verdirdi. Türk havanları, güllerini kale sûrları üzerinden aşırarak limanı, barınılamaz hale getirecek şekilde bombardıman etti. Fransız harb gemilerinin hepsinin isabet alması üzerine Noailles Dukası, Başkumandan Morosini'ye kaleyi teslim etmesini, Fransızlar'ın daha fazla savaşamayacaklarını bildirdi. Morosini reddetti. 9 Ağustos'ta kaleyi savunan Alman hükümdarcıklarından Waldeck Kontu da vurularak öldü.

Öyle bir harbd i ki, Sadrâzam'ın ihtiyar annesi, Köprülü Mehmed Paşa zevcesi Ayşe Hatun, Kandiye'ye gelmiş, kışı yeraltında iki oğlu, Fâzıl Ahmed Paşa ve Fâzıl Mustafa Bey'le beraber geçirmiş, nazik bünyeli bir genç adam olan oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'ya bizzat bakmıştı. Son taarruzlara Ayşe Hatun da katıldı. Saflar arasında gezerek Türk askerini teşci etti.

13 yıldan beri başkumandan olarak Kandiye'yi savunan ve çağının en büyük askerlerinden sayılan Frances-co Morosini, 28 Ağustos'ta iki generalini, Anandi ile Scordili'yi Sadrâzam'a göndererek, teslim olacağını bildirdi. Fransız, Papalık ve Malta kuvvetlerinin artık savaşmayacaklarını, kalenin cebren düşeceğini, o takdirde hepsinin kılıçtan geçirileceğini, bunu istemediklerini bildirmeleri, inatçı Venedikli başkumandana pes ettirdi. 3 ay 4 gün süren son muhasara 5 Eylül ateşkesi ile nihayete erdi. 27 Eylül'de Kandiye, 1.100 topu ve bütün askerî malzemesiyle Türkler'e teslim edilerek Girit'in fethi tamamlandı.

200/Osmanlı Harem inde Üç Haseki-SULTAN

Teslim töreni

Bu suretle 24 yıl 4 ay 16 gün süren Türk-Venedik savaşı bitti. Kandiye'nin ilk muhasarasının üzerinden 22 yıl 1 ay 29 gün geçmişti. Fâzıl Ahmed Paşa'nın ilk muhasarası ise 2 yıl 3 ay 20 gün evvel başlamıştı. Bu 2 yıl içinde Türkler 30.000'e yakın şehid vermişler, 730.000 kantar barut harcayıp yeraltı tünelleri kazarak 3.500 lâğım patlatmışlardı. Gene bu müddet içinde Venedikliler ve müttefikleri 20.088 ölü vermiş, 80 hurûc (kaleden çıkma) hareketi yapmış, 69 Türk taarruzunu püskürtmüş, 1.369 lâğım

patlatmışlardı. Çeyrek asır içinde Girit'te 130.000 Türk'ün şehid olduğu sanılmaktadır. Ancak böylesine bir fedâkârlıkla adadaki dört buçuk asırlık İtalyan (Venedik) hâkimiyetine son verilmiştir.

27 Eylül 1669 sabahı saat 9'da Venedikli subaylar gelerek, iki gümüş tepsi üzerinde Kandiye'nin 93 anahtarını Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya sundular. Sadrâzam Venedikli subaylara iki yüz ellişer altın verdi. Türk birlikleri, şehre girmeye başladı. Yerli Rumlar, büyük gösterilerle alkış tutuyorlardı. Seyyid Cündî Ahmed Çelebi, Su Kulesi üzerinden ezan okuyordu. Cuma günüydü, şehrin Katolik katedralinde Sadrâzam cuma hutbesi okuttu ve namaz kılındı. Sonra uzun yıllar Kandiye'yi şerefle savunan Başkumandan Morosini'yi kabul etti. Nazik sözlerle teselli edip, değerli hediyeler verdi. Türk beylerbeyleri ve sancak beyleri, İtalyan, Fransız, Alman, İspanyol, İngiliz dukalarını, markilerini, kontlarını, baronlarını, generallerini, amirallerini buldukları tabyalara gelerek ziyaret ettiler. Müdafaalarının mükemmelliğinden dolayı tebrik ettiler. İsviçreli generaller bile vardı. En büyük Fransız soylularından olan Duc de La Feuillade, Türk vezirlerince ziyaret edilip büyük iltifat gördü (Türk vezirleri Avrupalı düklerle eşit mertebede sayılırdı). Sûrlar ve burçlar üzerinden

Tarhan Sultan/201

Türkler, haçlı bayraklarını saygıyla toplayıp katladılar ve Türk bayrakları çektiler. Öyle kanlı bir savaştı ki, teslim olanların da yüzü gülüyordu. Bütün Hıristiyan askerler gemilerine bindirilip gönderildi ve Sadrâzam, bir tek düşman askerinin burnunun kanamasına izin vermedi. Şehirde yalnız yerli Rumlar'ın kalmasına müsaade edildi. Hiçbir Venedikli ve Avrupalı Hıristiyan bundan böyle Girit'te oturamayacaktı. Bütün ada, 7 gece aydınlatılıp şenlik yapıldı.

«Elhamdülillah! »

Padişah ve sadâret kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Yenişehir (Tesalya) - Ağrıboz yolunda Livadya'da idiler. 3 Ekim gecesi Girit'ten gelen bir sadâret yaveri eniştesi Fâzıl Ahmed Paşa'nın fetih-nâmesini, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya verdi. Mustafa Paşa, otağ-ı hümâyûna girdi. Padişahı uyandırdı. Yatağındaki Dördüncü Mehmed:

— Elhamdülillah! diyerek sevincini belli etti. Girit'e gitmekten vaz geçerek kışı Selanik'te geçirmeye karar verdiğini, artık sadrâzâmın derhal Girit'ten dönmesi gerektiğini irâde etti. Kendi giydiği samur kürkü ve kendi iki kılıcı ile tebrik hatt-ı hümâyûnunu (padişahın elyazısı ile ferman) Köprülü-zâde'ye yolladı ve Girit'te bulunan 7 vezirin her birine birer samur kürk, beylerbeyi ve sancak beylerine hil'atler gönderdi.

Deniz hâkimiyeti yeniden Türkler 'de

Padişah'ın iradesine rağmen, Köprülü-zâde, Girit'ten hemen dönemedi. 1669-70 kışını, adanın letâfetli ılık ikliminde geçirdi. Bütün kaleleri, sûrları, binaları tamir ettirdi. Kandiye'nin fethinden 7 ay 8 gün sonra, 5 Mayıs

202/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

1670'de, Donanmay-ı Hümâyûn ile Kandiye'den ayrıldı. Girit adasında tam 3 yıl 6 ay 3 gün geçirmişti. Adada beylerbeyi olarak vezirlerden Ankebût Ahmed Paşa'yı bıraktı. Tekirdağ'da karaya çıktı ve padişahla görüşmek üzere Edirne'ye hareket etti. Kandiye - Edirne yolunu 1 ay 26 günde alan Köprülü-zâde, 1670 yılı Temmuz'unun ilk günü, Edirne şehri dışında Dördüncü Mehmed tarafından karşılandı. İlk defa bir padişah, muzaffer serdârını karşılamak üzere bulunduğu saray ve şehirden çıkıyordu. İki tarafın top ve lâğim muharebeleriyle adanın topografyası değişmiş, büyük çukurlar oluşmuş, eski tepeler düzleşmiş, yenileri zuhur etmişti. Evliya Çelebi de sadrâzâmın müezzini olarak Kandiye fethinde bulunmuş ve Çit Kapısı'nda ilk ezanı okumuştur. Fetihden sonra Donanmay-ı Hümâyûn, Kandiye limanına girerken, kaleden 1.060 top birden ateşlenerek padişahın donanması selâmlanmıştı. 80 parça geminin donanma topları da ateşlenerek, selâma karşılık verildi. Köprülü-zâde şehre, iki omuzu askerlerinin gövdesine temas ede ede adım adım ilerleyerek girebildi. Hadice Tarhan Vâlîde-Sultan'a Köprülü-zâde, kapıcılar kethüdası Siyâvuş Ağa'yı müjdecî göndererek, minnetborcunu belirtmişti.

Ele geçirilen askerî malzeme

400.000 tüfek, 200.000 kılıç, 100.000 şiş, 5.000 kantar barut, 3.000 çuval güherçile, 7.000 kantar kükürt, 13 kantar kurşun külçesi, 1.000 fiçı eritilmiş kurşun, 1.000 fiçı telli kurşun, 300.000 demir kürek, 200.000 demir çapa, 200.000 kazma, 37.000 balta, 100.000 külünk, 200.000 mızrak, 70.000 kanca, 91.000 demir harbe, 700.000 kantar demir, 150.000 kantar demir çubuk, 7 mahzen dolusu keten fitil, 10 mahzen dolusu bakır ve kömür, bir mahzen do-

Tarhan Sultan/203

lusu kırık top, 70 mahzen bıçak, 70.000 zırh, 1.000 değerli madenden yapılmış zırh, 42.000 tulga, 100 fiçı zehirli kurşun, 1.000 davul, trampet ve boru, 7.000 pranga zenciri, 2.000 boğaz zenciri(bukağı), 40.000 testere, 3.000 keser.

Bunlar kalede ele geçirilenlerdi. Tersanede ele geçirilerek sayımı 7 günde tamamlanan malzeme içinde şunlar vardı: 40.000 çam kerestesi, 500.000 meşe kerestesi, 10.000 direk, 180.00 küçük direk,

600.000 kadirga küreği, 7 mahzen yelken bezi, 3 mahzen mum yağı, 2 mahzen sığır gönü, bir mahzen koyun derisi ve meşin, 20.000 fiçı kurşun, 8.000 kantar zift, 700 fiçı katran, 77 tulum neft yağı, 40 mahzen ip, halat, tel ve başka gemi donatım malzemesi.

Tophanede ele geçirilen askerî ganimet: 7.000 demir çenberli top tekerleği, 3.000 demir dingil, 20.000 ağaç dingil, 9.000 karaağaçtan top tahtası, 3.000 dingil maymuncuğu, 260.000 top sırtığı, 300.000 demir gülle, 6.000 taş gülle, 70.000 domuz ayağı, 100.000 demir top makası, 40.000 bölme güllesi, 40.000 pranga güllesi, 50.000 zencirli gülle, 1.000 nakışlı gülle, 1.000 neft ve katran tulumbası, 70.000 zencirli meş'ale, bir mahzen mum, mahzenler dolusu neftli ve katranlı paçavra ve yorganlar, 3.000 kumbara (bomba), 3.000 sırça el kumbarası, 10.000 tunç el kumbarası, 200'ü şâhî olmak üzere 680 kırık ve hurda top ki Türk balyemez topları tarafından kullanılamaz hâle getirilmişti, sağlam olarak 500 balyemez top, 85 havan topu, 17 şayka, 200 tabya topu, 355 kucakta taşınan küçük top, 17 mahzen barut.

İnsan kayıpları

Köprülü-zâde'nin adada başkumandanlık ettiği son 3 yıl içinde, ordunun resmî kayıtlarına göre şehîd olan Türk-ler'in sayısı: 12.311 yeniçeri eri, 18 beylerbeyi (orgeneral), 155 sancak beyi (tümgeneral), 774 çorbacı (yeniçeri teğ-

204/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

men ve astsubayı), 345 kumbaracı (bombacı), 1.360 zaîm (tımarlı sipahi albayı), 705 çavuş (hassa subayı), 10.060 cebeci (istihkâm ve ordu donatım eri), 10.045 tımarlı sipahi eri, yara alan gazilerin sayısı 48.812 idi. 3 yıl içinde Türkler, Kandiye kalesine 55.222 kumbara (bomba), 1.471.475 top güllesi, 111.312 kantar barut, 2 milyon kadar el kumbarası atmışlar, 2.660 lâğım (yeraltı tüneli) kazarak patlatmışlardı. Kandiye önünde şehid vermeyen imparatorluk sancağı hemen hemen mevcut değildi. Mısır eyaleti Türklerinkinden 6.000 asker şehîd düşmüştü. Her eyâlet ve sancak da buna göre nasibini almıştı. Sivil halktan 3.000 yerli Rum ve 2.040 Venedikli esir, isabet alarak ölmüşlerdi. Kandiye kalesinde 1.600 Türk esiri bulunup kurtarılmıştı.

Sadrâzam, kış içinde Girit'te sayım yaptırdı. 15 yaşından büyük 317.000 erkek ve kadın Rum olduğu, bunun 7.000 kadarının ihtida ettiği anlaşıldı. Adada halkın elinde 2.800 at, 70.000 katır, 263.000 sığır ve manda, 40 katar deve, 400.000 eşek, pek çok koyun ve keçi, 160.000 tarla, 200.000 bağ, bahçe ve bostan, 2.000 zeytinyağı değirmeni, 6.000 su değirmeni, 71.000 kovan, 41.000 ağıl vardı. Girit Rumları ufak tefek, esmer, siyah gözlü ve saçlı idiler. Kızlar 12 yaşında hâmile olup 13 yaşında doğuruyorlardı. Adada 25 kale, 200 kasaba, 861 köy, 40 kükürt madeni veya imalâthanesi, 3 bakır, 7 tuz, 3 şap, 2 gümüş, bir altın, bir demir, bir kurşun madeni mevcuddu. 11.060 askere Girit'te tımar ve 150 subaya zeamet verildiği gibi, bir kısım arazi de vakıf ve padişah hassı olarak ayrıldı.

Deniz seferleri

Köprülü devrinde Akdeniz'de de hayli faaliyet gösterildi. Daha 1653'te Atlas Okyanusu'na çıkan bir Türk filosu, Manş Denizi'ne girmiş, Fransız korsanlarının merkezi Tarhan Sultan/205

Saint Malo limanında ve İngiltere'nin Plymouth limanında yatan Fransız ve İngiliz gemilerinin hepsini batırmıştı. 1661'de Adriyatik dolaşıldı. 1662 de Zenta adası vuruldu. 1663'te Atlas Okyanusu'nda İspanya'nın Amerika kıtası ile ticaret yapan en büyük limanı Cadiz'e çıkartma yapıldı. 1664'te Venedik limanı açıklarına kadar gelindi. 1665'te Atlas Okyanusu'nda Hindistan'dan Avrupa'ya mal getiren gemiler ele geçirildi. 2 milyon altın değerinde mala el kondu. 1666'da Napoli kıyıları ve sonra vaktiyle Türkler'in iki defa fethettikleri Otranto limanı basıldı. 1667'de Napoli kıyıları ve Capri adası yakıldığı gibi, Atlantik'te Hindistan'dan mal getiren Avrupa gemilerine el kondu. Pulya kıyıları vuruldu. 1668'de bir Türk filosu cebren Cenova limanına girdi. 1669'da Cenova, Monaco ve Côte d'Azur limanları basıldı 1670'de Adriyatik'te Manfredonia Körfezi tahrib edildi.

İtalya'nın İspanya'ya aid eyaletleri vurulmakta devam edildi. Kalabriya, Pulya, Sicilya kıyıları bombardıman edildi, 1672'de aynı yerler, Napoli ve Adriyatik kıyıları dolaşıldı 1675'de Papalık devletine aid Latium kıyıları, Roma çevresi ve limanları, İspanya'ya aid Sicilya, Kalabriya ve Pulya vuruldu. İspanya'nın Malağa limanı ve Portekiz'in Atlantik üzerindeki limanları bombardıman edildi.

1679'da Türk filosu, Portekiz'in Atlas Okyanusu ortasındaki Asor adalarını yağmaladı, 1682'de 29 Fransız ve bu dönemde 4 yıl içinde 350 İngiliz gemisi ele geçirildi. 1681'de Korsika, Sicilya, Napoli, Papalık kıyıları tahrib edildi, Civitavecchia limanında yatan 10 Papalık: gemisi zabtedildi.

Köprülü-zâde 'nin şöhreti dünyayı tutmuştu

Haziran 1672'de, Dördüncü Mehmed, birinci Polonya seferine çıkmak üzere ordusunun başında Edirne'den ay-

206/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

rıldı. Padişahın ilk sefer-i hümâyûnu idi ve amcası Dördüncü Murad'ın Bağdad seferinden, 33 yıldan beri ilk sefer-i hümâyûn idi. Ama gerçekte orduya Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa kumanda ediyordu. Padişah 30.5 ve Sadrâzam 36.5 yaşlarına gelmişlerdi.

Dördüncü Mehmed'in otağı İsakcı'da, 51 yıl önce amcası İkinci Sultan Osman'ın otağının kurulduğu Sultan Osman Tepesi'ne kuruldu. Sonra Orduy-ı Hümâyûn Kamanıçe'ye geldi (Ukrayna'da Kamanec Podolsk). 9 gün sonra Leh kalesi düştü (27 Ağustos 1672). Kandiye ve Uyvar'da olduğu gibi burada da kiliseden çevrilen bir camie Tarhan Vâlîde-Sultan Camii, bir diğerine Emetullah Rabîa Gülnûş Haseki Camii adları verildi.

1672 Eylül'ünde Podolya ve Galiçya fethedilerek, Orta ve Doğu Avrupa'da Osmanlı haşmeti, zirve noktalarından birine ulaştı. 9 Eylül'de Türkler'in «İlbav» dedikleri Lwow (Lemberg - Leopold) şehrini, Köprülü Mehmed Paşa dâmâdı Kaplan Mustafa Paşa fethetti ve «İlbav Fâtîhi» unvanını aldı. Podolya eyâleti teşkil edildi. Lublin'i de vuran Türk ordusu, Varşova'ya 100 km. kala geri döndü. Bu Polonya sefer-i hümâyûnu 6 ay 5 gün sürdü. Bucaş Muahedesi (18 Ekim 1672) ile Polonya, kralının padişahı metbû tanıdığını, Türkler'in bu seferde yaptıkları fetihleri, yılda 220.000 altın vergiyi kabul etti.

Polonya'nın imzaladığı muahedeye uymaması üzerine, bu devlete ikinci sefer-i hümâyûn açıldı (7 Ağustos 1673). 8 ay sonra padişah ve sadrâzam, Edirne'den hareket ettiler. Kışı padişah ve sadrâzam Dobruca'da ve Hacıoğlupazarı'nda geçirdiler. 16 Haziran 1674'te Dördüncü Mehmed, Dobruca'dan hareket etti. Polonya'da dolaştıktan ve savaştıktan sonra 1 yıl 3 ay 15 gün süren bu ikinci sefer-i hümâyûndan Edirne'ye döndü (21 Kasım 1674). Polonya, Zoravno Muahedesi (27 Ekim 1676) ile baş eğdi.

Tarhan Sultan/207

Köprülü-zâde 'nin vefatı

Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, 1676 Ekim'inde padişahla beraber İstanbul'dan Edirne'ye giderken yolda hastalandı veya hastalığı ağırlaştı. Yola devam edemedi. Kemerburgaz'daki Karabiber çiftliğinde kaldı. 18 günlük bir hastalıktan sonra, çiftliğinde, 2 Kasım'ı 3 Kasım'a bağlayan gece öldü. Henüz 41 yaşındaydı.

Fâzıl Ahmed Paşa, 15 yıllık sadaret müddetinin büyük kısmını Almanya, Girit ve Polonya cebhelerinde geçirdi. Bu uzun müddet zarfında eniştesi üçüncü vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, "Sadâret kaymakamı" ünvanıyla, kendisine vekâlet ederek imparatorluğu yönetti. Esasen Fâzıl Ahmed Paşa, iç yönetimde tecrübeli değildi. Cenazesi İstanbul'a getirildi. Halkın çok samimî teessürü içinde Dîvânıyolu'nda babasının yanına gömüldü.

Uzun boylu, iri ve açık renk gözlü, beyaz tenliydi. Hal ve tavrı mütevazı idi ve ilk görünüşte saygı uyandıran bir tipi vardı. Hareketleri câzib ve sevimli, konuşması düzgün ve tesirliydi. Ciddî ve otoriterdi. Haksızlığın büyük düşmanıydı. Cömertti. Zulümden kaçınmıştır. Babasının zulüm ve istibdadını değil, azmini ve dehâsını tevarüs etmişti. Rüşvetten nefret ederdi. Kendisine alelade ve mütâd olan bir hediye vermek bile, verenin işinin yapılmamasıyla neticelenirdi. Konuşurken müstehzî idi. Hafızası çok kudretli; muhakemesi açık, mantığı berraktı. İhtiyatlı konuşurdu. Gevezelikten ve gevezelerden hoşlanmazdı. Yapamayacağı ve yapmayacağı şeyleri îmâ yoluyla da olsa vâdetmezdi. Bilgindi. En karışık ilmî meseleleri, o mevzuun otoriteleri ile konuşup münakaşa etmeye kudretliydi. Okurdu. Kâtibi olan Nâbî, Nailî, Neşâ-tî, Fennî, Mezâkî, Tâlibî, Hâilî gibi şâirleri, Hezârfen Hüseyin Efendi, Hasan Çelebî gibi tarihçileri himaye

208/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

eder, büyük ihsanlarda bulunur, onlarla sohbet ederdi. İmparatorluğun her tarafında hayır eserleri yaptırdı. Edirne'de iki ve İstanbul'da bir sarayı vardı ama, oturmak nasîb olmamış gibiydi. Çocuğu olmadı. Köprülüler, kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa'dan yürüdü. Hattat, fikh ve kelâm'da âlimdi. Nesir yazısı çok düzgündür ve kaleme aldığı siyâsî yazılar, örnek sayılırdı. Sadrâzamken ziyaretine gelen eski hocalarının elini, çekinmeden herkesin yanında öperdi. 15 yıl boyunca cihanın en büyük parçasını, Dördüncü Mehmed nâmına mutlak yetkilerle yönetti. Bundan dolayı en küçük şımarıklık ve gurur eseri göstermedi. İçkiye düşkünlüğü, büyük kusuru idi. Bünyesi nâzikti. Kandiye'de iki kışı yeraltı sığınaklarında geçirmesi, bünyesini büsbütün sarstı. İlmiye'den yetişmiş, sonra aynı kudretle kılıç kuşanmıştı. Uyvar, Kandiye, Kamanıçe fetihleri, Almanya, Girit, Polonya savaşlarıyla bütün dünyada büyük şöhret yaptı. Yabancı hükümdarlar nezdinde itibarı, padişahın itibarından az değildi. Daha hayatında Avrupa'da hakkında kitaplar yayınlandı, resimleri yapıldı. Türkiye'ye Kaanûnî yıllarını hatırlatan 15 senelik bir büyüklük ve saadet dönemi yaşattı. Türk tarihinin en büyük devlet adamlarından biri olarak değerlendirilirdi. Yerine en yakın arkadaşı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Köprülü-zâde'nin ölümünden önce Padişaha yaptığı telkinler ve bu telkinlerin Tarhan Valide tarafından desteklenmesiyle, sadrâzam tayin edildi.

Kara Mustafa Paşa

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'nın Vezirköprüsü'nde doğduğu yıl, Merzifon'un Marınca köyünde dünyaya geldi. Annesi Âbide Hatun'dur. Babası sipahi subaylarından Oruç Bey, 1639'da Dördün-



Tarhan Sultan/209

cü Murad'ın Bağdad seferinde Bağdad sûrları altında şehid olduğu zaman, 4 yaşındaydı. O sırada sancak beyi (tümgeneral) payesinde olan Köprülü Mehmed Bey, Oruç Bey'in yakın arkadaşıydı. 4 yaşındaki Mustafa'yı Vezirköprü'ye getirerek yanına aldı. Kendi 3 oğlu ile beraber, onlardan ayırmaksızın büyüttü. 1642'de 7 yaşında iken, Köprülü ailesiyle beraber ilk defa İstanbul'a geldi. Köprülü sadrâzam olduğu zaman, Fâzıl Ahmed'le en sevgili arkadaşı Kara Mustafa 22 yaşlarındaydılar ve medresenin yüksek kademesini bir yıl önce tamamlamışlardı. 2 yıl önce de Köprülü Mehmed Paşa, Kara Mustafa'yı, 4 kızının muhtemelen en büyüğü olan Sâliha Hatun'la evlendirmişti. Köprülü Paşa, damadına henüz 24 yaşındayken sancak beyi (tümgeneral) (Eylül 1658), 25 yaşında iken beylerbeyi (orgeneral), (20 Şubat 1660) payelerini verdi. 1661 Nisan'ında da Kara Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa'dan 2 yıl sonra ve 26 yaşında vezir (mareşal) oldu. Bu en yüksek payeye eriştikten 6 - 7 ay sonra kayınpederi ve manevî babası Köprülü Mehmed Paşa'yı kaybetti. Kayınbiraderi Fâzıl Ahmed Paşa, iktidar makamına yükseldi. 4 yıl 1 ay 14 gün kapdân-ı derya olarak Divân-ı Hümâyûn'a girdi (27 Aralık 1661 'den başlayarak). Sonra bu makamı bacanağı Kaplan Mustafa Paşa'ya bıraktı. Uzun yıllar, cebhede bulunan Fâzıl Ahmed Paşa'ya vekâleten sadâret kaymakamı olarak devleti yönetti. Fâzıl Ahmed Paşa öldüğü zaman 42 yaşındaydı ve 3. vezirdi. İkinci Vezir Dâmâd Musâhib Mustafa Paşa, Saray adamıydı ve Dördüncü Mehmed'in tek dâmâdı olmasına rağmen nüfuzu yoktu. Padişah, kayınpederinin ve kayınbiraderinin 20 yıldan az fazla süren sadâretleri devrinde çok rahat ettiğini, devlete düzen verdiklerini, görevlerini liyakatle yaptıklarını, kendisinden de aynı şeyleri ümid ettiğini, esasen yıllardan beri sadâret kaymakamı sıfatıyla sadra-

210/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

zama vekâleten devleti yönettiğini ve imparatorluğu tanıdığını söyledi, mühr-i hümâyûnunu Kara Mustafa Paşa'ya verdi.

Kara Mustafa Paşa Rusya'yı dize getiriyor

Fâzıl Ahmed Paşa, Kemerburgaz yakınlarındaki malikânesinde ölünce, başucunda bulunan 3 yaş küçük kardeşi Fâzıl Mustafa Bey (müstakbel sadrâzam), mühr-i hümâyûnu alıp daha Edirne'ye varmamış bulunan padişaha Hasköy konağında teslim etti, o da Kara Mustafa Paşa'ya verdi. 5 Kasım 1676 sabahı Dördüncü Mehmed, yanında yeni sadrâzama olduğu halde fiilen taht şehri olan Edirne'ye vardı ve 15 yıllık sadrâzamanın öldüğü resmen ilân edildi.

Sobiesky'ye mektup

Rusya, 1677'ye kadar, Osmanlı devleti için, ikinci derecede bir devlettir. Avrupa'da bile pek medenî devletlerden biri sayılmıyordu. Halbuki, büyük devletler arasına girdiği XVI. asır ortalarından, bir asırdan beri, yavaş da olsa gelişmişti. Dîvân-ı Hümâyûn, Rusya'ya resmen harb ilân etmez, Rusya ile savaş gerekirse Kırım Hanlığı vasıtasıyla yürütür, Kırım ordusunu bir topçu taburu, bazen süvari ve piyade ile takviye etmekle yetinirdi. Devlet, Rusya'ya ilk defa olarak 1677'de resmen harb ilân etti. Anlaşmazlık, Türkiye'nin kendi toprağı saydığı Ukrayna'ya Rusya'nın müdahalelerinden çıktı. Üstelik, Polonya'nın en büyük düşmanı olan Rusya ile bir ittifak muahedesi imza etmesi, İstanbul'da hayretle karşılandı. Bu yıllarda Polonya eski gücünü kaybetmekle beraber, he-

Tarhan Sultan/211

nüz Rusya'dan biraz daha ehemmiyetli bir devlet sayılıyordu. Kara Mustafa Paşa, Polonya kralı Sobiesky'ye bir mektup yazarak, şu tarihî cümlelerle kendisini uyarmaya çalıştı:

"Sizinle Rusya arasında akdolunan musâlahanın bizi asla tehâdid edemeyeceğini biliyorsunuz.

Malûmunuz olsun ki, kuvvet ve kudretimiz o derecedir ki, Rus ve Lehistan ittifakının indimizde hiçbir ehemmiyeti yoktur. Devlet-i Osmaniye üzerine yürüyen yedi ve dokuz kral, sakalımızdan kıl koparamamışlardır. Onların tâc ü tahtlarının şimdi kimlerin elinde bulunduğunu târih, size söyler. Bizim devletimiz, te 'sisinden beri, sûret-i vâhidede bulunmuştur, şimdiye kadar kuvvet ve kudreti mütemadiyen terakkî etmiştir. Dâima böyle olacak ve devletimiz, dünya durdukça duracaktır!>>

Cehrin zaferi

Kara Mustafa Paşa, 1677'de, Kırım'ın gördüğü en büyük hükümdarlardan birini, Selim Giray Han'ı azletmek hatasında bulundu. Suçu, Ukrayna'da Cehrin kalesini alamaması idi. Yerine, Osmanlı tahakkümünden nefret eden akli kıt ve hain Murad Giray'ı han yaparak, hatâsını katmerleştirdi. O devirde Ukrayna, Anadolu büyüklüğünde, fakat nüfusu çok az, şehirleri birkaç kasaba azmanından ibaret, verimli toprakları olan bir ülkeydi. Şu bakımdan Osmanlı için mühimdi ki, Kırım'ı ve Doğu Avrupa'daki Türk topraklarını Rusya imparatorluğu ve Polonya krallığına karşı örtüyordu. Ukrayna'da gözü olan iki devletten biri, Rusya veya Polonya, ülkeyi ele geçirirlerse, Kırım'ı ve Karadeniz kuzeyindeki Türk ülkelerini rahatsız edebilirlerdi.

212/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Dördüncü Mehmed, 30 Nisan 1678'de İstanbul'dan hareket ederek, Rusya seferini açtı. Üçüncü sefer-i hümâyûnu idi. Gerçekte orduyu Kara Mustafa Paşa yönetiyordu. Tarihçi ve şair 3. vezir Abdi Paşa, İstanbul'da sadâret kaymakamı (başbakan vekili) olarak bırakıldı. Ancak padişah, 26 Mayıs'ta Silistre'de Kara Mustafa Paşa'ya serdâr-ı ekremlik vererek Rusya'ya gönderdi. Kendisi Silistre'de orduyu bekleyecekti. Rusya, padişahın bizzat üzerine yürüyeceği ehemmiyette bir devlet değildi.

Kara Mustafa Paşa, Prens Romadanowsky'nin 200.000 askerle savunduğu, Kiev'le Harkov arasındaki Cehrin kalesini 32 günde aldı (21 Ağustos 1678). Kaleyi yerle bir edip döndü ve 20 Kasım'da Edirne'de padişahla buluştu.

Dördüncü Mehmed, 29 Ekim 1680'de, ikinci Rusya sefer-i hümâyûnuna çıktı. İstanbul'dan Edirne'ye geldi. Kışı orada geçirdi. Ancak Rusya sulh istedi. Edirne Muahedesi imzalandı (11 Şubat 1681). Coğrafya durumu bakımından Rusya'ya klasik bir seferin zahmetli olduğunu ve bir verim elde edilemeyeceğini bilen Mustafa Paşa, Almanya üzerindeki projelerini gerçekleştirmek için, Rus meselesini kapattı. Rusya eskisi gibi Kırım'a yıllık vergi verecek, üç yıldır ödemediği birikmiş vergiyi defaten te'diye edecek, fakat Kuzey Ukrayna'da elinde tuttuğu topraklar kendisinde kalacaktı.

Almanya seferi

Bir Türk filosu 1681'de, Cöte d'Azur'de Fransız donanmasını bozdu, 29 Fransız gemisini zabtetti ve Fransa'nın Akdenizdeki kıyılarını yağmaladı. Güneş Kral XIV. Louis, Versay'da asabî kriz geçirdi. Kral, sırf Katolik taassubundan dolayı Türkiye aleyhindeki bütün projelere katılıyor, harb ilân etmeksizin kaçak güreşiyordu.

Tarhan Sultan/213

Gerçekte Fransa'nın Osmanlı Türkiyesi ile iyi geçinmesinde büyük menfaatleri vardı ve Türkiye'den alacak bir şeyi bahis mevzuu değildi. Fakat XIV. Louis'ye göre, Katolik olmayan her kişi, her hükümdar, her devlet kâfirdi, onlardan nefret ediyordu. İster Müslüman, ister zındık saydığı Protestan olsun!

5 Aralık 1680'de, Merzifonlu'nun bacanağı olan Vezir Kaplan Mustafa Paşa, İzmir'de öldü. Devrinin en değerli askerlerindendi. 8 yıl liyâkatle kapdân-ı deryalık yaptı ve bu makamda iken donanmasının başında ve içinde öldü. 29 Haziran 1689'da Köprülü Mehmed Paşa'nın ortanca oğlu ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kayınbiraderi Fâzıl Mustafa Bey, sancak beyi payesinde iken, beylerbeyilik yapmaksızın defaten vezir (mareşal) oldu, 42 yaşındaydı. Almanya ile münasebetler gittikçe bozuldu. Sulh müzakereleri netice vermedi. 6 Ağustos 1682'de, Topkapı Sarayı'nda padişahın başkanlığında toplanan divân-ı harb, Kara Mustafa Paşa'nın ağır basmasıyla savaş kararı aldı. Kışı Edirne'de geçiren Dördüncü Mehmed, 1 Nisan 1683'te Almanya sefer-i hümâyûnu için şehirden ayrıldı. Padişah ve sadrâzam, Fransız tarihçisi Fernard Grenard'm ifadesiyle "*Avusturya'yı işgal etmek üzere, o tarihe kadar dünyada hiçbir devletin bir araya getiremediği kudrette bir ordu ile*" Edirne'den hareket ettiler. 18.5 yıllık bir sulhtan sonra, Almanya ile resmen harb hâline geçildi. Padişah, Belgrad'da kaldı. Sefer müddetince burada bulunacaktı. 24 Mayıs 1683'te Kara Mustafa Paşa, "serdâr-ı ekrem" sıfatını da takınarak, Orduy-ı Hümâyûn'u alıp kuzeye yürüdü.

27 Mayıs'ta divân-ı harb, Kara Mustafa Paşa'nın başkanlığında, Budapeşte'nin az güney-batısında bir Türk sancağının merkezi olan İstolni - Belgrad şehrinde toplandı.

Dîvân-ı Harb, Viyana'ya gidilmesi ve Almanya imparatorluğunun taht şehrinin alınması kararına vardı.

Kara

214/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Mustafa Paşa, Viyana fikrini pâdişâhtan gizleyerek hatâ etmişti. Belgrad'daki padişah, Yanıkkale (GyörRaab) kalesi alınacak ve Avusturya eyaletlerine akın yapılacak bir harb plânı bekliyordu. Nitekim dîvân-ı harbin ertesi günü, vaktiyle Osmanlı'da olan Yanıkkale'nin muhasarası başladı (Estergon'la Viyana arasında). Slovakya'nın hemen tamamı fethedildi. Avusturya eyaletleri alt üst oldu. Pek çok yer işgal edildi. Edirne'den Orduy-ı Hümâyûn'un ayrılmasından 3 ay 13 gün sonra, Viyana sûrları önüne gelindi ve muhasara 14 Temmuz 1683'te başladı. Kara Mustafa Paşa, 154 yıl önce Kaanûnî Sultân Süleyman'ın otağını kurduğu yerde serdâr-ı ekremlik otağını kurdu. Türk akıncıları İsviçre sınırına

varmışlardı. Yüz binlerce Alman, Avusturya'yı terk ederek Bavyera ve Bohemya'ya çekildi. Bizzat Almanya imparatoru Birinci Leopold, Viyanalılar'ın feryadları arasında, bütün Habs-burg hanedanı mensublarıyla birlikte taht şehrini bırakıp Linz kalesine çekildi.

Tarhan Sultân, huzur içinde vefat ediyor

Hadice Tarhan Vâlide-Sultan, hayatının son çeyrek asrını devamlı şekilde Edirne Sarayı Hümâyûnu'ndaki dairesinde, tabiat içinde geçirdi. Oğluna çok dikkatli imalarla telkinlerde bulunmak dışında siyâsetle uğraşmadı. Köprülüler'i ve Kara Mustafa Paşa'yı daima destekledi. Nadiren İstanbul'a gider, Topkapı Sarayı'nın Valide dairesinde birkaç ay geçirir, Edirne'ye dönerdi.

Tarhan Sultan, 1683 yaz mevsimi başlayınca hastalandı. Hekimler ve ilâçlar tesir etmedi. Temmuz ayının 5. salı günü Edirne Sarayı'nda vefat etti. Viyana muhasarasından 9 gün önce... Oğlu Belgrad'da ve Orduy-ı Hümâyûn ile sadrâzam da Avusturya sınırında idiler.

Tarhan Sultan/215

Büyük huzur içinde ölen Vâlide-Sultan, Edirne'de teşhiz ve tekfin edildi. Osmanoğulları'nın İstanbul'da gömülmeleri kanun olduğu için, cenazesi, araba içinde İstanbul'a nakledildi. Edirne'de cenazeyi, sadâret kaymakamı 4. Vezîr Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa uğurladı. İstanbul'da pâytaht kaymakamı Vezir Mahmud Paşa karşıladı. Cenaze namazı, bütün İstanbullular'ın katılma-sryle, merhumenin hayır eseri olan Yeni Valide Cami-i'nde, Eminönü'nde, kılındı. Camiinin yanındaki türbesine gömüldü. Fâzıl Mustafa Paşa, Vâlide-Sultan'ın ölümünü derhal Belgrad'daki padişaha ve Viyana'daki sadrâzama bildirdi. Dördüncü Mehmed, annesinin ölümünü öğrenince:

— Devletin rûkn-i âzami (en büyük temel direği) gitti! diyerek haklı teessürünü açıkladı.

Haber Viyana'da orduya ulaşınca, bütün subay ve erler, açık sözlerle üzüntülerini ifade ettiler. Demek Tarhan Sultan'ın büyük hizmetleri unutulmamıştı.

Tarhan Sultan, Osmanoğulları, oğlu Dördüncü Mehmed'den yürüdüğü için, kendisinden sonra gelen Osmanoğulları'nın hepsinin büyük vâlidesidir. İstanbul'un en kalabalık ve canlı bir yerinde, ebedî uykusunu uyumakta ve önünden her gün binlerce kişi geçmektedir. Yanında beş padişah, nice şehzade ve sultanlar yatmaktadır ki, en büyükleri oğlu Dördüncü Mehmed'dir.

Diğer Valide Sultanlar

Tarhan Sultan, Türkiye imparatorluğunun zirvesinde bulunduğu günlerde öldü. Birkaç hafta sonra başlayacak zirveden inişi görmedi. Dördüncü Mehmed, en akıllı ve mahrem müşavirinden mahrum kaldı. Bu mahrumiyet içinde hatalı işler ve tayinler yaptı. Denebilir ki, Tarhan Sultan'la beraber devletin ve padişahın da yıldızı söndü.

216/Osmanlı Haremünde Üç Haseki-SULTAN

Tarhan Sultan, 56 yaşında idi. Osmanlı tarihinin en uzun vâlide-sultanlık müddeti onundur. 34 yıl 10 ay 28 gün, imparatoriçelik tahtını muhafaza etti. Ondan sonra en uzun müddet vâlide-sultanlıkta bulunanlar sırasıyla İkinci Abdülhamîd'in manevî annesi Rahîme Perestû Vâlide-Sultan (28 yıl), Dördüncü Murad'la İbrahim Han'ın annesi Kösem Mâhpeyker Vâlide-Sultan (24 yıl 10 ay 28 gün), İkinci Mustafa ile Üçüncü Ahmed'in annesi Rabîa Emetullah Gülnûş Vâlide-Sultan (20 yıl 8 ay 28 gün) oldular. Kösem, Tarhan Sultan'ın kaynanası ve Gülnûş Sultan ise gelini idiler. Ünlü Safiye Sultan, bu makamda ancak 8 yıl 11 ay 6 gün bulunabilmiş, Hurrem Sultan ise hiç bulunamamıştı.

Hurrem Sultan 52, Safiye Sultan 55, Kösem Sultan 61, Tarhan Sultan 56, Gülnûş Sultan ise 68 yıl yaşadılar.

Hadice Tarhan Sultan'ın gelini Rabîa Emetullah Gülnûş Sultan, önce müstakbel İkinci Mustafa'yı (5.6.1664), 9 yıl 6 ay 26 gün sonra da müstakbel Üçüncü Ahmed'i (31.12.1673) doğurdu. Her iki oğlunun padişahlığını da gördü ve ikinci oğlunun hükümdarlığının (1703 -1730) ortalarında öldü (6.11.1715).

Tarhan Sultan, kendi terbiye ettiği Gülnûş Sultan'la oğlunu evlendirdi. Öldüğü zaman gelini 36 yaşında, torunları Mustafa ile Ahmed ise 19 ve 10 yaşlarında idiler. Dördüncü Mehmed 42 yaşında bulunuyordu...

Harem-i Hümâyûn 'da kurulan terbiye

Tarhan Sultan, Harem-i Hümâyûn'da, kadınların asla siyasete karışmamaları gerektiği terbiyesini öylesine kurdu ki, Osmanlı saltanatının sonuna kadar bu terbiye devam etti. Bu suretle Hurrem - Safiye - Kösem sistemini ve Kadınlar Saltanatı'nı tamamen yıktı. Bu işi çok dik-

Tarhan Sultan/217

katle, incelikle, azimle, yaptı. Nâibelikten çekildikten sonra oğlunun üzerindeki tesirlerini yalnız devletin ve padişahın iyiliği için kullandı ve adını politikadan tamamen sildi. Hayır ve hasenat ile uğraştı.

Bu bakımdan Türk tarihine hizmeti büyüktür. Pek farkedilmeyen çok büyük hizmettir. Zîra kadın tesiri, Türk tarihinde daima politik zararlara, devletin tahribine sebep olmuştur. Denebilir ki Tarhan Sultan,

başlıca istisnadır. Böyle bir istisna olmak için büyük dikkat göstermiştir. Karakterindeki iyilik ve güzel huyları, kendisine ve millete bu başarıyı sağlamıştır.

Tarhan Sultan'ın ölümüyle Harem-i Hümâyûn'un başına gelini Gülnûş Haseki-Sultan geçti. Kaynanasından grdğ terbiyeden, bundan sonraki hayatının 32 yılında asla ayrılmadı. O da gelinlerini aynı terbiye ile yetiştirdi. Büyük oğlu İkinci Mustafa'nın eşleri Hafıza Haseki-Sultan'ı, Sâliha Sebkatı Valide-Sultan'ı, şehsvr Valide Sultan'ı, bu şekilde, iyilik ve hayırseverlik duygularıyla besledi.

SON